

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM

Szinnyey Ferenc: Batsányi János

Szenkovits Kálmán: Pick és Treff (Elbeszélés)

Szónyi István: Nyári zápor után (Rézkarc)

Kolozsváry G. Emil: Massimo Bontempelli

pálóczi Horváth Lajos: A jó halál (Elbeszélés)

Aradi Szabó István versei

Csurka Péter: Harrika Viola (Elbeszélés)

Elvek és művek

Tudományos irodalom

Szemle

Dékány András: A halászok éneke (Regénymelléklet)

1934. ÉV

6. SZÁM

XII. ÉVFOLYAM.

ÁRA 2.50 PENGŐ

JÚNIUS 1.

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:
TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:
NÉMETH ANTAL

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 6.50 pengő. Tisztviselőknek 4.50 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, VII. ker., Rózsa-utca 23. sz. ~ Telefonszám: 31-4-20

Szerkesztőségi órák: minden csütörtökön 4-6-ig.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Szinnyei Ferenc: Batsányi János	305	pálóczi Horváth Lajos: A jó halál	322
Szenkovits Kálmán: Pick és Treff	312	Aradi Szabó István versei	332
Szőnyi István: Nyári zápor után (Rézkarc)	317	Csurka Péter: Harrika Viola	334
Kolozsváry G. Emil: Massimo Bontempelli	318		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Felvinczi Takács Zoltán: Hekler Antal: Az újkor művészete	338	Thurzó Gábor: Kassák Lajos: Az utak ismeretlenek	342
Szinnyei Ferenc: Hankiss János: Iro- dalomszemlélet	339	Dénes Tibor: Katona Jenő: Az aszfalt apostola	343
T. G.: Harsányi Zsolt: Szóalj, Szóalj, virrasztó!	340	M. Juhász Margit: Négy novelláskötet	343
Dékány András: A megszállott Felvidék regénye	341	Thurzó Gábor: Schütz Antal: Isten a tör- ténelemben	345
		Genthon István: Ártinger Imre: Egri József	346

TUDOMÁNYOS IRODALOM:

Prahács Margit: Kornis Gyula: A kultúra válsága	347	mf.: Az első lépés a világháború felé	355
P. M.: Pauler Ákos Emlékkönyv	349	Mérey Ferenc: Vádak és tények	356
Genthon István: Petrovics Elek emlék- könyv	350	Szentmiklósi: Bobula Ida dr.: A nő a XVIII. század magyar társadalmában	357
A magyar esztétikai tudomány újjászületése	351	Pozsonyi-Filtsch Zoltán: Vig Albert: Ma- gyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta	358
Gunda Béla: Tudományos irodalmunk újabb termékei	353		

SZEMLE:

A hónap szellemi élete	359	Zene	365
Színház	363	Képzőművészet	367

REGÉNYMELLÉKLET

Dékány András: A halászhók éneke	57
----------------------------------	----

BATSÁNYI JÁNOS.

FELSŐAUSZTRIA szépfekvésű, dunamenti fővárosának, Linznek régi temetőjében volt egy elhagyatott sír, melyben nyolcvankilenc évig porladt a tragikus sorsú magyar költő, Batsányi János.¹ Német sírfelirata ezt mondja: «Ám legyen korunk irigy és hálátlan, de az utókor igazságos lesz». Kortársai valóban mostohán bántak vele, sokan gyalázták, lebecsülték, aztán elfeledték. Az utókor igazságosabb volt iránta: újra kiadta műveit,² könyveket írtak róla,³ az irodalomtörténet megrajzolta írói arcképét, emléktáblák szólnak érdemeiről. Csak egyet mulasztott el a hálás utókor: hamvait hazahozni messze idegenből, hol oly sok időt töltött számkivetésben s honnan mindig hazavágyott. Most végre hazai földben: szülővárosa, Tapolca temetőjében nyugszik hű feleségével együtt. Május 10-én országos ünnepséggel helyezték őket örök nyugalomra. Ezért emlékezünk most meg erről a két érdekes és sorsüldözött emberről és íróról.

Arcképét a képes irodalomtörténetekből mindenki ismeri: érdekes, egészen borotvált arc, hosszú, szabályos orr, őszbecsavarodott fürtös haj, komor és ábrándos fekete szemek. Felesége egyik versében így írja le:

Nézd, mint hullnak fürtei, nézd csak, az enyhe szemöldök

Nyájasan íveli fönt kémlő büszke szemét.

Homloka egy helyt gondolatoktól mélyre beszántva —

Ámde megenyhíti ezt ábránd, méla vonás.

Oh! és büszke önérzete, mellyel néma nyugodtan

Túrni tud és dacol is minden földi csapást...

(Berde Mária fordítása.)

Arca valóban híven tükrözi jellemét, melynek fővonásai a szenvedélyesség, büszkeség és az igen erős önérzet. Ezek eréllyel, lángoló haza- és szabadságszeretettel, igazságérzettel, nem egyszer sértő szókimondással, merész, heves és parancsoló modorral párosulnak. Nagy tudását és műveltségét fölényesen érezteti másokkal. Komolyságát humor sohasem enyhíti. Ez a jellem kulcsa életének és munkásságának és okozója korai tragikus letörésének.

Élete valóságos regény. 1763-ban született a zalamegyei Tapolcán, mint szegény, sokgyermekes, nem-nemes ember fia Keszthelyen, Veszprém-ben, Sopronban járt gimnáziumba, majd Pestre került a piaristákhoz,

¹ Nevét mindig Batsányinak írta.

² *Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben.* 1865. Toldy Ferenc kiadása. Munkáinak teljes kiadása ma sincs.

³ Bayer Ferenc: *Bacsányi János.* Sopron, 1878. — Szinnyei Ferenc: *Bacsányi János.* 1898. — Szinnyei Ferenc: *Bacsányi János.* 1904. Nagyobb képes kiadás. Függelékben B. kiadatlan versei és prózai munkái. — Horánszky Lajos: *B. J. és kora.* 1907. — Berde Mária: *Bacsányiné Baumberg Gabriella élete és költészete.* Kolozsvár. 1912. — Császár Elemér: *Batsányi János.* 1913. — Schuy Gilbert: *B. J. és I. Napoleon 1809-iki proklamációja a magyarokhoz.* 1914.

hol a jeles Horányi Elek is tanára volt, aki igen megbecsülte a nagytehetségű ifjút s már néhány évvel később kitűnő életrajzi lexikonában nyolc lapot írt róla, rendkívüli dicséretekkel halmozva el az akkor még kezdő író.

Joghallgató korában báró Orczy Lőrinc, a művelt író-főúr házához került nevelőnek. Orczytól sokat tanulhatott, megismerkedett gróf Ráday Gedeonnal, az első magyar színésztársaság számára lefordította Voltaire egyik tragédiáját s kiadta első könyvét huszonhárom éves korában. Első verses kísérleteit, melyekben elhunyt tanítványát, a fiatal Orczy bárót siratja, ugyanekkor írta. Főúri pártfogójának segítségével 1787-ben kinevezték hivatalnokká a kassai kamarához.

Kassán hat évet töltött s ez a hatévi munkássága irodalomtörténetileg a legjelentősebb. Itt alapította meg Baróti Szabó Dáviddal, az akkori klasszikus irodalmi irány jeles költőjével és Kazinczy Ferencsel, későbbi nagy irodalmi vezéréinkkel, a «kassai magyar társaságot», melybe több nem Kassán lakó író is bevont. Kazinczy eszméje volt, hogy egy tudományos és szépirodalmi folyóiratot kell alapítani s ezt az eszmét két társa is nagy örömmel fogadta. Rögtön hozzáfogtak a munkához és fél év múlva, 1788 nyarán napvilágot látott a legelső magyar folyóirat, a *Magyar Museum*. Batsányi energikus és nyers modora, mellyel a vezetést és irányítást mindjárt kezdetben magához ragadta, egész életére ellenségévé tette Kazinczyt, aki az első füzet megjelenése után kivált a szerkesztőségéből. Már a második füzettől kezdve maga Batsányi szerkesztette a *Museumot*. Hősies küzdelem volt akkor a szerkesztés, rengeteg önzetlen ingyenmunkával, levelezéssel, utánjárással és anyagi kockázattal járt. Batsányi kölcsönt vett fel, a dolgozótársakat rábírta, hogy járuljanak hozzá a nyomtatás költségeihez (akkor ez volt a honorárium!) s keservesen panaszkodott, hogy «még mind ezideig nem találkozott a gazdagabb uraságok között, aki egynehány száz forinttal előmozdítani kívánta volna igyekezetünket, holott fájdalom! a banderiumok cifraságaira negyven, ötven ezereket sem szántak adni».

Négy és fél év alatt, 1792 végéig mindössze nyolc füzete jelent meg a *Magyar Museum*-nak s ezzel meg is szűnt a jobb sorsra érdemes első magyar folyóirat, mely kitűnően szerkesztett, tartalmas volt s a külföldiek színvonalán állott.

Hogy ma is tisztelettel emlegetjük és értékesnek tartjuk, azt főként Batsányi benne megjelent esztétikai dolgozatainak köszönheti. *Bevezető tanulmánya*, mely elárulja világirodalmi jártasságát s az akkori külföldi folyóiratok ismeretét, lelkes hangon izgat a magyar nyelv és irodalom, a magyar tudós társaság s egy nagy magyar szótár érdekében. A *fordításról* külön tanulmányt ír és megállapítja a jó műfordítás ma is érvényes törvényeit. Nagyon szükséges volt ez abban a korban, mikor annyit fordítottak s mikor csak kevesen sejtették, hogy mi is a hű és igazán művészi fordítás. Igen értékesek még Batsányinak azok a cikkei, melyekben kiváló magyar és külföldi költőkre hívja fel a közönség figyelmét. A négy évvel azelőtt elhalt *Ányos Pál* emlékének megható sorokat szentel. «Elfelejtve nyugoszik szegény a földnek gyomrában — úgymond — mintha soha közöttünk nem lett volna!» Keserű hangon szól a kortársak részvétlenségéről, mely sok értékes költői törekvésnek szárnyát szegi. Finom érzékkel ismerteti Ányos néhány szép versét s megígéri, hogy munkáit összegyűjtve ki fogja adni.

A jellemző magyar közöny és feledés akkor már *Bessenyei György*-nek, a nagy irodalmi úttörőnek nevére és emlékére is ráborult, ki még élt

bihari szomorú magányában, de már csak magának dolgozott, mert munkáit nem tudta kiadni, mások meg nem törődtek velük. Batsányi igazságot szolgáltat nekí, mikor rávilágít a mesternek és testőrtársainak úttörő érdemeire s kijelöli méltó helyüket irodalmunk történetében. Ő ismerteti *Báróczi Sándor*-nak, Bessenyei társának akkor megjelent munkáját, *A védelmezett magyar nyelvet* (1790) s lelkes hangon kel vele együtt az elhanyagolt és a latin nyelv elnyomásával küszködő magyar nyelv védelmére. «Szomorú tapasztalat — úgymond — hogy tulajdon magunk országában, önnönmagunk között a magyar hazafiak között édes anyanyelvünknek oly sok ellenségire kell találnunk! Szomorú csalatkozás, hogy majd az egész Európának értelme és példája ellen egyedül mi magyarok nem láttatunk hazánk boldogulhatásának kútfejét s legbizonyosb eszközét megismérni!» Ő emlékezik meg a derék író-főúrnak, gróf Ráday Gedeonnak haláláról is szép és kegyeletes szavakkal. Nagy és úttörő érdeme Batsányinak, hogy először méltatott nálunk kiváló külföldi költői műveket. Ő volt az, aki először ismertette, méltatta és fordította az ú. n. *ossiani költeményeket*, melyeket akkor még ősi gaél bárdok énekeinek tartottak s melyek valósággal lázba hozták Európa költőit, kik sok évtizedig fordították és utánozták őket. Ugyancsak ő méltatta először *Milont*, a nagy angol költőt s megvédte Rájnis József meg nem értő támadása ellen. Rájnis Baróti Szabót is megtámadta és Batsányinak a műfordításról írt tanulmányát. Batsányi megvédi öreg barátját, kit ő buzdított Milton fordítására s megvédi a maga fordítási szabályait. Ebben a nagy tanulmányában megmutatta, hogy félelmes polemikus is.

Batsányinak ezekből a prózai munkáiból látjuk, hogy vezéri tehetség volt. Megvolt benne a magyar és világirodalomban való jártasság, a sokoldalú műveltség, biztos ítélet, a finom ízlés, a magyar művelődésért való hazafias lelkesedés, az irányításra való készség és erély s a bátor, szóki-mondó igazságkeresés.

A francia felvilágosodás nálunk is terjedő eszméi sok más magyaréval együtt a szenvedélyes Batsányi lelkét is magukkal ragadták. Esküdt ellen-sége lett minden politikai és szellemi elnyomásnak és lelkes híve a szabadságnak, a jogegyenlőségnek. Az 1789-ben kitört francia forradalmat költeményben dicsőíti s versét kiadja folyóiratában. (A cenzor csodálatosképpen nem tett ellene kifogást.) *A franciaországi változásokra* c. költemény, az első magyar forradalmi vers, így hangzik:

Nemzetek, országok! kik rüt kelepében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhattátok;
Ti is, kiknek vérét a Természet kéri,
Hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!

Csupa tömörség és erő, Minden sorából forradalmi láng csap elő, minden sora mintha kalapácsütés volna, a két utolsó sorban a forradalom véstjósuló felhői sötétlenek. Ilyen hangon senki sem írt a magyar költészetben Petőfiig. Másik forradalmi versét, *A látó-t* nem adta ki soha. Én közöltem annakidején, keletkezése után kb. száz év múlva írói hagyatékából.

Vidulj gyászos elme! megújul a Világ,
S előbb mint e század végső pontjára hág.

Igy kezdi s dicsóíti benne a francia népet, mely ledöntötte a régi bálványokat, s így szól Európa népeihez:

Álljon fel az Erkölc imálandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok neki!
Uralkodjék köztünk Ész, Érdem, Igazság,
Törvény, Egyenlőség, s te áldott Szabadság.
A föld kerekése megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.

A hosszú vers még szenvedélyesebb hangú, mint az előbbi s a költő legjobb költeményei közé tartozik. Mondanunk sem kell, hogy Batsányi forradalmi elvei nem mondanak ellen erős hazafiságának. Ő csak azért lelkesedik a forradalomért, mert csak így reméli Magyarországnak az osztrák járom alól való felszabadulását s egyes demokratikus elvek igazi megvalósulását.

A franciásan gondolkozó heves ifjúnak sok ellensége volt Kassán s 1793-ban följelentették politikai versei miatt. Hosszú vizsgálat indult meg ellene. Batsányi ügyesen védekezett, a megye is támogatta, úgyhogy ezúttal nem lett nagyobb baja, de mikor újabb versében heves támadást intézett a papok ellen, a cenzor feljelentést tett ellene és erre a kancellária elmozdította hivatalából «lázádo versei miatt», s felügyelet alá helyezte. Most a felvilágosult gondolkodásáról ismert gróf Forgách Miklós nyitrai főispán fogadta meg titkárának, ekkor azonban új csapás zúdult rá.

A Martinovics-féle összeesküvést fölfedezik, s Martinovics, mint sok más ellen, Batsányi ellen is terhelő vallomást tesz, mire 1794 szept. 11-én elfogják s Bécsbe viszik kihallgatásra. Kiderül, hogy tudott a titkos társaságról, de nem vett részt munkájában. Budára szállítják, a kir. tábla fölmenti, mert csak Martinovics vallott ellene, forradalmi verseiért pedig már megbüntették. A hétszemélyes tábla azonban 1795 jún. 1-én egyévi börtönre ítélte, nem számítva be neki több mint kilenc hónapi vizsgálati fogását, mert nem jelentette fel az összeesküvőket s védelmében «kárhozatos elveket» hangoztatott. — Jellemző Batsányira, hogy amikor feje forgott kockán, még a bíróság előtt is politizálni mer, pl. az alkotmány reformját sürgeti s a kir. ügyéssel merészen, félvállról beszél. — Két hónapig Budán tartják fogva, azután két költő barátjával, Versegly Ferencsel, Szentjóni Szabó Lászlóval és másokkal együtt Kufstein várába viszik. A zordon hegyi vár volt a börtönük, honnan gyönyörű kilátás nyílt a szép tiroli tájra. De mit ért ez a szegény rabnak? «A felhőkig érő durva fogház rejtekiből» szomorúan küldi sóhajait az ég felé, a holddal s az ablakára szálló kis madárral beszélget, s a beteg Szentjóni nyögéseit hallgatja az éjtszaka csöndjében. Itt írja legszebb verseit, melyeket az irodalomtörténet később «kufsteini elégiák»-nak nevezett el s melyek mint költőnek is fenntartották emlékezetét. A *Tünődés* címűben így énekel:

Jer már, jer egyszer, csillagos ég dicsó
Fénnyel mosolygó asszonya! Jersze már
Fájdalmim érzékeny tanúja!
Verd el az éj szomorú homályát.

Távul hazámtól, messze vidék sovány
 Határit őrző vad havasok között ;
 S felhőig érő durva fogház
 Rejtekeiből az egekre nézvén,

Óhajtva várom megjelenésedet.
 És íme ! jönnek kellemetes szelíd
 Súgárid . . . Üdvözlégy, kegyes Hold !
 Könnyeim árja közt elázva

Áldlak s köszöntlek.

Gyönyörű versét így fejezi be :

Tűrj, halhatatlan lélek ! Eljő
 Néked is a kiszabott idő, tűrj,

Míg földi pályád végihez érkezel.
 Vesd félre már bús gondjaidat, s remélj.
 Ismér az Ég . . . Megszán, s kiszólít
 E hazug és csapodár világból.

A *rab és madár* című rapszódikus költemény. Egyenetlen jambusi sorai szabadon csaponganak a megénekelt «ékes szavú, szép tollú, drága kis madár» tétova röptét követve. A *szenvedő*-ben az isteni kegyelem meglágyítja kemény szívét, a büszke ember könnyezve omlik térdre, lelke kirepül fogásából, felemelkedik a «halhatatlanok dicső hajlékihoz» s a zsoldár egyszerűen fenséges hangján dicsőíti Istent. Rabtársának, a börtönben elhalt Szentjóbina szomorú sorsa is dalra indítja :

Őnéki megnyitotta már
 Révét a jólteendő Halál :
 A mi hajónk habok közt jár
 S nem tudjuk, partot hol talál.

Börtönének ajtaja egy év múlva megnyílt, de életének és munkásságának értékes része lezárult már most, harminchároméves korában. A vezéri pálcát a sors kiütötte kezéből, elszakította író társaitól és hazájától. Még fél századot élt idegen földön, de mint író és költő megszűnt jelentős lenni. Letört ember lett, írói működése értékes torzó maradt.

Mint politikailag megbélyegzett Bécsben könnyebben juthatott keresethez. A fényes császárváros már azelőtt is vonzotta, tehát ott telepedett meg. A bankóhivatalban (Bankal-Administration) lett rapidíjas. Eleinte még élénk levelezést folytatott magyarországi barátaival és sűrűn érintkezett a bécsi magyarokkal. Jó viszonyba került az öreg Báróczi-val, egész életre szóló barátságot kötött Kisfaludy Sándorral. 1798-ban összegyűjtötte és kiadta, ígéretéhez híven, *Ányos Pál* verseit szép életrajzi bevezetéssel. Mai szemmel nézve is kitűnő kiadás, irodalmunk legelső kritikai kiadása. Ettől kezdve azonban megcsappant munkakedve s alig írt egypár latin versen kívül valamit.

Amilyen szegény Batsányi nyilvános élete szereplésben és irodalmi eseményekben, éppen olyan gazdag magánélete egy fennkölt lelkű nő barátságára és szerelmére által. Ez a nő *Baumberg Gabriella*, egy udvari titkár és levél-

tári igazgató leánya. Már igen fiatal korában kitűnt költői tehetségével, melyet az előkelő család író-barátainak hatása gyorsan fejlesztett, úgyhogy a bájos és elegáns leány a bécsi társadalomnak és írói világának csakhamar ismert és ünnepelt tagja lett. Batsányi is gyakran volt vendége a Baumberg-szalonnak s bizonyára itt ismerkedett meg több bécsi íróval, továbbá a nagy zeneszerzővel, Haydnal, kiről azt írja, hogy «igen szeretetreméltó jeles ember volt ő a társalkodásban is», valamint a jeles festővel, Függerrel, ki őt és Gabriellát megörökítette pompás olajfestményein. Batsányi és a szellemes költőnő csakhamar benső baratságot kötöttek egymással, melyből később szerelem, majd 1804-ben, mikor Batsányit udvari kamarai fogalmazónak nevezik ki, házasság lesz. Boldogan élnek egypár esztendeig, mikor Batsányit nyughatatlan vére és a körülmények új bajba döntik.

1809-ben Napoleon seregei megszállják Bécsset, s mint tudjuk, a császár Schönbrunni főhadiszállásáról egy «Proclatio»-t intéz a magyarokhoz, melyben felszólítja őket, hogy a Habsburg-háztól elszakadva, válasszanak maguknak királyt s ősi szokás szerint tartsanak országgyűlést a Rákos mezején, s ott döntsenek sorsukról. A kiáltványt, melyet alighanem maga Napoleon fogalmazott, magyarra kellett fordítani. Maret bassanói herceg, akkor államtitkár, aki Batsányit még Kufsteinből ismerte, hol együtt voltak osztrák foglyok, magához hívatta a költőt s rávette, hogy vegyen részt ebben a munkában. A kiáltvány akkor már le volt fordítva, de nem felelt meg a cél-
nak, úgyhogy Batsányi átdolgozta és korigálta.

Mikor a franciák kiűrik Bécsset, Batsányi Párizsba megy velük. Kétezer franknyi penziót kap a francia kormánytól, úgyhogy, mivel így megélhetése biztosítva van, 1811-ben felesége is utána utazik. A honvágy azonban nagyon bántja, meg jövőjükről is gondoskodni szeretne, ezért három év múlva visszatér Bécsbe. Batsányit nagyon lehangolta hű neje távozása. Szomorúan írja egyik levelében, hogy még kis kutyája, Azor, is búsul úrnője után. Az utcán utána fut minden nőnek, ki Gabriellához hasonlít, azután szomorúan tér megint vissza. Mikor Napoleon waterlooi bukása után a szövetségesek seregei bevonulnak Párizsba, Batsányit 1815 aug. 5-én elfogják, Fontainebleauban, Dijonban, majd Mainzba viszik. Feleségével állandóan levelez. Mainzból ezt írja neki: «Mindenesetre Isten kezében vagyok, legyen meg az ő akarata! Meghajtom fejemet; a jelenkor és az utókor ítéljen aztán mindnyájunk felett». Felesége miatt állandóan aggódik, szomorúságában csak kis kutyája vidítja fel. Október 21-én érkeznek Brünnebe, hol bezáródik mögötte a spielbergi vár kapuja. Beteg lesz, fölépül, de a börtön igen megviseli. Idejét irodalmi tanulmányokkal s feleségével való levelezéssel tölti. Néha igen hosszú leveleket ír, van köztük 38 lapos is. Rendkívül érdekes ez a németnyelvű levelezés. Különösen az ideális feleség képe bontakozik ki belőle gyönyörűen. Gabriella nemcsak műveltség és irodalmi érdeklődés tekintetében egyenlő rangú társa férjének, hanem szerető, hű asszonya is, ki állandóan gondoskodik róla, s minden kívánságát teljesíti. Nemcsak könyvekkel látja el, hanem pénzzel, élelmiszerekkel és egyéb hasznos dologgal. Minden levele végén fel van sorolva, hogy mit tartalmaz a hozzá mellékelte láda, mely bőségszaruként ontja a sok mindent, amit egy jó feleség és gazdasszony figyelme csak kitalálhat. Nem olvashatjuk meghatottság nélkül ezeket a kis leltárakat. Valóban igaz, amit férje ír neki: «Mint egy magasabb, isteni lény, örökös fölöttek». Mondanunk sem kell, hogy a szegény nő, ki Bécsben gazdag jóakaróinak kegyelméből él, mindent elkövet férje kiszaba-

dítására. Folyton járja a hivatalokat, kilincsel, könyörög, végre 1816 aug. 7-én magához Ferenc császárhoz megy kihallgatásra, aki megígéri, hogy átnézi Batsányi brünni vizsgálatának aktáit. A sorsüldözött házaspár iránt részvétet tanúsító Metternich herceg a következő, nagy emberismeretéről tanuskodó jellemzését adja Batsányinak: «Én benne egy megtört embert láttam, ki kétségkívül azon emberek sorába tartozik, kik éles ésszel, erős képzelőtehetséggel és akaraterővel vannak felruházva, de alapelvek nélkül, azért kedélyviláguk örökösen változó hullámvásznak van kitéve s így soha semmiféle viszonyok keretébe nem illenek bele, s hússzor elkövetik ugyanazt a hibát, abban a tudatban, hogy helyesen cselekedtek». Mivel a periratok semmi súlyosan terhelő vétséget nem bizonyítottak rá, másnap a császár kiadja a rendeletét, mely végre egyévi raboskodás után megnyitja Batsányi börtönének ajtaját. Aug. 14-én már szabad, de tudtára adják, hogy Linzbe van internálva. Francia nyugdíját újra folyósítják, könyveit és iratait is megkapja Párizsból. Linzben köztisztületnek örvendenek, még a kormányzó-nak, Lamberg hercegnek házában is szívesen látott vendégek. Magyarországi író-barátai is felkeresik leveleikkel, járat magyar hírlapokat és folyóiratokat, de évtizedekig távol élven hazájától, elmarad gondolkodásában és írói fejlődésében. Még kiadja *Faludi Ferenc verseit* (1824), értekezéseket ír a nyelvújítás ellen, szidalmazza régi ellenségét, Kazinczyt és társait, epésen és igazságtalanul. Az ifjú írók új törekvéseit, modern irányát már nem érti meg, az egykori merész újító mind maradibb lesz, ezért az otthoniak sem törődnek vele. Összegyűjtött verseinek két kötete alig kelt valami visszhangot, végre jóformán elfeledik. Hú élettársa 1839-ben magára hagyja s a linzi temetőbe költözik. Utolsó öröme az volt, hogy férje sajtó alá rendezte költeményeit. Sajnos, kiadni nem tudta, úgyhogy a sajtóra kész kötet még ma is kiadatalanul hever. Hogyha már hamvaikat hazaszállítottuk, kötelelességünk volna ennek a kiváló tehetségű, páratlanul derék nőnek verseit is kinyomatni, amint azt férje meghagyta végrendeletében.

A Magyar Tudományos Akadémia, hogy régi mulasztását jóvátegye, nyolcvan éves korában tagjává választotta, de az eddigi sértő mellőzésért méltán neheztelő aggastyán nem is felelt az Akadémia levelére. Nyolcvankétéves korában, 1845-ben halt meg. Hazájában nem is tudtak haláláról. Toldy Ferenc 1847-ben fel akarta keresni Linzben s csak ott hallotta, hogy már két év óta halott.

Hazája megfeledkezett róla, de ő sohasem feledkezett meg hazájáról: 1121 kötetből álló könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak hagyta, mindig hazagondolt, hazavágyott s költeményei tele vannak a legnemesebb hazafias érzéssel. Utolsó verses sóhaját is hazája felé küldte:

Érzem, s naponként látom azt,
Hogy életem végére jár;
Isten hozzád, édes hazám!
Isten hozzád örökre már.

Irodalmunk megújulási korának egyik legértékesebb esztétikusa és lírai költője volt, s ha szerencsétlen természete és körülményei nem törtek derékban írói működését, feltétlenül még jelentékenyebb úttörő bajnoka lett volna a modern magyar kultúrának.

Méltó hálás emlékezetünkre s megérdemli, hogy porai végre hazája földjében pihenjenek.

Szinnyei Ferenc.

PICK ÉS TREFF.

Dícséretet nyert elbeszélés.

ANEVEM Pick. Vadász-segédje vagyok a gazdámnak. Treff is itt van alkalmazva, velem egy-ugyanazon rangban. Bár a vadászati módot illetőleg úgy elméletünk, mint gyakorlatunk teljesen ellentétes, a magánéletben mégis jópajtások vagyunk.

Én nyomról veszem fel a vadat és csaholva, vinnyogatva üzöm mindaddig, míg a tűzcső elé kerül. Treff ezzel szemben a levegőt szimatolja és amikor elkapja a szagot, ráhúz, mereven megáll, a farkát kiegyenesíti és a szemével jelzi, hogy hol fekszik a nyúl vagy hol vannak megbujva a foglyok.

Hát nem mondom, ez is vadászat, magunk közt megvallva, nyúlra meg szárnyasra eredményesebb is, de próbáljon csak Treff rókát keríteni a tűzcső elé.

Meg azután mi az ő némajátéka ahhoz képest, amikor egy visszhangos erdőben felhangzik az én gyönyörűen csengő hangom. Szinte látom ilyenkor, hogy kapja le a gazdám a tűzcsövet a válláról és hogyan lohol a hangom irányába.

Pedigrés családból származunk mindketten, ehhez képest formásak is vagyunk. A gazdám vadászpajtásai rám mindig azt mondják: Ejnye, de jóképű tacsí, Treffre pedig hogy: Ejnye, de jóállású vizsla.

Ám, ha a tükörben együtt látom magam Treffel, pajtáság ide, pajtáság oda, magamnak kell itélnem az elismerés velőskoncát.

A velőskoncnak mint értékmérőnek a használata — sajnos — csak képletes lehet, mert az effélét mindig eleszi előlem a bandita.

Hiszen, ami igaz az igaz, a vonalakat nézve Treff is tökéletes, de kedvesség, kecsesség és színhatás tekintetében bizony messzi kullog mögöttem.

Mint már jeleztem, Treff rókavadászatra teljesen alkalmatlan. Ez az én speciál tudományom. Treff nyomot sem tud jól hajtani, hangot sem tud jól adni és a rókalukba sem fér be.

Elmondom, hogyan történt, hogy egyszer mégis apportírozott egy rókát, mert az ő előadásában könnyen elferdülhetne a valóság.

A rókát én fogtam el az erdőben a rókaluk előtt, ahol szembe találkoztunk. A helyzetből kifolyólag nem alkalmazhattam a dupla nellson, hanem ott kaptam el a bestiát, ahol lehetett, ez egyszer azonban rosszul, amiért azután én kerültem nellsonba. Tudtam, hogy Treff és a gazdám nem messzi tőlem az erdő alatti részeket bogarász-

szak, ezért S O S-et sikítottam. Treff berohant, elkapta hatulról a bestia kráglóját és egyesült erővel kinyújtóztattuk. Mikor a bestia beadta a kulcsot, Treff derékon kapta, engem egyszerűen lerázott róla és apportirozta a gazdámnak.

Ez nem volt szép tőle, mert a rókát én fogtam el és egyedül is elkészültem volna vele, mert mikor ő odaért, már kiszabadítottam magam a nelsonból és jó gégefogásban voltam. De hát Treff ilyen, örült, hogy egyszer megfoszthatott a diadalmas hallalától.

A gazdánkat egyébként úgysem sikerült felültetnie. Te csirkász! — mondta neki a gazdánk. — Elvetted tőle. Mi? Engem pedig megsimogatott. Mert a gazdánk úgy ismeri Treffet, akár a rossz pénzt.

Sohasem tudtam helyeselni a természetnek azt az intézkedését, mellyel az emberhez való viszonyunkat szabályozta. Az ember sokat beszél és keveset ért, mi keveset beszélünk és sokat értünk, ám mégis ő a teremtés koronája. Mi keressük meg a nyulat, sokszor mi is fogjuk el és mégis mindig ő eszi meg. Egy kis csont, egy kis hulladék ha jut nekünk. Mert ha az érzékben, főleg hallásban, szaglásban, látásban és megérzésben mögénk is helyezte a természet a teremtés koronáját, de gyomrot adott neki akkorát, hogy az már injuria volt tőle.

Értsünk szót! Nem a gazdánktól sajnáljuk a nyulat, hanem attól a sok idegentől, akik körülülük a gazdánk asztalát, felfalják az egészet és a tetejébe még a velőt is kiszívják a gerincből. Mi pedig nyalhatjuk hozzá a szánk szélét. Eh! jobb erről nem beszélni!

Sok beszédből sok acsarkodás támad, így azután, bár a természet a marakodást a mi részünkre rendelte, az emberek többet marakodnak, mint mi. Többet mondok, már egyenesen monopolizálták a marakodást, úgy, hogyha mi néha-néha marakodni merünk, korbáccsal esnek nekünk és ebzárlatot rendelnek el. Kutyasors, mondhatom! De hát a természet ügyet sem vet az ilyen kilengésekre. Akasszátok fel magatokat! — gondolja. Elég bajom van a felhőkkel, meg a szelekkel, majd még a kutyákkal is vesződöm!

Az emberek különben egyébként is nagyon a természet nyakára nőttek. Valahogy úgy van velük a természet, mint a szülő az elkényeztetett gyermekeivel. Nem adott nekik bundát, hogy ne csatangolhassanak szerte a világba, mire ők lehúzzák az állatok bundáját, magukra öltik és csatangolnak. Nem adott nekik szárnyat, hogy ne zavarhassák a szelek járását, mire ők repülőgépeket fabrikálnak és az Északi sark börtönéből kiszabadítják a makrancos rabszeleket. Rá még csodálkoznak, hogy elfagy a termésük. Megfúrják a jó öreg földet és kilopnak belőle mindent, ami benne van, még a gázt is, mintha neki nem is kellene, mintha ő nem is azzal fütene, pedig csendes időben tisztán hallom, hogy az agg föld mint morgolódik ezért a sok rakoncátlankodásért. Nem vagyok kárörvendő, de nem is volnék a termé-

szet mostohagyermeké, ha ilyenkor a szájam körül egy maliciózus mosoly nem csintalankodnék.

Ezekben a sajnálatos csibészkedésekben egyébként a gazdánk egyénileg teljesen ártatlan, mint ahogy az ebtartó emberek általában mind ártatlanok. Ezért van az, hogy a kutyák általában mind szeretik gazdáikat, mint ahogy egyénileg mi is nagyon szeretjük a mienket.

Gazdánk azok közé az emberek közé tartozik, akik ki tudják olvasni a szemünkből, amit értésükre akarunk adni. Tudja, hogy igaz barátai vagyunk és így is bánik velünk. A nagy eset óta ez a baráti érzése még tán fokozódott is.

— Igen, igen, a nagy eset! Elmondom. Jó?

Hát volt a gazdánknak egy felesége. Ő sem szeretett minket, mi sem őt.

Sohasem tudtam megérteni, hogy a bölcs természet miért nem adta meg az embernek azt az érzéket, amelyet nekünk megadott, mellyel minden teremtményben csalhatatlanul megérezzük a jót vagy a rosszat. Nem érte volna annyi szenvedés a mi jó gazdánkat.

Hányszor lógattuk Treffel a fülünket, mikor a másik rossz ember, a gazdánk egyik álbarátja — amint a gazdánk elment hazulról — a lakásba surrant és szemünk láttára csalták meg a drága jó embert.

Egyik este, mikor a hűtlen barát a kapun kiosont, a lábikrájába haraptam. Ez volt minden, amit tehettem. Sok rúgást kaptam ezért tőle is, az asszonyunktól is, de nem bántam meg soha.

Ebben az időben mind gyakrabban és gyakrabban álmodtam vakondokkal. Mondtam is Treffnek: Tudod Treff, én nem vagyok babonás, de az a sok vakondok, amit álmodban látok, rosszat jelent. Künn éppen szemerkélni kezdett az eső. Treff hunyorgatva intett az esőfellegekre és tovább bóbiskolt. Pedig nem volt igaza Treffnek, mert az álmod nem az esős időt jelentette.

Egyik napon a gazdánk valamit itthon felejtett és visszajött. Mikor kopogott, az asszony a hűtlen barátot a ruhás szekrénybe bujtatta.

— Most! — mondtam Treffnek. — Jelezz!

Treff a szekrény ajtajához ugrott és állásba merevült, éppen úgy, mint ahogy a vadat szokta állani, én pedig ugatni kezdtem a szekrényt.

— Ezek a dögök! — kiáltotta az asszony és belénk rúgott. Treff tovább jelzett, én tovább ugattam.

Gazdánk a szekrényhez lépett, föltépte az ajtót, azután a hátsó zsebéből egy kis tűzcsövet vett elő és tüzelt, kétszer egymásután.

A hűtlen barát és a hűtlen asszony holtan vágódtak el a padlón.

Sokat tünődtem azon, vajjon helyes és jogos volt-e a cselekedetünk? Hisz a gazdánk az ő gyanútlanágában boldog volt a rossz

asszony oldalán. Elvégre az egész emberi boldogság csak illúzió, az élet brutális csúnyaságainak rózsaszín lepelbe öltöztetése.

Minálunk — sajnos — nincsenek illúziók, minket a csalhatatlan megérzésünk mindig visszavet az élet leplezhetlen csúnyaságaiba.

Sokszor kérdeztem magamtól, vajjon megtettük volna azt, amit tettünk, ha az asszonyunk rúgás helyett több koncot juttatott volna nekünk? Aligha! De hát azt, hogy a természet minden teremtményébe belepalántálta az önzést és a bosszúállás vágyát, lehet-e megfontoltan éppen nekünk, kutyáknak, szemünkre hányni?

Treff könnyebben vette a dolgot, nem sokat bölcsekedett felette. Az ő önhiúságával össze sem fér a töprengés. Egész világosan olvashattam a szemeiből azt a kisugárzó hitet, hogy amit Treff tesz, az jól van téve, homályosan pedig azt a hátsó gondolatot, hogy a reinkarnálódást megelőző felelősségre vonáskor majd úgyis rámkeni az értelmi szerzőséget.

Az idő az egyszer Treffet igazolta.

A nagy esetre szomorú idők következtek. Gazdánkat sokáig nem láttuk. A cseléd viselte jól-rosszul gondunkat. Bánatos szemekkel néztük a szögre akasztott tűzcsövet. Hol a gazdánk? Mi lesz velünk?

Egyszer azután a cseléd vezetékre vett mindkettőnket és elvitt egy nagy épületbe. Egy tűzcsöves ember nem akart beengedni, de azután jött egy jó ember és bejutottunk.

Egy rácson át láttuk meg a gazdánkat. Nagyon le volt soványodva és a szemei tele voltak szomorúsággal. Kinyújtotta a kezét a rácsra, megsímogatott minket, mi pedig megnyaltuk a kezét. Mindhárman könnyeztünk.

Ez volt első és utolsó látogatásunk. Üldögéltünk, heverésztünk tétlenül, szomorúan.

Egyik nap, amint egy madarászó macskát zavartam ki a kertünkben, a kerítésen egy gyönyörű lány hajolt át.

— Jajj de édes egy taci! — mondta.

Odamentem a kerítéshez, ő egy nyíláson átnyult és megsímogatott.

Másnap Treffet is bemutattam. Nagyon-nagyon összebarátkoztunk. A nyílást közös erővel annyira kiszélesítettük, hogy könnyen átbujhattam rajta, Treff pedig egyszerűen átugrotta a kerítést.

Ettől kezdve minden nap együtt voltunk. Mondhatom, hogy mindkettőnket megbabonázott. Ő, nem a csibecsontokkal és a kockacukrokkal, hanem az édes, nagy kék szemeivel. Még a pesszimizmusra hajló Treff is azt mondta: Pick, ez egy édes, drága lány!

Bizony, mondtam én, édes is, drága is és jó is. Nem is nyugszom addig, míg a gazdánknak meg nem szerzem.

Tudod, hogy ez nem utolsó gondolat? — mondta Treff.

Az én agyamban csak elsőrangú gondolatok születnek — vágtam ki önérzetesen.

Azután megjött végre a várva-várt pillanat. Én sikongattam az örömtől és addig forogtam, míg beleszédültem, Treff pedig akkorákat ugrott, mint egy csikó. Hazajött a gazdánk!

Hosszú, hosszú idő telt el még azután is, míg meggyógyult, de lassan-lassan mégis csak visszatért a szemeibe az élet tüze.

Titokban minden nap átjártunk a drágához.

Egyszer azután, mikor már minden a rendes mederbe terelődött és a vadászatot is megkezdtük, intettem Treffnek és pajzánkodva, hangoskodva, a gazdánk szemeláttára átvágódtunk a kerítésen.

Gazdánk a kerítéshez futott.

— Nem jöttök vissza haszontalanjai? — kiáltotta.

És akkor összetalálkoztak a szemeik. A nagy fekete szempár a nagy kék szempárral.

Örömben csíptem egyet a Treff fülén, ő meg bolondosan felvinnyogott.

Gazdánk és a drága megismerkedtek.

Ettől kezdve minden nap lecsaltuk a gazdánkat a kertbe.

Később már ő hívott minket. Ilyenkor haszontalankodni kezdünk. Én a fülemet lógattam, Treff az eget nézte.

— Nem halljátok? Jertek már! — türelmetlenkedett a gazdánk.

Baktatva indultunk. Kacsintottam Treffnek, ő a bajusza alól huncutul mosolygott vissza.

— Kutusaim, drága kutusaim, aló, előre! — könyörgött a gazdánk.

Na, elég volt, ne kínozzuk tovább szegényt, mondtam Treffnek, jerünk!

Később már nem volt szükség ránk. Már csak messziről gyönyörködtünk a művünkben.

Rendben megy minden, ne zavarjuk őket, súgtam Treffnek, ezeket már ásó-kapa sem választja el.

Soha el nem felejttem azt a napot, mikor a gazdánk haza hozta a drágát.

Hófehér ruhában volt, fején egy édes mirtuszkoszorú és az arcán olyan bájos pirulás, amelyet sem én, sem Treff soha nem láttunk.

Azóta tanyát vert a boldogság a házunkban. A gazdánk, persze, sohasem fogja megtudni, hogy a boldogságát a kis tacsijának köszönheti, mert hisz az értelmi szerző mindenben én voltam és Treffet a kivitelben is csak segédül vettem magam mellé.

Nevetnem kell rajta, mikor ez a nyurga kamasz olyan meglepően szemléli az új párt, akár egy örömapa, mintha a boldogságot expresz fizetve egyedül ő szállította volna nekik, bár kissé bosszant, hogy ebben a képzelgésben most már az össz-csontot eleszi előlem, de hát igazság sose volt és sose lesz a földön.

Szenkovits Kálmán.

Nyári zápor után.

Szőnyi István rézkarc.

MASSIMO BONTEMPELLI.

VANNAK írók, akiket hamisítás egyszerűsíteni, akiket súlyos lelki ismeretlenség lenne beilleszteni a népszerűsítő könyvek, az átlagos irodalomtörténetek szűk és mindent közhelyre visszavezető stílus- és gondolatvilágába. Ezek közé az írók közé tartozik Bontempelli is, a jelenkor egyik legmodernebb írója. Olyan keveset merített a mult szellemi és formai örökségéből, amilyen keveset író egyáltalán meríthet a multból. Azt természetesen mindenki tudja, hogy ez a kevés nagyon sok.

Az olvasónak föl kell készülnie rá, hogy amikor kezébe veszi *Világszép asszony Adriát*, Bontempelli magyarul megjelent regényét, ismeretlen világba lép, ahol nagyon sovány segítségére lesz az a műélvezői gyakorlat, amelyet irodalmi kalandozásai közben megszerzett. Meg kell semmisítenie magában az eddig olvasott, de főképp a naturalista munkákból ráragadt öntudatlan irodalmi követeléseket. Csak friss, szűz lélekkel, iskolai elfogultságoktól mentesen hatolhat be az emberi fantáziának ebbe az új és meghökkenítő birodalmába, vagy pedig ismernie kell azt a termőföldet, amelyben ilyen különös virágok teremnek.

Csupa megszokásból az olvasó elvárja, hogy az írónak megfigyelései, megállapításai, problémái, megoldásai, egyszóval mondanivalója legyen. Számos író a társadalom furaságait, igazságtalanságait gúnyolja ki, mások érdekes alakokat mutatnak be, egyesek meggondolkoztató helyzeteket eszelnek ki, sokan önmagukat emelik művészetté. Valamennyien mondanak valamit. Valami olyat, ami nemcsak nekik maguknak mondanivaló, hanem a közönségnek is az. Ilyen módon számtalan a találkozáspont az író munkája és a közönség élete közt. Általában a regényhős élete közérdekű, mert vagy erről vagy arról az oldalról, de lényegében ugyanazokkal a kérdésekkel találkozik ő is, mint az átlagember. Pénzre van szüksége, szerelemre, családra, gyermekre, társaságra vagy magányra, hatalomra vagy szolgaságra, küzködik, tépelődik s akármennyire kivételes egyéniség legyen, problémái mégis egyúttal a miénk is.

Bontempelli lerombolja ezeket az összekötő hidakat író és közönség között. Hősei, mintha nem emberek lennének, csaknem tökéletesen függetlenek az élet közös elemeitől. Ha vágnak, vágyuk más, mint a mienk, ha gondolkoznak, a mienktől különböző formában teszik, mint távoli planéta lakói, akik számára a mi értékeink nem jelentenek sem jót, sem rosszat, különbösek. Legtöbbször azonban nem vágnak és nem tépelődnek, hanem különös, groteszk, csodával határos és merőben érthetetlen történeteket élnek át.

Ime a *Donna nel sole* (Asszony a napsugárban) című kötet egyik novellája. A férfi és a nő két éve szeretik egymást. Két év óta minden reggel tíz órakor a nő telefonon fölhívja barátját. A második év végén összeköltöznek. Reggel tíz órakor a nő nyugtalan lesz, nem bír ellenállani a szokásnak, a telefonhoz megy s fölhívja barátja lakását. A férfi ott áll a nő mellett s tréfából füléhez emeli a másik hallgatót. Rémülten néznek egymásra : a drót másik

végéről világosan hallani a férfi hangját. — A *Viaggi e scoperte* (Utazások és fölfedezések) egyik novellájában ismeretlen betegség pusztít egy hajón. Aki megkapja, odaveri a fejét, ahol olajat lát, bárhol legyen az. Sehogyan sem tudják megmagyarázni, hogyha a dolog így áll, mikép volt lehetséges, hogy az egyik beteg a tengerbe ugrott? — Egy öreg tudós fejti meg a rejtélyt: a beteg művelt ember volt, akinek élenken emlékezetében élt a közismert hasonlat: «a tenger síma volt, mint az olaj».

A történetek ízét, izgalmasságát, művészetét az ilyen lapos tartalmi kivonatból nem lehet megismerni. De a vázlatos ismertetés is eléggé megmutatja, mennyire távol áll Bontempelli írói világa a regények és novellák megszokott szellemétől. Valamennyi Bontempelli-írás hasonló jellegű.

Szokatlan a történet *Világszép asszony Adriában* is. Izgatottan lohol, tülekedik, él mindenki Adria körül. Őelőtte egyetlen dolog jelent értéket: saját szépsége. Félti az időtől. Meg akarja óvni. Ezért, mikor a legszebb, búcsút mond a világnak. Örökre bezárkózik egy lakásba. Férje, fia, lánya tovább élnek az idő bomlasztó, reménytelen életét, sóvárognak Adria után, aki messzi tőlük, gyönyörködik a maga időtlen boldogságában. Vágyódnak utána, kissé szimbólikusan vágyódnak szépségére, az esetlegességeken kívül álló életre, Adria valószínűtlenné, meseszerűvé válik képzeletükben s ez a meseszerűség és ez a meddő vágyakozás sokban hozzájárul valamennyiük szomorú sorsához. De Adriát is utóléri az idő. A város átalakíttatja azt a negyedét, ahol Adria háza áll. El kell költöznie. A terminus közeledik. Nem megy. Utolsó éjjel magára gyujtja a házat s vitézül, tükörrel a kezében, hősi halált hal szépségéért.

Ilyen és hasonló történeteket olvasva, a legtöbb olvasónak az a benyomása, hogy Bontempelli ugyan elsőrangú író, aki boszorkányos ügyességgel oldja meg a legnehezebb művészi feladatokat is, de súlyos hibája, hogy — nincs mondanivalója. S ez igaz, mert bármennyi fantázia, szellem, művészet, groteskség kápráztat is bennük, írásainak valóban nincs témája. Történeteik lekötik az olvasó figyelmét, de köznapi nyelven szólva, értelmetlenek. Közömbösen mégsem lehet olvasni Bontempellit, mert mögött a látszólagos semmitmondás, emögött a felületi témaszegénység mögött, az örök, az egyetlen téma kimeríthetetlen gazdagsága rejtőzik s ez a téma maga a művész.

A mindenség átgondolhatatlan bőségében egyetlen piciny sarok érdeklí Bontempellit: saját egyénisége. Nem az, amit általában egyéniségnek nevezünk, hanem az egyéniség végső, közölhetetlen lényege, a világtól elvonatkoztatott egyéniség a maga monász-szerű elszigeteltségében. Ezt a végső szellemi egységet igyekszik kifejezni, amely lényege szerint tevékenység s tevékenysége az alkotás.

Embertelen író. Csaknem teljesen hiányoznak munkáiból a közös, az embert emberré tevő, a fajra jellemző vonások. Husz-harminc szerelmi tárgyú novellát írt, Bontempelli, a szerelmes, mégis ismeretlen marad előttünk. Épígy nem rajzolhatjuk meg művei alapján a családtag, a hazafi, a barát, a társadalmi lény, egyszerűen Bontempelli, az ember, arcképét. Végletesen egyéni művész. Nem használ semmilyen az író a közösséggel összekapcsoló elemet. Valósággal újraterelemi a világot.

Ez magyarázza, hogy műveiből sok olyan vonás hiányzik, amelyet úgy tekintünk, mint az elbeszélő művészettől elválaszthatatlant. Figyelmen kívül hagyja például, hősei élettrajzi körülményeit. Ezek szerinte elhanyagolható felületi réteget alkotnak, az ember igazi lényé független az ilyen esetlegessé-

gektől. A *Donna del Nadir*ban mondja, hogy vannak emberek, akik tizennyolc-évesnek születnek, így élnek végig életüket, amely tarthat akár száz évig is és így halnak meg. Mások ötvenévesek bölcsőtől a koporsóig. Van, aki férj, bár soha nem nősült; aki agglégény, bár négy felesége volt.

Ebből a felfogásból fakadt a világirodalom legmeghökkenőbb önéletrajza: *Mia vita morte e miracoli*. (Életem halál és csodák.) Nyomat sem találjuk benne a szokásos adatoknak. Egyetlen szóval sem említi szüleit, gyermekkori játszótársait, első élményeit, lelki vívódásait, szerelmeit, céljait stb. Az egész önéletrajz másokkal történik. A szerző éppen hogy jelen van az eseményeknél, tevékeny része nincs bennük. Mégis, ez a fura írás mond annyit, ha nem többet, mint sok más, adatokkal és eseményekkel zsúfolt önéletírás.

Nemcsak az életrajzi adatok, a logika számára sincs hely Bontempelli világában. Valahányszor a logikus okoskodás, a logikus meggyőzés eszközeihez nyúl, mindig komikus, a logikával ellentétes, képtelen eredményekhez ér el, amelyekkel magát a logikát teszi neveltségessé. Többek közt hozzászól ahhoz a vitához, amelyet az Egyesült Államokban folytattak: eladhatja-e az ember teste valamelyik részét? — Az eladás hívei azzal érveltek, hogyha valaki eladhatja a haját, semmi ok nincs rá, hogy a manduláit ne adhassa el. Az ellenpárt véleménye szerint a haját el lehet adni, mert az ismét kinő, a mandula viszont nem nő ki, ezt tehát nem lehet eladni. — Bontempelli kimutatja, hogy ez a gondolkodás egyáltalán nem logikus, mert egyedül azt bizonyítja, hogy a haját többször, a mandulákat pedig csak egyszer lehet eladni. — Vagy: a dohányzás, mivel semmiféle állati szükségletből nem származik, a legnemesebb élvezet s époly kizárólagos tulajdona az embernek, mint Isten eszméje, vagy a végtelenség gondolata. Múshol a szabadságról elmélkednek. Ha az embert bezárják egy szobába kívülről, — mondja — többé nem szabad. A rabság tényét két körülmény határozza meg: a bezárást másvalaki akarja és hajtja végre; a bezárást nem mi akarjuk és nem mi hajtjuk végre. Melyik a döntő e két körülmény közül? Ezt csak úgy dönthetjük el, ha bezárjuk magunkat kívülről egy szobába.

Logikátlan minden ebben a világban. Nem is lehet másként, hiszen a logika általános valami, közös emberi kincs. Ami bennünk logikus, az egyzersmind általános is. Bontempelli célja pedig a közös emberi vonásoktól független, a végső, rokontalan egyéniség kifejezése. Ez a törekvés magyarazza azokat az indokolatlan, önkényes kijelentéseket, amelyekkel lépten-nyomon találkozunk írásaiban. A leghatározottabb hangon, a legkomolyabb tónusban, a legpontosabb fogalmazásban a legképtelenebb meghatározásokat adja. Olyanszerű hatást ér el ezzel, mint Buster Keaton a filmben. Kijelenti például, hogy a hosszú szempilla férfiaknál legyőzhetetlen hazudozási vágyat, jelent nőknél mértéktelen szelidséget s predestinációt a vízbefúlásra. — Vagy: az őszinte emberek a meleget, a képmutatók a hideget szeretik. Az ember nem tudva elképzelni a bevégzettet, kitalálta a végtelent. Múshol azt állítja, hogy amióta föltalálták a Browningot, Garibaldi pisztolyával egy patkányt sem lehetne agyonlőni. Több könyvében találkozhatunk azzal a kijelentéssel, hogy Isten nem embereket, hanem szobrokat teremtett. Az emberek tökéletlen szobrok, akikből hiányzik a mozdulatlanság s ebből a hiányból származnak nagy hibáik is: a beszéd, a gondolkodás és a szaporodás. Biztosít mindnyájunkat arról, hogy az ember saját akaratából jön világra s születése pillanatát mindenki maga választja. Sokan már a születéssel annyira kimerítik

akaratakat, hogy az életben semmire nem jut erejük, ezek a gyengék. Próbálja meg bárki boncolgatni, fölépíteni ezeket az ötleteket. Érdekes eredményekhez juthat.

Bontempelli történeteiben nyoma sincs a fejlődésnek. Akkor érthetjük meg ennek a körülménynek jelentőségét, ha gondolatban kivonjuk a XIX. század második felétől napjainkig írt regényekből mindazokat a mozzanatokot, amelyeket a fejlődés mitoszából kölcsönöztek. Fejlődés és elbeszélés, ez a két fogalom szinte elválaszthatatlanul összeforrt az utóbbi évtizedekben. Legnagyobb regényeink nem egyebek, mint évekre vagy évtizedekre terjedő fejlődésfolyamatok leírásai. Bontempelli hősei nem fejlődnek, életük értelmét nem a lelki vagy anyagi természetű gazdagodás, vagy szegényedés folyamata adja. Bontempelli az egyedüli valóságot, a lelke legmélyén dolgozó, örökké tevékeny szellemet akarja kifejezni, szemében a fejlődés mellőzhető felületi réteg. Ez a makacs lényegretörékvés, a felülettől való tudatos menekülés klasszikussá teszi művészetét. Látszólag a kései romanticizmus talajában gyökerező művészete egy új, a mai kor szelleméhez közelebb álló, klasszicizmus kezdete. Klasszicizmusának legragyogóbb tükre pontos, világos, ideges, minden líraiságtól mentes stílusa.

A jelenkor egyik legnagyobb filozófusa, Giovanni Gentile szerint, a valóság *atto puro dello spirito sempre in atto*. Vagyis: a valóság az örökké tevékeny szellem tiszta aktusa. A modern olasz idealizmus szemüvegén keresztül látja Bontempelli is a világot. Ezért nem jelentenek semmit sem előtte az életrajzi körülmények, ezért nem alkalmazkodik a logikához, ezért ad önkényes meghatározásokat emberekről, dolgokról s a világról, ezért nem érdeklődik a fejlődés iránt. A szellemet tekinti egyedüli valóságnak és pedig a *jelen*, a tiszta szellemet, amely tiszta cselekedet, amely örök tevékenységben sajátmaga teremti sajátmagát, egyidejűleg alkotásának sajátmaga által teremtet törvényeivel. Így teremti Bontempelli is írásaiban a maga külön világát.

Az életrajzi körülmények, a tapasztalat, a logika törvényei, a fejlődés mind szellemi természetű tények. Nem is lehetnek mások, hiszen egyedüli valóság a tevékeny szellem. De nem jelenlegiek, nem aktuálisak, hanem a szellemnek már túlhaladott, már elavult mozzanatai, nem élők már s ezért nem is fontosak a művész számára. Mert a multból csak az él, amit a szellem tevékenysége életrehív, újraéltet belőle. Ezt az egyéniségében megnyilatkozó, a multtól lehetőleg megszabadított, élete végső lényegét tevő szellemet igyekszik Bontempelli művészetté tenni. Írásainak egyetlen tartalma, egyetlen értelme az a fantázia, amelyben megteremtek.

Kolozsvári G. Emil.

A JÓ HALÁL.

KORLÁTHÉK szalonja, amelyet Korláth István táblabíró a vidéki nemesek büszke szerénységével «nappali szobának» szokott nevezni, beteglátogatókkal volt tele. Mint egy idő óta minden nap, úgy ezen a csúnya, fekete decemberi délutánon is összegyűlt itt a rokonság: a Korláthné hugai-nénjei, a híres Kürthy-lányok és férjeik, akiket félig komolyan, félig gúnyosan úgy hívtak vármegyeszerte, hogy az «uralkodó család. Mert a Kürthy-lányok férjeiből kerültek ki a vármegye összes előkelőségei szolgabírótól polgármesterig, alispánig. És most megmutatták, hogy valóban rászolgáltak az «uralkodó család» elnevezésre nagyszerű összetartásukkal. Egy pillanatra sem hagyták magára Korláthné halálos aggodalmaival; folyton ott sűrögtek körülötte, körülpárnázták megnyugtató szavaikkal, mióta a kisebbik Korláth-fiú, a Palkó állapota válságosra fordult.

Mert ezeknek a jó Miklósbácsiknak, meg Irénéniknek csak Palkó volt most is a nagybeteg Korláth Pál a harminc évével, a tanári diplomájával, meg azokkal a furcsa, bolondos modern eszméivel, amelyeket Pesten magába szívott: szociális gondolkozás, írói szabadság, expresszionizmus, meg az illendőség tudná őket elsorolni. Hiszen nagy bolondságok, az igaz és nem is illenek komoly úriember szájába, — dehát majd kiforrja magát az a gyerek. Ők most is csak úgy látták, mint mezítlábas kis vasgyúrot, aki annyiszor megnevettette őket eredeti, bolondos mondásaival. Aztán látták mint előtornászt és eminens gimnázistát, aki amellet «nagy csirkefogó, de nem lehet rá haragudni». Igaz, hogy aztán Pesten mindenféle újfajta bogarakat kezdett felszedni. Irt is egy pár egészen furcsa «futurista» ízű cikket az újságokba, dehát fiatalembernek könnyen el lehet csavarni a fejét, ha rossz társaságba kerül.

— Hanem azért nem kell Palkót félteni — mondogatták elnézéssel — nem fog ő «kiütni» a családból. A vér nem tagadja meg magát!

Szinte örültek is egy kicsit, hogy most ilyen összetört-betegen vetődött haza Pestről. Most majd csak megjön az esze. Majd belátja ő most, hogy nem ér az semmit, az a pesti bohémkedés. Itt az ő helye a vármegyében, a hasonszőrű úriemberek között. Pali bácsinál, az árvaszéki elnöknél kifejezést is öltött az «uralkodó» családnak ez a titkos reménysége.

— Látod, Erzsikém, — mondta Pali bácsi a kisírt szemű Korláthnének — talán még a végén jót is fog tenni Palkónak ez a betegség. Rájön ő majd arra, hogy az a pesti élet, az a sok mindenféle rosszéletű író, meg piktor, meg színészné, az rontotta meg őtet testileg-lelkileg. Nem való az úriembernek.

— Én is azt mondom — hagyta rá Dezső sógor. — Há meggyógyul, nem is kell visszaereszteni Pestre. Majd itt szépen elhelyezkedik a vármegyénél.

Az asszonyok, a Kürthy-lányok kórusban helyezeltek, azonban Korláthné nem tudott ilyen könnyen megnyugodni, mert ő jóval intelligensebb és tépelődőbb lélek volt, mint a rokonai. És ő már évek óta egyre nagyobb rémülettel vette észre, hogy a fiát, ezt az egykori kedves, anyás gyermeket

nem tudja megérteni. Először azt hitte, hogy ennek az olvasottságbeli különbség az oka, ami nem is volna csoda, mert hiszen, Istenem, mikor ő még igazában ráért olvasni, azóta annyi új író, még irány, meg eszme bukkant fel, hogy nem győzte őket számontartani. De azért nem adta fel a küzdelmet. Bámulatos energiával próbálta követni a fiát. Titokban sorra vásárolta azoknak az íróknak a könyveit, akiket a fia emlegetett. De nem ért az semmit, mert mire keresztülrágta magát egy-egy írón, vagy filozófuson és szóbahozta a fia előtt, akkorára az már rendesen valami új és vadidegen szellemi csillagra esküdött és kijelentette, hogy az, amiről az anyja beszél, rég túlhaladott álláspont.

Miért is van az, hogy ezek a fiúk, amint elkezdenek nőni, egyszerre csak beleköltözik a szívükbe valami idegenség, valami különös merevség, aminek az okát nem lehet kiismerni, s ami egyszer csak száz mértföldre távolítja el őket az anyjuktól?

Erre a gondolatra újból erőt vett rajta a sírás. Sáríka, az asszonylánya átölelte, símogatta. Milyen mások is a lányok! És miért van az, hogy az ember mégis azokat a hálátlan, rossz fiait szereti jobban?

A Kürthy-lányok körülvették, vigasztalták, babusgatták.

— Naaa, Erzsikém, hát ne sírjál! Hisz' nem lesz Palkónak semmi baja.

— Látod, az én Gyurkámról már lemondtak az összes orvosok, oszt' ott van ni: milyen erős, nagy kamasz lett belőle!

— Nem adok én neki egy hetet, olyan egészséges lesz ő, mint a makk!

Igy folytak folydogáltak gyakorlott ajkaikról a jó, haszontalan megnyugtató szavak, amelyek zizegtek, sustorogtak, mint szüretkor a borházban a barátságos kandallótűz. Olyan jó azt hallgatni. Nem is lehet az embernek egészen elkeseredni az ilyen jó szivarfüstös, népes szalonokban, mint amilyen a Korláthék «nappalija».

Azonban egyszer csak mindnyájan elhallgattak és szinte visszafojtott lélekzettel figyeltek fel a betegszoba bezárt ajtajára, amelynek a kilincse lassan görbült lefelé.

Jaj, már jön kifelé a doktor! Istenem, vajjon mit fog mondani?!

A kilincs lassan görbült lefelé, de az ajtó még mindig nem nyílt ki, s ez a lassú ajtónyitás most valamennyiükben egy baljóslatú rögeszmét hintett el. Most valamennyien meg voltak győződve, hogy az orvos ott bent tapintatos magyar nyelvre azt, ami latinul olyan szörnyen, olyan borzongatóan hangzik!

Végre kinyílt az ajtó és a doktor, a jó öreg, piros arcú Schenk bácsi — régi házi orvos, szinte már családtag — belépett a nappaliba. Asztmásan, hangosan köhögött vagy hármat, hogy megtörje ezt a dermesztő csendet, de még nem szólott, Istenem, még mindig nem szólalt meg!

— Doktor úr, — szólalt meg végre Korláthné, akinek már görcs szorongatta a torkát — sikerült már pontosan megállapítani, hogy mi a baja?

Az orvos, mintha szinte megörült volna, hogy így a segítségére siettek, gyorsan elmondta a diagnózist, hogy a betegség spanyollal kezdődött, amely átment tüdőgyulladásba és hogy — ő úgy látja — a mellhártya is meg van egy kicsit támadva.

Ezt gyorsan, szinte hadarva mondta el, s akkor aztán, mint akinek nincs több mondanivalója, elhallgatott.

— És... és... doktor úr, meg fog... meggyógyulhat?

— Reméljük, nagyságos asszonyom! — mondta Schenk bácsi, mély lélekzetet véve és megfogta a Korláthné kezét — reméljük!

Korláthné, mint egy sebzett madár, belerogyott a fotelbe és hangtalan, sűrű zokogás kezdte rázni a mellét. A szobára ráfagyott a csend. De ez olyan csend volt, amelyben kísértetek nyüzsögtek. Mindenki érezte, hogy az öreg, joviális Schenk bácsi szájából mit jelent és milyen borzasztóan hangzik ez a szó, hogy «reméljük»! Mi jöhet még ezután? Arra még gondolni se jó. A halál gondolata végigsuhant a szobán és ez olyan ijesztően idegen volt, annyira nem illett ehhez a barátságos nappalihoz, amely nem tragédiákra volt berendezve, hanem kedélyes névestékre, kvaterkázásokra, jóízű politikázásokra és falrengető, étvágygerjesztő kacagásokra. Olyan valószínűtlenül hangzottak el itt a Schenk bácsi szavai, hogy a legtöbben csak nagyokat nyeltek.

Most a doktor, mint aki már átesett a legnehezebben, újra visszanyerte biztonságát és beszélni kezdett, hogy hát azért nem kell kétségbeesni, hiszen semmit se lehet tudni. Elvégre erős szervezete van, csak jól kell táplálni és főképen bort, erős bort kell neki adni, mert a tudomány jelenlegi állapota szerint az influenza ellen az alkohol a legjobb orvosság.

Schenk bácsi még várt egy-két percig, aztán halkán, szinte lábujjhegyen kiment a szobából.

Korláth bíró szótlanul, mozdulatlanul, hideg kétségbeeséssel ült a sarokban. Ő vele, szegénnyel, senki se foglalkozott. Őtet nem vigasztalták, babusgatták, mint a feleségét. Igaz ugyan, hogy azt a kérlelhetetlen fekete szomorúságot, amely őt fojtogatta, azt nem lehetett könnyekre felváltani. És az volt a legborzasztóbb, hogy a bánatát még a lelkiismeretfurdalás is súlyosbította, hogy hát miért is nem volt kedvesebb, közvetlenebb a gyermekeihez, mint más apák, akik úgy el tudnak tréfálkozni a fiaikkal, mint a pajtások! Miért bátyázta körül magát annyira a tekintélytisztelet zordon falával?

Korláth bíró mindig szégyelte az érzelmeit mások előtt kiönteni. És afeletti elkeseredésében, hogy a többiek ezt nem akarják észrevenni, sőt talán szívtelen, rideg embernek tartják, sokszor valami különös daczból a legszélsőségesebb cinikus, morgós-harapós hangulatba hajszolta bele magát. Ilyenkor gyötörte, szekirozta a családját és ez neki magának fáj a legjobban.

Most is, ahogy ott ült a sarokban, egyedül, az egész társaság szinte félve és haragosan nézett hátstalan szomorúságnak erre az élő szobrára. Nem tudták, hogyan lehetne bekapcsolódni. Ha legalább szólna! De viszont attól is féltek, hogy meg talál szólalni. Úgy nézegettek feléje, lopva, félénken, mint valami zord sziklára, amelyik csak áll-áll mozdulatlanul, de ha egyszer megindul, akkor mindnyájukat maga alá temeti.

És a szikla megindult. Korláth bíró — mintha az orvosnak még mindig a szoba dermedt csendje fölött lebegő utolsó szavaira felelne, hogy hát bort kell adni a betegnek — megszólalt:

— Adhattok ti már ennek akármit! — mondta rekedt hangján és legyintett a kezével.

A rokonok szinte fellétkettek erre az igazi korláthistvános, önmarcangoló, keserű mondásra. Diadallal támadtak rá, versengve igyekeztek őt lehurrogni. És Korláth bírónak is valósággal jól esett, hogy támadják, korholják. Még se volt most már olyan egyedül. Mindenki ellene fordult.

— Ugyan már István! Hogy beszélhetsz ilyeneket?! —

— Ne kísértsd az Istent ilyen örültségekkel!

— Nincs szíve ennek az embernek — akarta Irén néni odasugni Pali bácsinak, de aztán meggondolta.

Mindenki beszélt, érvelt, vitatkozott valami lázas buzgalommal és főképen azért, hogy mozgásban tartsák a levegőt, hogy újra össze ne záruljon felettük a csend. De az érvek egyszer csak mégis kifogytak és újra rájuk borult a csend, az a szörnyű csend.

Ekkor azonban olyan dolog történt, amire senki se számított: a szomszéd szobában egyszer csak megszólalt a beteg.

— Mamuka! — hallatszott először halkán, majd egyre hangosabban. — Mamuka! . . . Mamuka!

Korláthné összerezte. Olyan régen nem szólította már őt a fia «mamukám»-nak. Van annak talán már tizenöt éve is. Mert amint akart kamaszodni kezdett, már nem tetszett neki ez a gyermekes megszólítás és a «mamukám»-ról áttért a komolyabb és irodalmibb hangzású «édesanyám»-ra.

Olyan régen nem cirógatta már körül ez a kedves, régi, szívet melegítő becéző szó, hogy az első pillanatban szinte nem is hitte, hogy neki szól. A többi Kürthy-lányoknak kellett figyelmeztetni, hogy a beteg őt hívja.

Korláthné felugrott és fürge, félig menő, félig szaladó járásával betipeggett a betegszobába.

Palkó felkőnyökölt az ágyban. A szemei lázas fénnel csillogtak, de azért látszott rajta, hogy most magánál van.

Korláthné leült az ágy szélére és olyan óvatosan remegő kézzel simogatta meg a fia csapzott, forró fejét, mintha attól félne, hogy összetöri.

— Mit akarsz, édes kis fiam?

— Nem akarok én semmit . . . Csak hát úgy szeretnék egy kicsit elbeszélgetni mamukával . . . De rá tetszik érni?

— Már hogyné érnék rá édes kis fiam?! — felelte Korláthné sírásba hajló nevetéssel, amit Palkó olyan jól ismert s amely mintha ezt mondta volna: «Hát már hogy' is kérdezhetsz ilyen csacsiságot, kis bolondom? Hát lehet nekem most fontosabb dolgom a világon, minthogy itt legyek melletted?»

— Mamuka! — szólalt meg Palkó s egy darabig zavartan simogatta az anyja karját. De azután a láb, meg a bor lassan megoldotta a nyelvét. — Mamuka, tessék nekem valamit mesélni. Tetszik tudni mit? Azt, amit akkor tetszett, mikor egyszer régen középfülgyulladásom volt, a Szerelm Bolondjaimból, mikor annak a kislánynak elviszik a végrehajtók a kedves kis póni-lovát cirkuszlónak, a kislány meg elmegy varrólánynak Bécsbe, aztán egyszer a cirkuszba az ő régi kislova megismeri őtet, odaszalad hozzá, elkezd nyeríteni, lefekszik előtte, meg minden — és a közönségnek annyira megtetszik a dolog, hogy az igazgató szerződteti őket minden estére. Ezt tessék mesélni!

Ezt hirtelen egyhuzamban hadarta el és Korláthné úgy érezte, hogy most valami egészen rendkívüli, álomszerű hangulat fog bekövetkezni, amit nem lehet és nem is szabad magyarázgatni. Legyűrte azt a kis zokogáshullámot, ami a mellén végiggurult és először zavartan, akadozva, majd egyre folyékonyabban mesélni kezdte a mindkettőjük által jólismert históriát.

A másik szobában mindenki elcsendesedett. Az asszonyok a szemeiket törülgették, a férfiak meg valami kínos megilletődéssel nézegettek egymásra, hogy hát most már mi lesz ebből? Nem tudták, hogy kell ilyenkor viselkedni. Ilyesmí még nem fordult elő a praxisukban.

Odakint, mintha feloldódott volna a téli délután komor feszültsége,

sűrű, lágy pelyhekben hullani kezdett a hó, lassan belepve, körülpárnázva a csupasz gömbakácok kopár ágait.

— Ni, esik a hó! — mondta Palkó az ablakra mutatva és közelebb fészkelődött az anyjához. — Most tessék a Kalevalából mesélni! Ezt akkor tetszett, mikor egyszer tüdőgyuladásom volt.

— Dehát az vers, kisleány, azt én nem tudom kívülről. Anikóm, Sári-kám! Keressétek már elő a Kalevalát! Ott lesznek a könyvszekrény harmadik polcán, a Mikszáthok felett.

Míg hugai a könyvet keresték, Palkónak hirtelen más gondolata támadt.

— Mamuka! Tessék elénekelni azt, amit régen mindig énekelt esténként, mikor minket altatott, hogy «Megölték a csikóst szép fejr lováért...»

— Dehát nincs nekem hallásom, kisleány. Nem lehet azt felismerni, amit én danolok.

— Dehogya is nem lehet. Tessék már elénekelni!

Korláthné végre énekelni kezdte a csikós-balladát törékeny kis hangjával és csakugyan úgy, hogy hol felette, hol alatta járkált az eredeti dallamnak. De azért mégis ki lehetett azt hámozni, hogy mi akart lenni.

Megölték a csikóst szép fejr lovájér',
Bévetették a Tiszába hatvan tallérjájér'...

Olyan különös látvány volt, ahogy ott énekelt ez a vékony kis asszony a nagy fia ágyánál, a megilletődéstől még a rendesnél is hamisabban és zavarában parasztosan, tiszahátiasan ejtve ki a szavakat, hogy a nappaliban lévőek nem tudták, sírjanak-e, vagy nevéssenek. Lassan, lábujjhegyen az ajtóhoz húzódtak. Korláthné hangja most végképen összecsuklott.

— Na látod, kisleány, nem tudok én énekelni.

— Dehogya nem. Kérjük meg apukát, hogy kísérje gordonkán. Jó?

— Apa! — szólt át Korláthné a másik szobába. — Apa, gyere már be! Palkó szeretne tőled kérni valamit.

Az öreg bejött a betegszobába és olyan zavartan állott meg a fia ágya előtt, mint egy gyerek.

— Apuka, apuka! — hadarta Palkó — tessék nekem eljátszani azt, hogy «Beteg a juhász».

— Hát hogy' is megy az a nóta? — kérdezte az apja a rendesnél is rekedtebb hangon és előhozta a gordonkát a sarokból.

Miklós bácsi énekelni kezdte, mire az öreg is ráemlékezett és sovány térdei közé szorítva a gordonkát, kíséreni kezdte a dalt.

Beteg a juhász, főzik a tokányt.

Nem mondja már a kutyának, nem mondja már a kutyának:

Kadarc ne! nete ne!...

— De jó kis békebeli nóta! — mondta valaki és — csodálatos — ennek az egyszerű kis nótának a harmadik soránál Korláth bíró egyszer csak érzi, hogy az a fojtogató, hideg kétségbeesés felolvad és sűrű, hangtalan szipogással sírni kezd, hogy a könnyei végigperegnek rövid, deresedő szakállán. És ez olyan jó volt! Talán csak az fájt még neki egy kicsit, hogy a többiek nem vették észre a sírását. De a fia most észrevette és felkényőkölvé az ágyán megsimogatta az apja deres fejét, töviskes arcát.

— Úgy-e apuka, azért hogy nem mutatta, azért szeretett bennünket? Én tudom, én láttam. Mikor szegény Zoli elesett, akkor apuka nem tudott sírni és az még sokkal rosszabb. De én láttam, mikor egyszer később Szolyváról jöttünk lefelé vonaton, oztán valahol Munkács körül egy katonavonattal

találkoztunk. Egészen fiatal magyar fiúk voltak benne. Annyira énekeltek, hogy csak úgy zengett az állomás. És akkor apuka megkérdezte az egyiket : Hová valók vagytok fiúk? Erre egy barna gyerek felkapja a fejét, kihúzza magát, oztán csak annyit mond hogy : «Debrecen !» De ezt valahogy ilyenformán mondta : «Débráczány !» És ebben annyi büszkeség, annyi lelkesedés volt, hogy apuka egyszerre behúzódott a kupéba — én láttam — és sírni kezdett, mert eszébe jutott neki akkor ettől az egy szótul, hogy : az én fiam is így indult neki, az is ilyen hetyke magyar gyerek volt, — oztán mi lett belőle?!

Korláth bíró most még jobban, még édesdedebben kezdett sírni, hogy a fia így rátapint, így elmondja helyette az ő legtitkosabb érzéseit, mikor ő már azt hitte, hogy úgy fogja leélni az életét a többiek szemében, mint valami komor, rideg, keményszívű ember.

Palkó most már szinte deliriumban szónokolt. Azelőtt — úgy érezte — mindig valami választófal volt közte, meg a többi emberek között. A szülei, a rokonai felé az irodalom, a filozófia volt a válaszfal, amelyet kínos, sikertelen áttörési kísérletek után mindig gondosan el kellett kerülnie. Irodalmi barátjai előtt meg a gyermekkor, a család, ami úgy irodalmi távlatból meghatóan kedvesnek tűnt fel előtte s önkénytelenül kissé romantikus beállításban beszélt róla. A barátai azonban ezt nem értették, nem is érthették meg. Udvariasan meghallgatták, vagy egyszerűen lemosolyogták.

Most ezeket a válaszfalakat mind ledöntötte a bor, a láz, meg az a tragikus nimbusz, ami az élet-halál között lebegő embert körülveszi. És különben is ezek itt az ő vérei, akik gyermekkorának minden mozzanatát ismerik, akik megértik, amit beszél. Úgy érezte, hogy most költő és színész egy személyben. És csakugyan, ahogy félredobva minden konvenciót, beszélt, beszélt egyik emléktől a másikhoz szökdécselve, ebben volt valami magával ragadó varázs, amelynek a hatása alól senki se tudta magát kivonni. Mintha mindannyiukban feljött volna a felszínre a lelkük gondosan titkolt lényege, mintha mindnyájan valahogy megtisztultak és gyermekekké váltak volna.

— Anikó ! Játszad el a «minuten-valcert», amit a polgáriba játszóttal azon a matinén !

S Anikó szinte futva ment a harmadik szobába, a zongorához.

— Most béke van — mondta Palkó — 1910 vagy 11 és június. De olyan ragyogó napsütés, amelyen csak békébe tudott lenni . . . Jövünk hazafelé a vizsgákról. Saroltát, Anikót táncoltatják a majálisokon, meg lóversenybálokon. Oravec tanár úr rettenetesen szerelmes Saroltába. Nem mer nekünk soha szekundát adni, Kuglereket küldöz. «Na, csak nekem valami rusnyákat be ne hozzatok a familiába !» — S itt az apja rekedtes, dörmögő hangját utánozta.

Korláth bíróból felcsuklott a zokogás. Bánta is ő most már a tekintélyét ! Hiszen most már a helyrehozhatatlanság érzése se olyan vigasztalan, mint máskor. Hiszen nem múlik el semmi, újraéled minden, csak a művészetnek azon a bűvös pápaszemén keresztül kell nézni a dolgokat, amelyet Palkó tart a szemük elé.

— Este lefeküdtünk, — szónokolt Palkó — én itt fekédtem, ahol most, Zoli meg a másik ágyba és hallgattuk, amit a felnőttek beszélnek a másik szobába, vacsora után. Különösen azt szerettük, ha politizálnak. Csörömpöltek a villák a tányérokon, Gyula bácsi nagyokat kacagott, Miklós bácsi dühbe jött, erre Kálmán bácsi csillapítgatta : «Na, engedj már egy kicsit, sógor !»

— Miklós bácsi! — kiáltott fel és majdnem kiesett az ágyból — Miklós bácsi, meg mindnyájan, tessenek itt maradni vacsorára! Jó? De tessenek kinyitni mind a két ajtószárnyat, hogy mindenkit láthassak!

Míg a lányok az asztalt terítették, Palkó csendesen nézte őket. Aztán köhögni kezdett, majd reszkető kezeivel megmarkolta az éjjeliszekrényen álló nagy pohár aszúbort és egyhajtásra kiitta. Egyszerre elmúltak a szurások a mellében és valami méz-édes, meleg érzés vette körül a szívét.

— Irén néni! Irén néni! Tessék idejönni egy kicsit!

— Mi kell, angyalom? — kérdezte Irén néni és leült az ágya szélére.

— Irén néni! Tetszik engem szeretni? — kérdezte és egyszerre sírni kezdett. De most senkinek se jutott eszébe, hogy Palkó nemcsak lázas, hanem részeg is.

— Már hogyan szeretnék, Palkóm!? Mindnyájan szeretünk téged. Te most szépen kipihened magad, aztán egy-két hét múlva olyan egészséges leszel, mint a makk.

— Irén néni, én úgy szeretem magát! Nem is tetszik gondolni, hogy miért szerettem én úgy meg Irén nénit.

Irén néni kínosan feszengett az ágy szélén, de Palkó könnyörtelenül szavalt tovább.

— Tetszik tudni, egyszer egy vasárnap Emma néniéknél voltunk. Irén néni egy nagy fotelben horgolt, vagy stikkelt valamit. Egyszer csak fel tetszett sóhajtani: «Istenem, csak már jönne ide valami jó cirkusz!» Hát én azt nem tudom megmagyarázni, hogy miért, de ez olyan kedves volt, hogy akkor szerettem volna megsimogatni. Ahogy ott ült Irén néni, a fején a sok gond: a szőlő, a gyerekek, mindig csak másokért küszködik, ruhákat se csináltat, a városbul se mozdult ki, Isten tudja, mióta, — és csak az az egy vágya maradt meg, hogy egyszer már egy jó cirkuszt láthasson. És ezt olyan, de olyan meggyőződéssel tetszett mondani, hogy szerettem volna nevetni, vagy sírni. Irén néni! Tessék ezt még egyszer mondani, de úgy, mint akkor!

— Hát igaz is, én most is szeretem a jó cirkuszt, kivált a műlovarnéket, ha ügyesek! — mondta Irén néni zavarában csakugyan olyan lelkesen és határozottan, hogy mindnyájan nevetni kezdtek s a végén ő is elnevette magát.

— Jaj, de bolondos vagy te, Palkó!

Közben elkészült a vacsora és mindnyájan asztalhoz ültek, Korláthné kivételével, aki ott maradt a fiánál.

A nappaliban hevenyészve megterített asztal felől csak a kések, villák csörömpölése hallatszott be, beszélni azonban senki se beszélt. Megilletődve, zavartan, szinte parancsszóra ettek mindnyájan, mintha valami színpadon ülnének.

— Tessenek egy kicsit beszélgetni, politizálni! — szólt át Palkó a nappaliba.

Pali bácsi végre erőt vett magán és egyet köszörülve a torkán, beszélni kezdedt.

— Hej, Istenem! — mondta felsóhajtva és olyan hangon, mintha csakugyan szentül meg volna győződve arról, amit mond — de nehéz idők is járnak szegény Magyarországra! Még szerencse, hogy van egy Bethlenünk.

— Ne Bethlenről, Tiszáról, Tisza Istvánról tessék beszélni! Bethlent én nem ismerem.

Pali bácsi elhallgatott és mindenki szinte várakozva nézett a betegszoba felé, hogy hát mit kell most majd mondaniuk.

— Apuka mondja ezt! — rendelkezett Palkó. — «Az a baja Tiszának is, hogy mihelyt Bécsbe megy, mindjárt megpuhul a gerince». Most Pali bácsi szóljon közbe: «Bizony, szégyen gyalázat, hogy a Hentzi-szobor még mindig ott áll a főváros közepén!» Most Miklós bácsi: «Látod, Palikám, ezért nem megyünk mi semmire, mert nincs érzékünk a reálpolitika iránt. Nálunk mindig csak ez az érzékenykedési, ez a «sérelemi» politika, ez a sééérelmi... De ezt így tessék mondani, élesen, hogy kicsengjen a többiek közül!

Már úgy dirigálta őket, mint valami karmester. A öregek zavartan, gépiesen ismételtették a szavait, de aztán lassan egészen belejöttek. Az asszonyok csendesen sírni kezdtek. Palkó csillogó szemekkel hallgatta a vitát. Izgatottan, remegve odabujt az anyjához és átölelte.

— Mamuka! Most olyan érdekes, úgy-e? Ugyi Zolikám?

Korláthné, szegény, már arról is elfelejtkezett, hogy most tulajdonképpen sírnia kellene, hiszen a fia félrebeszél. Őt most csak az a rég nem tapasztalt boldog érzés melegítette, hogy a fia megint egészen az övé lett. Visszaadta neki a halál közelsége. A jó halál.

— Most Kálmán bácsi szóljon közbe! — rendelkezett Palkó. — «Na, engedj már sógor, abbul a kutya 48-bul!»... Na!... Hát Kálmán bácsi miért nem beszél?

— Szegény Kálmán bácsi már meghalt kislfiám.

— Meghalt? Hát miért halt meg?! Én úgy szerettem őtet! Egyszer feljött Pestre, oztán három napig keresett engem, míg megtalált. Három... három napig... Olyan jó ember volt, olyan...

És Palkó sírni kezdett. Az anyja vele sírt, de ez nem volt rossz sírás. Korláthné évek óta nem volt ilyen boldog.

Palkó most felkapta a fejét.

— Már sötét van. Tetszik hallani, hogy' fütyül a szél?! Hogy' üvölt ott kint valami! A vincellér mondta, hogy tegnap valami egészen furcsa kutyát látott a szőlőben settenkedni. Az biztosan farkas volt. Mer', úgy-e, még vannak farkasok a Verhovinán, ozt' azok télen leereszkednek még a Tiszahátra is?! Tetszik látni, Apuka, azért nem lehet nekem flóber-puska nélkül a szőlőbe menni! Nagyon furcsa... nagyon furcsa kutyák. Nagyon furcsállom, apuka!... nagyon furcsa... nagyon furcsa kutyák...

A hangja lassan elhalkult, visszadőlt a párnára és csakhamar mély álomba merült.

Korláthné ijedten behívta az urát. Az öreg lábujjhegyen bejött a betegszobába és megtapogatta a Palkó kezét meg a lábát.

— Nem. Egészen meleg. Nincs itt semmi baj. Csak most kimerült egy kicsit. Hadd pihenje ki magát.

Azzal visszament a nappaliba. Korláthné azonban ott maradt és csendesen simogatta a fia fejét.

— Elaludt? — kérdezte Irén néni halkan Korláthtól.

— El. — felelte Korláth ugyanolyan halkan.

Most egy darabig csend volt az asztalnál. Mit csináljanak? Menni is kellett volna már, de sehogyse akarózott most nekik széjjeloszlani, mert restelték is egy kicsit azt a különös helyzetet, amelybe az előbb belecseppentek, de valahogy jól is esett nekik és sehogyse akartak kizökkenni belőle. Furcsán bizsergető érzés volt az, hogy régen-régen elhangzott szavaikat,

gesztusaikat valaki így megőrizte és most újra eljátszatja velük a multat. Lassan megint csak megindult a beszélgetés. Mindenki emlékezett. Antediluvialis békeidők rétegei alá eltemetett dolgok kerültek most újból a napvilágra.

— De milyen kedves, melegszívű gyermek ez a Palkó! — mondta Emma néni. — Hogy' megsiratta az én szegény Kálmánomat. Erről az oldaláról nem is ismertem. Azaz, hogy... az utóbbi időben valahogy olyan zárkózott volt velünk szemben.

— Mondtam én azt, úgy-e? — tódította Pali bácsi — hogy a végén még jót fog tenni neki ez a betegség? Sohase lehet azt tudni, hogy az Isten miért csinál valamit... Te Miklós, emlékszel, mikor Palkó azon a szüreti mulatságon...

És újra megindultak az emlékezések. A férfiak csendesen elkvaterkázgattak, az asszonyok-lányok előszedték a kézimunkáikat s úgy diskuráltak halkan az ő megszokott témáikról. De belül azért mindenikük úgy érezte, mintha egy kicsit más emberré lett volna ezen az estén.

Igy mult el vagy másfél óra.

Akkor visszajött Schenk bácsi. Óvatosan megnézte a mélyen alvó beteg pulzusát, ráhajtotta borostás, bozontos fejét a Palkó mellére s aztán csodálkozva megcsóválta.

— Csodálatos! — morogta — csodálatos fizikuma van. Lehet, hogy tévedek, de úgy látom, túl van a krízisen. Most csak hagyni kell, hadd aludja ki magát. Lehet, sőt nagyon valószínű, hogy reggelre minden jóra fordul.

Anyira hajlamos volt mindenki az optimizmusra, hogy a doktor szavai nem is okoztak különösebb meglepetést.

Hát persze, hogy jóra fordul. Csak hadd aludja ki magát!

A rokonság búcsúzkodni kezdett. Eloltották a lámpákat, csak a kis tompafényű éjjeli lámpást hagyták égve a betegszobában. Korláthné ott feküdt le a divánra, csak úgy félig levetkőzve.

Sokáig nem tudott elaludni. Valami lázas boldogság melegítette, hogy újra megtalálták egymást az ő elhidegült kisfiával. Úgy érezte magát, mint kiskorában karácsonykor, mikor valami nagyon régen áhítozott ajándékot hozott neki a Jézuska. Ilyenkor alig tudta kivárni a reggelt, hogy újra körülrajongja, körültapogassa azt az édes, gyönyörű «kriszkindlit», hogy újból meggyőződjön róla, hogy hát az csakugyan valóság.

* * *

Éjszaka azonban elolvadt a frissen esett hó. Mikor az ólmos, szürke reggel beszívárgott a betegszobába, Palkó felébredt nehéz, gyógyító mély álmából. Fanyar ízeket érzett a szájában. A szoba nehéz levegőjében még ott terjengett a forralt bor fűszeres, édeskés szaga. Az éjjeli szekrényen kifacsart citromok és orvosságos üvegek között ott feküdt a Jókai-könyv. Azon az oldalon, ahol a kis póni-ló megismeri a gazdáját a cirkuszban, — azon az oldalon egy hatalmas, ragacsos forraltborpecsét sárgállott. Ezekről a szagokról és ízekről Palkó lassan, akadozva emlékezni kezdett az elmúlt este lehetetlen, bizarrul idétlen hangulatára. Vissza-visszacsengett a fülébe tegnapi őszinteségi rohamának egy-egy foszlánya s erre szinte fizikai émelygés fogta el. Szeretett volna visszamenekülni az álomba, de nem lehetett. Az anyja is felébredt már és odaült az ágya szélére.

— Jaj, Istenem! — gondolta rémulten. — Csak nem fog említést tenni a tegnapi dolgokról!?

De az anyja könyörtelen és tapintatlan volt, mint mindenki, aki szeret.

— Hogy vagy, kisfiam? — kérdezte megsimogatva a fejét. — Jól aludtál?

— Köszönöm, jól, — felelte Palkó, szándékosan nyöszörgő és elkény-szeredett hangon. — Csak nagyon fáradt vagyok — és azzal odébbhúzta a karját, amelyre az anyja rákönyökölt.

— Ne olvassak egy kicsit Jókaiból, mint tegnap este, mint régen? Tegnap olyan kedves voltál, mint kisgyermek korodban. Olyan jó volt tegnap!

— Tegnap? — mondta Palkó és megdörzsölte a homlokát, amelyen izzadság ütött ki. — Nem emlékszem.

— Naaa, kisfiam, próbálj csak emlékezni! Itt voltunk valamennyien, Pali bácsi, Irén néni. Aztán te azt kívántad, hogy politizáljanak, úgy, mint régen, meg hogy énekeljék azokat a békebeli nótákat. Naaa, hát nem emlékszel, kisfiam?

De hiába volt minden. Korláth Pál hangja most már határozott, rideg józansággal csengett:

— Nem, nem emlékszem. Úgy látszik, félrebeszéltem.

— Semmire sem emlékszel? — könyörgött az anyja.

— Semmire. De most nagyon fáradt vagyok. Szeretnék még egy kicsit aludni, édesanyám.

Korláthnének belenyilallott a szívébe ez az utolsó két szó. Hát már nem «mamukám», már megint a hideg, százmérföldes «édesanyám»?! A «mamukát» a lázzal, a mámorral együtt elfujta a gyógyulás, az egészség józanító hideg szele.

Korláth bíró hálókabátban, papucsban becsoszogott a betegszobába.

— Na, mi van? — kérdezte halkán, Palkóra mutatva, aki újra egészen bebujt a takarója alá. — Rosszabbul van?

— Nem. Meggyógyult, hála Istennek! — felelte Korláthné felsóhajtva és egy könnyet törült ki a szeméből.

pálóczi Horváth Lajos.

ARADI SZABÓ ISTVÁN VERSEI.

ÁLOM AZ ÖRÖK ÁLOMRÓL.

Nézd: az Este holtra-bágyad,
s megfogam a csendes Éj...
— Vétve már bús koldus-ágyad:
menj aludni. Menj, ne félj.

Ha jönnek is éji rémek,
álom is jön lassudan,
s elgyötört tested szívének
minden bújja elsuhan.

Könnyes szemeid lezárván,
melleden a két karod,
mélyen alszol, mint a márvány,
tested-lelked fél-halott.

Alszol, s szádon kivirul tán,
mi nem nyílt rajta soha,
gondok, bajok, kinok multán:
az Öröm szent mosolya,

mert azt álmodod: koporsó
a szűk koldus-nyoszolya,
e szép álmod az utolsó,
s nem ébredsz többé soha...

MAGYAR ÁLMOK ÁTKA.

Lelkembe mi sem hint derüt,
éj feketül ott mindenütt.

Éj, csillagtalan, holdtalan,
s ez éjnek ezer holtja van.

Ezer holt álom szendereg,
és str egy régi, szent gyerek,

ki ezer álom atyja volt,
s most gyermeke és fattya holt.

Ki magyar álmokat terem,
álma bölcsője cinterem,

s aki dalol, jaj, magyarul,
arra poklok éj-hava hull.

Lelkembe mi sem hint derüt,
éj feketül ott mindenütt...

A FÜST ÁLMA.

Száll a cigarettám füstje,
kékes-szürke szárnya reszket,
s a lány arany napsugárba
rajzol sok szép arabeszet.

Bizarr képeket pingálgat,
amint szállong, könnyű, légi,
s érzem: vágya, titkos álma,
mint a költők lelke: égi.

A füst tudja: a tűz szülte,
s testvére a forró fénynek,
s föl kell röpkölnie oda,
ahol tisztább tüzek égnek.

S a füst boldog, büszke szárnyon
felszárnnyal a szűz Magasba,
hol végtelen világok közt
a szent Fény az úr, a gazda.

Ó füstszárnyú, bús tűzlelkem,
akkor volnál boldog, büszke,
ha felszállnál Fény-Magasba,
mint a cigarettám füstje.

A MEGTALÁLT FEHÉRSÉG.

Lelkemben örök vágyként égett,
s akkor is, ha rossz, bűnös voltam,
esengve és sirva hajszoltam
valami nagy-nagy fehérséget.

Lihegve rohantam utána,
átal ezer szennyen, mocsáron,
és zokogtam: «Ó jaj, csak álom! . . .
Megfojt az Élet köde, árnya» . . .

— És egy nyári, szent csoda-esten
egy lány előtt, kit rég kerestem,
káprázattól hökkenne álltam,

az Öröm viharzott át rajtam,
s szédülten dadogta az ajkam:
— Megtaláltam! Ó megtaláltam . . .

NE ÁTKOZZ, MERT SZERETLEK!

Fekete sorsomba, amért befonódtál
piros, meleg szálnak,
síró-boldog szókkal, élve és halottan,
mindörökké áldlak.

Általad szépült meg kín-tüktől csúfított
életem szövöttje,
ezért nincsen senki olyan áldott, mint az
asszonyok között te.

Piros, szép sorsodba, ó jaj, befonódtam
bús, fekete szálnak,
s fölötted azóta mindétig csatognak
könnyes bánat-szárnyak.

Ezért a rettentő, akaratlan bűnért
kegyelmed esengem:
zokogó-bad szókkal, sem élve, se holtan
ne átkozz meg engem! . . .

HARRIKA VIOLA.

AZON a nyáron anyai nagyapám és Urwald bácsi lehettek több, mint százestendősek. Legalább nekünk, gyerekeknek, a száz a mérhetetlen időt jelentette, azt a tengersokat, aminél már semmi se több sem anyagban, sem időben, sem pénzben, melynek azonban elhatárolt értékét éppen olyan kevésbé foghattuk fel értelmünkkel, mint amilyen érzéketlenek voltunk saját kicsi életünk évszámai iránt. De hogy nagyapám és Urwald bácsi nagyon öregek voltak, vénségüket százzal fejeztük ki, jóllehet, hogy még jóval alul tipegtek a százon. Akárhogy is volt, de mi, gyerekek, olykor megdöbbenve álltunk a végtelen idő e két megérlelt embere előtt, akikkel összezsapott bennünket a sors nagyapám kertjének a lugasai alatt, hová Urwald bácsi is pontosan megérkezett minden délután. Régi selyemsapka volt a fején, fekete lüszterkabátja, fehér porcellánnadrágja, amire nagyon büszke volt, mert állítólag még katonakorából maradt. Hosszúszárú pipája, mintha csak a szakállából nőtt volna ki, akár csak nagyapámnak, mert elveszve a hófehérségben, mint kis hegyi patak tűnt elő újra a mellükön, a szakáll végénél.

Nagyapámnak és Urwald bácsinak nem volt már semmi vagyónuk, fiaik és vejeik széjjelhurcolták, amit egy hosszú életen át összegyűjtöttek. Volt egy kis külön szobájuk, meleg kávéjuk, kaptak sok drága jó szót, simogatást; övéké volt a mi kacagásunk nagyapám lugasában, ahová összegyűltünk délutánonként, ők ketten és mi gyerekek és éltük az élet leggondtalanabb napjait és éreztük azt a drága derűt, mely beragyogta futkározásainkat e két veterán áldott tekintetéből. Igazi barátok lettünk, amit az öregek sokszor meg is pecsételtek kiszólásaikkal:

— Barátom vagy, Sanyi! . . .

— Barátom vagy, Jóska, Pista! . . .

— Várok rád, Eszter — mondogatta kis húgomnak Urwald bácsi helytelen magyarsággal, merthogy Urwald bácsi Voralbergből származott magyar honba, bár elég fiatalon, de a nyelvi nehézségeket sohasem tudta tökéletesen legyűrni — várok rád, Eszter, míg nősz meg! . . . Te leszel a feleségem . . . De már most vagy te a menyasszonyom nekem . . . Adj egy csókot! . . .

Különféle játékok után, melyekben nagyapámék érthetetlen módon hamar elfáradtak, mely miatt sokszor nehezteltünk rájuk, hogy nem igazi barátok, nagyapám és Urwald bácsi kedvenc témájukba,

a bosznia-hercegovinai okkupáció tárgyalásába fogtak és mindennap visszaráncigálták az eseményeket a kései időbe. Nagypámék együtt katonáskodtak és együtt éltek le életüket excessusok nélkül a régi magyar falu romlatlan világában. Templomba is együtt mentek, de a Fecske-utcánál elváltak, mert nagypám a piactér felé vette az útját, ahol a kakasforgós kálomista templom feszült az égnek, Urwald bácsi pedig a kápolna felé tartott, melynek kis harangja édesen csilingelt vasárnapi hívogatóra.

Mi mindennap szájtátva hallgattuk nagypámékat. Pedig mindennap ugyanazokat a történeteket hallottuk, toldozva-foltozva. Ismertük már pontosan Sarajevó utcáit, a törököket, szerbeket, muzulmánokat, az ezred tisztikarát. Harrika Viola, a szépséges dalmát asszony úgy élt már képzeletünkben, mint a világ legszebb nője, szebb a mesék királyasszonyánál, akinek a neve említése mindig bíborba borította nagypámék arcát még most is, az előrehaladott időben. Ilyenkor titokzatosan hunyorgattak nagypámék egymásra :

— Most ne figyeljete ide! — horkant ránk valamelyik.

Aztán összehajoltak, sugdolóztak.

— Emlékszel?... Hatnapi ájncelt kaptam egyszer érte!... De megérte!... Meg bizony!... — mondta titokzatosan nagypám.

— Minthogy nekem is megérte a tizennégy nap «ferseftáristom» — válaszolt büszkén Urwald bácsi.

Nagypámának ilyenkor némi neheztelésféle bukkant fel az arcán. De ez a sötét árnyék mindennap ráült nagypám arcára és sokáig maga elé tűnődött. Aztán megszólalt :

— Engedj meg, barátom, te nem Harrika Viola miatt kaptad a ferseftet... Tévedsz!...

— Nem tévedek... Hiszen még ennivalót is lopatott be hozzám?... Nem emlékszel?...

Nagypám sohasem akart emlékezni. Erre az egyre nem. És szelid harag turkált a lelkében. Viola, Viola!... Pedig mindenre a világon emlékeztek, ami velük történt, még arra is, ami soha meg nem történt, de szolidárisak voltak egymás dolgai iránt, amit kifitogtatott belőlük kései hetykeségük. Harrika Violán azonban mindennap összefenték legénykedő vénségüket.

Nagypám bánatosan hallgatott. Urwald bácsi szidta Vukicsot, az asztalost, aki a megrendelt törökpipát még mindig nem szállította le, amit azon célból csináltattak, hogy a régi boszniai idők emlékére törökmódra pipázzanak együtt délutánonként. Mi is nehezen vártuk már azt a török pipát, hogy megláthassuk, miként lehet két embernek egy pipából szívni.

Nagypám keveset hallott Urwald bácsi zúgolódásából, mert még mindig Harrika Violán járt az esze. Később aztán megszólalt és úgy

sodorta a szót tapintatosan, hogy Urwald bácsinak be kellett ismerni, hogy tévedésben van Violát illetőleg, mert neki ezzel a gyönyörű asszonnyal soha semmi közelebbi kapcsolata nem volt.

— Bizonyára összetéveszted Dalmával, aki legalább is volt olyan szép, mint Viola, ha nem szebb, sőt nekem a csípője állása sokkal jobban tetszett... De ismerd be, hogy Viola kizárólag csak az én ideálom volt...

— Most ne figyeljeteK ide! — szólt reánk közbe-közbe.

Mire este lett, mindig megegyeztek. Urwald bácsi pontosan hazamenetele előtt beismerte, hogy valóban tévedésben volt. Másnap azonban minden előlről kezdődött. Violát Urwald bácsi újlag hírbe hozta saját magával, mire nagyapám elszomorodott, ez idő alatt Urwald bácsi szidta Vukicsot, azután nagyapám ismét előszedte Danieló Dalmát, Iljeovics Lukrécíát, vagy Stefanidesz Flórá, vagy éppen azt, akit nehezen előránthatott emlékezésének mély tengeréből.

— Úgy van, úgy van — mondogatta este Urwald bácsi kiegészítendő. — Úgy is van az!... Iljeovics Lukrécíának udvaroltam... Persze, Lukrécíáért kaptam a ferseftet, most már igazán emlékszem... Nem Violáért...

— Hát szervusz akkor, Frici — mondta örömmel nagyapám egy forró júliusi este. — Holnap gyere korábban, mert Vukics most már biztosan elhozza a törökpipát. Délelőtt volt itt és megesküdött háromszor az üdvösségire, hogy elhozza. Az árát ki is fizettem...

Urwald bácsi felfortyant:

— De micsoda ember ez a Vukics?... Hát én is kifizettem.

Ezen aztán eltűnődtek édes bosszankodással. Pedig a dolog úgy állott, hogy bizony egyikőjük sem fizette még ki Vukicsot, csak úgy emlékeztek, nehezen, halaványan, mint Violára, Dalmára vagy Lukrécíára...

Mi, gyerekek, mintha ünnepnap következett volna, úgy vártuk a holnapot. Megjön a törökpipa!

Vukics úr, az asztalos, csodák-csodája, valóban beállított a pipával. Nagy meggyfagörcsbe vájt pipa volt, két rézsútosan álló szárral. Mi körüláncoltuk a csodát, nagyapámnak a szeme örömben ragyogott. Rögtön siettünk is le a kertbe, a dohányosztát kis Eszter húgom hozta, aki akkor nyáron négyéves volt és Vukics urat mozsdatta, hogy órá nem gondolt a pipaszárat illetőleg. Úgy hitte, hogy a törökpipából neki is lehet majd egy párat szippantani.

És vártuk Urwald bácsit. Nagyapám közben megtömté a pipát és magyarázta, hogy Boszniában többen is körülülnek ilyenfajta pipát, öten-hatan, párnákon, törökülésben, mivelhogy több szára van a pipának. De ezt csak két szárral csináltatták, mert ebből nem szívhat senki más, csak ők ketten, Urwald bácsi meg nagyapám.

— De hol késik már az öreg?... Nézz ki csak, Sanyi fiam, tán éppen most fordult be a sarkon!...

Urwald bácsi nem jött. Forró nyári délután volt akkor, lekókadtt fejjel állottak a tűzpiros mályvák, a nyár érett szaga terjengett szét fullasztóan a kertben. Mi ernyedten könyököltük körül az asztalt, szóttlanul figyeltük nagyapám távolbanézó nagy kék szemeit, melyekben sejtelmes aggodalmak ugráltak. Egyszer csak Urwald bácsi ügyvéd-fia toppant be a kertbe. Gyorsan jött és valamit súgott nagyapámnak. Nagyapám megrezzent, felállott.

— Majd én segítek — fogta karon az ügyvéd nagyapámat. — Siessünk! . . . Meg akarja szorítani utoljára a kezét . . .

Nagyapám elment rogyadozó térdekkkel az ügyvéd karján. Mi, gyerekek, értelmetlenül bámultunk utánuk. De nemsokára felélénkült a jókedv az arcunkon, játszásba kezdtünk. Nem foghattuk fel, hogy körülöttünk halálos mély titkok kergetőznek, hogy a halál suhant el mellettünk, hogy a törökpipa ott az asztalon hiába várja gazdáit.

* * *

— Harrika Viola — mormogta napok multán nagyapám maga elé a törökpipa mellett — talán nem is élt . . . Hidd el nekem, barátom! De ha élt is, akkor is a tied volt . . . Minthogy így engedtelek el a mult este, mikor utoljára fogtunk kezét . . . Lemondtam Violáról a javadra . . .

Ezt a pipaszárnak mondogatta nagyapám, mely rézsút vele szembe meredt fel a semmibe. Nem ült mellette és nem szívta senki, de lehet, hogy nagyapám valóban Urwald bácsival beszélgetett . . .

. . . És perzselt a nyár heve; a fákról koraérett sárga levelek és ringlótok bukfenceztek lefelé a letaposott gyepre.

Csurka Péter.

E L V E K É S M Ű V E K

Hekler Antal : Az újkor művészete.
A *Magyar Könyvbarátok kiadása.*
Élvezetes és megbízható könyv. Szerzője az ábrázoló tehetséggel megáldott művészeti írók közül való. Mondhatnám egyik befejezője annak az iránynak, mely annak idején Burckhardttal és újabban Wölfflinnel aratta döntő győzelmeit. Hekler különben e téren az újakhoz tartozik, amennyiben határozottan, bevallottan esküszik fel a szellemtudományokra.

Munkájában a feldolgozás mi-kéntje szempontjából két rész különböztethető meg. Az egyik az, melyben a barokkról szól és amely a tárgyban való tökéletes elmélyedés eredménye. Határozottan értékelni kell a szerzőnél, hogy egyéni benyomásait nyomatékosan juttatja kifejezésre. A művészet érzés dolga. Az érzést pedig az egyéniség kormányozza. A könyv második részén, a régi szóhasználatnál legújabbnak nevezett kor jellemzésén érzik a közelmulttal szemben érthető elfogultság.

Szerény véleményem szerint a francia impresszionistákban nemcsak a tudományosan alapozott pozitívista XIX. század fiait kell látnunk, hanem azokat a franciákat is, kiknek kolorizmusa Watteau, Boucher és Fragonard nélkül, mint előzmények nélkül elképzelhetetlen. Mint ahogy Cézanne kompozíciói is csak olyan országban képzelhetők el, melynek festőművészetében Poussin volt valamikor az egyik vezető egyéniség.

Hekler könyvének nagy előnye, hogy az adatokat fölényes tudással, helyesen összeválogatva és jelen-

tőségük szerint kiemelve közli. Megírja azt is, hogy Constable megjelenése Párisban valósággal lázba hozta a francia művészeket. Ezzel szemben túlzást látok abban az állításban, hogy a szigetvilág művészete az egyetemes fejlődés szempontjából is új és jelentős problémát csak erkölcsi vonatkozásban hozott. Turner a ködök felfedezésével nagyon messzemenő befolyást gyakorolt. A praerafaelisták festői értéküket jóval felülmuló nevelőhatást értek el világszerte. Az angol kertről viszont kimutatható, hogy a kínai kert adta hozzá a mintát.

A távol Keletről nem tagadható, hogy igen jelentős szerepet játszott, részben a barokk építészet (kertek, pavillonok), részben a rokokó díszítőművészet (chinoiseriek, porcellán stb.) kifejlésztésében. Az új keletázsiai (japáni) hatás nélkül nem érte volna el az impresszionizmus tagadhatatlanul nagy eredményeit. A legközelebbi mult kozmikus törekvései sem következtek volna be egy harmadik távolkeleti eszmeáramlat nélkül.

Legkevésbé sem mond ellent ennek az, hogy a különböző izmusok hívei kozmikus törekvéseik közben nem hivatkoznak a Keletre. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a mai szellemi életben fontos tényezővé lett a theozófia. Ez egyengette az utat a szellemtudományi irányzat felé is. Ez lett jórészt az izmusok bölcseleti alapja is. A modern theozófia viszont a Kelet nagy vallásainak tanulmányozásán épült. Az új tárgyla-gosság a nyugati ember visszatérését jelenti az individualizmushoz, amint erősen individuális jellegű volt a

barokkművészet is. Sohase használ-
nám vele kapcsolatban a «kozmikus»
jelzőt.

Szabadjon itt még egyet megjegyez-
nem. Manetban lelki sivárságot látni
semmiképpen sem lehet. Igaz, hogy ő
több lelket visz sokszor a napfénybe,
a növényzet zöld reflexeibe és a
gyümölcscesendéletek leírhatatlanul
könnyed és hamvas tónusaiba. Fel-
ismerhető azonban a lélek az ő ké-
pein, nemcsak azon, ami az emberen
kívül van, hanem az emberábrázolás-
ban is. («Le bon bock»!) Léleknek
merem nevezni azt is, ahogy nála pl.
egy finom női kéz úgy fog meg vala-
mit, hogy tapintása fokát is ponto-
san megérezzük. («La dame au ce-
rises».)

De ismétlem: Hekler könyve nagy
érték. Művészettel van megírva. Kül-
önösen szép része az, melyben a
hatalom és bőség művészetéről, a
barokról beszél, ami természetének,
úgy látszik, különösen megfelel. Min-
den szavából kitűnik a tárgyban való
elmerülés, az átérzés ereje és ben-
sősége. Többet is mondhatok. Dícsé-
retére válik az a tárgyilagosság is,
mellyel a tegnapi izmusokról beszél.
Munkája komoly, lelkiismeretes, szor-
galmas, energikus és amellett — amit
igen fontosnak tartok — megbízható
felvilágosítást ad arról, ami fontos
tudnivaló.

Felvinczi Takács Zoltán.

Hankiss János: Irodalomszemlé-
let. Új Írók. 9. Hely n. 1934. Nagy
Károly és Társai kiadása, 80 l.

Szerző a *Napkelet*-ben és a *Debre-*
cení Szemlé-ben megjelent hat tanul-
mányát adta ki ebben a kis füzetben.
A debreceni egyetem fiatal francia
professzora azok közé a tudósok közé
tartozik, akik a szakjukban való elmé-
lyedés mellett élénk kapcsolatban
maradnak az élettel, akik nemcsak
tudósok, hanem mozgékony kezde-
ményezők és agitátorok is. Hankiss

külföldön tartott előadásaival már
eddig is nagy érdemeket szerzett a
magyar irodalom ismertetése, pro-
blémakutatásával pedig irodalom-
tudományunk fejlesztése terén.

Ezekkel a tanulmányaival — mint
maga mondja — «hozzá akar szok-
tatni az irodalom természetének gaz-
dagabb és többoldalú fogalmazásá-
hoz». Mint az irodalom híu szerelmese,
védi annak méltóságát, bizonyítja
fontosságát, nélkülözhetetlenségét,
sokszor életirányító voltát, hiszen «az
irodalom annyi szállal szövődik át az
emberen, hogy lehetetlen megkülön-
böztetni magától». (*Az irodalom és az
irodalomkutatás méltósága.*) A művé-
szet és irodalom határait kutatva be-
bizonyítja, hogy a művészet mennyit
köszön az irodalomnak (*Irodalmiság
a művészetben*). A valószínűség kérdé-
sét illetőleg arra az eredményre jut,
hogy «a való életéről alkotott fogal-
maink jelentékeny része olvasmányi
emlék» s ezen az új alapon elemzi to-
vább a bonyolult problémát (*A rea-
lizmus bírálata*). Emberismeretünk-
nek is csak kis része ered a magunk
tapasztalataiból, a főforrás itt is az
irodalom, a nagy emberábrázoló írók
lélektani kincse, melyet munkáikban
ránk hagytak (*Emberismeret és iroda-
lom*). A *jellemrajz problémáiból* a leg-
gazdagabb tanulmánya. Szűk kere-
tében szól a jellemzés technikájáról,
az emberismerettel s az életben ta-
pasztalt jellemekkel való kapcsolatá-
ról, a nagy írók jellemző erejéről, a
jellemrajzok megítéléséről, a jellem-
zés fölösleges túltengéséről, a pszicho-
analízisről s az egyes irodalmi kor-
szakok jellemző stílusáról. A *lírai
költő fölfedező úton* c. fejtegetése arra
a gondolatra van alapítva, hogy «a
modern líra fejlődésének mintegy
száz év óta legfőbb, jóformán egyedül
éző csillaga: a lélektani fölfedezésre
való törekvés».

Mindezzel csak jelezhettem Han-
kiss témáit, de nem adhattam fogal-

mat ötletekben való gazdagságáról, számos új és egyéni megállapításáról, melyeket kitűnően választott irodalmi példákkal és sokszor pompásan világító analógiákkal és hasonlatokkal tesz általánosan érthetőkké. Egyet ideírok jellemző például: «Hogy az emberek egymás társaságában élhesenek, szükségük van egy csomó közös, vita tárgyát nem képező fogalomra, gondolatra, sablonos, tehát nyugalmas érzésre. Ezt a lelki eszperantót sérti meg az eredeti lírai fölfedezők exotikus nyelve: idegen nyelven mernek beszélni oly társaságban, mely azt nem érti».

Különben franciás világossággal, természetes könnyűséggel és elmés-séggel ír, úgy hogy alig tapasztalhatjuk nála a tényeknek és problémáknak a szellemtörténéseknek gyakran tapasztalható elködösítését.

Szinnyei Ferenc.

Harsányi Zsolt: Szólalj, szólalj, virrasztó! Zrínyi, a költő életének regénye. Két kötet. Budapest, Singer és Wolfner kiadása. 1934.

A világháború után, ahogy a forradalmak zűrzavarából tétova lépésekkel kijutott az emberiség, szükség-szerűen kapaszkodott pozitívumot kereső keze a történelemhez. Ez az új *történelmi tudat*, mely a szellemiség teljességét áthatotta, szinte egész Európában irodalmi kifejezésiformát is talált. Sajátos történelemérzék ez, mely épügy különbözik a romantikusoknak a fantázia útján való *multbamenekülésétől*, mint a XIX. századvégnek, a természettudományok korának tárgyilagos, de ugyanakkor *önmagáértvaló* szemléletmódjától. A háború utáni évek csalódott, talajátvesztett nemzedéke támpontért nyúlt a multhoz. Eltérően a romantikusoktól: a történelem objektív képét kereste, de nem azt az *önmagáértvaló* realitást, amit *Ranke kora*: tárgyilagosan akarja látni a

multat, de nevelni és lelkesíteni is óhajt vele. Meg akarja rajzolni a történelem hű képét, hogy biztos alapkövet rakjon általa a jelennek.

Harsányi Zsolt előző két életrajzi regénye épügy, mint a legújabb, ebben a mai történelmi légkörben született meg. Regényei mégis inkább a tárgyválasztást köszönhetik ennek a szemléletmódnak. Munkáinak megformálása szoros értelemben nem ebből a történelemszemléletből kristályosodott ki. Írói formája a biztos kézzel tartott eleven mesélőkedv. Az *érdekkeltő mese* célját szolgálja nála minden multbeli dokumentum. Munkáiból kiérezzük, hogy a megírást erős tanulmányozás előzte meg, de a mese színessége kedvéért, írói ösztönnel, nem egyszer szuverenül bánik anyagával.

Az életrajzi regények modorában, elsősorban a történelmi hős érdekli. De Zrínyi, — aki mint politikus kifejezésre juttatja a török és Habsburg imperializmus keresztútjében a XVII. századi magyarság európai helyzetét és mint költő, legmélyebb magyar képviselője kora európai irodalmi ízlésének — önmagában hordozza egész korát, bizonyára jobban, mint Petőfi vagy akár Madách. *Zrínyi életrajzi regénye*, a nagy *korjellemező hős* egyéniségének megrajzolásával, széles korpéppé válik. De Harsányi csak a nagyvonalú, kor-kifejező hős szükség-szerű velejáróiban ad korrajzot. Elsősorban Zrínyi, az ember érdekli. Ábrázolásában megtaláljuk az emberi magánélet apró bensőségeit. Egy nagy költő és hadvezér életének emberi érdekességeit.

A történelmi anyagot komoly szempontok alapján hordja össze. Azt a Zrínyit kapjuk regényében, aki a történettudományi kutatások nyomán, minden vita nélkül köztulajdonná válhatik. Kibontakozik itt az a koroktól független, sajátosan magyar hős, aki a király és a nemzethü-

ség között hánykolódik s természetesen ezeket az örök magyar vonásokat, századának korelemei színezik át. Ahogy regényében Zrínyi egyénisége testet ölt, az a XVII. századi magyar barokk alak jelenik meg előttünk, aki a nagy katolikus imperializmusért harcol a koronás király és a magyar nemzet jegyében.

Regényének megírását elejétől végig jellemzi bizonyos finom mérséklet, ami nemcsak a történelmi anyag kezelésében nyilatkozik meg, rányomja vonását a munka stílusára is. Szép regényében kevés archaizálással és művelődéstörténeti adatok zsúfolt felsorakoztatása nélkül is történelmi levegőt tud teremteni.

T. G.

A megszállott Felvidék regénye. Maróthy Jenő: Szeptembertől márciusig. Studium kiadása.

Maróthy Jenő neve esztendőkkal ezelőtt lett ismertté, amikor megjelent első novellás kötete. Ezekből a novellákból csodálatos tisztasággal tárult fel a zólyomi szlovákság élete és akkor egyöntetűen megállapította mindenki, aki elolvasta ezt a könyvet, hogy Maróthy Jenő nemcsak kitűnő elbeszélő, hanem a tollnak is művésze. Stílusba kicsit Mikszáthéra emlékeztetett, ugyanolyan finom vonásokkal, könnyed realizmussal és szeretetteljes beszélőformával írt a maga alakjairól, mint írt annakidején a nagy palóc... Ez az új irodalmi munkája, a kétkötetes regény, melynek címe *Szeptembertől márciusig*, bizonyos fokig új oldalról mutatja be Maróthy Jenő írói kvalitását. Ezúttal politikum, súlyos és komoly politikum vonul végig regényén. A regény, nyugodtan mondhatjuk, a mai Felvidék életének, sorsának és minden tragikumának a regénye, beszámoló arról, hogy mi van odafenn a zólyomi, turóci, árvai vidékeken...

A falut Lukovkának hívják. Amo-

lyan kedves, girbe-gurba utcácskával, dombokkal és hegyekkel közrefogott falu ez a Lukovka. Híres arról, kiváltképp ős felé, hogy nagyszerű besztercei szilva és budai körte érik kertjeiben. Roskadoznak alatta a fák. Szóval béke van, öröm és bánatnélküli világ Lukovkán. De nem most... hanem évekkal ezelőtt, még a mi időnkben, amikor nem választott el bennünket semmiféle határ, idegenektől kijelölt mesgye, hanem úgy jöhettünk és mehettünk, mint akik természetesen, otthon voltak!... És ezzel indult el a regény, békével és barátsággal. Majd megtörténik a nagy változás és Lukovka cseh katonáktól, zsandároktól lesz hangos!

Maróthy Jenő írói kvalitását és tudását érezzük minden soron át. Mesterien vetíti elénk alakjait, a kedves, kicsit pittoreszk zólyomi figurákat. Legnagyszerűbb alakja a nagytiszteletű úr, Korompay János, a falu papja. Ő a regény tengelye, körülötte forog és alakul a cselekmény. Ő Lukovka lelke, harcosa és hőse, nagyszerű pap és nagyszerű ember. Magyar ember, aki nem csügg el, nem kapkod és nem tétovázik, amikor végigszalad a falun a hír, hogy a csehek vonulnak be s ők lesznek a gazdák, az urak ezen a nagyszerű, kedves, színes kis földdarabkán... És Maróthy Jenő megmondja őszintén, ami a szíven fekszik, ami igazság volt. A falu öregjei rettenve látták ezt a bevonulást. A fiatalok pedig megszedülve az újdonságtól és megtántorodva a tudatlanságtól, örömmel köszöntötték az idegeneket! De szeptembertől márciusig nagy az idő. Szeptemberben még süt a nap, azután jönnek az őszi szelek, eső vágódik a hegyekből, majd később hó kavarog a fellegekből. Dermesztő lesz a hideg, a kis Lukovka is csakúgy tátog, kétségbeesetten hápog a tél nyomása alatt. Igen, szeptembertől márciusig nagy az idő, hetek és

hónapok vannak közbeiktatva. És amikor megjön a tavaszi fény, a tavaszi nap áldástosztó, melegeadó sugara, már Lukovkán is érzik a fiatalok, hogy nem úgy van minden, ahogyan azt hitték. Hogy az idegen bakkancsok keményen tipornak, beletipornak az emberi testekbe és ha valaki kimondja a maga igazát, lelkének belső nagy hitét, rejtett gondolatait, akkor kegyetlen baj támad! Mert lám, ott van csak Korompay nagytiszteletű úr esete. Őszintén és minden fenntartás nélkül magyarnak vallotta magát. A magyar föld emberének, aki nem tud és nem akar úgy gondolkodni, hogy az a határ, az a mesgye egyszerűen megváltoztathatja a multat és átalakíthatja a jelent, a jövőt. Korompay nagytiszteletű úr börtönbe kerül, mint anynyian és oly sokan a felvidéki emberek közül. Ez megváltoztatja Lukovka arcát és a fiatalság is érzi, bevallja őszintén, hogy tévedtek!

Erről, ezekről regél nekünk ez a regény, Maróthy Jenő új munkája. Őszinteség van benne és igazság, ami már magábanvéve sokat jelent. A Felvidék története, mai arca és népének mai gondolata. Maróthy Jenő pedig és mint mindnyájan mi is, megértőleg nézünk a Felvidék felé. Vele együtt mondjuk regénye utolsó oldalának egyik szép részét:

— Fiam, két hatalom van a világon, amelyik a legnagyobb bűnt is megbocsátja. Az Isten és az édesanya. Ti sokat vétettetek mindkettő ellen. De soha ezen a világon nem vétettek olyan nagyot, hogy Isten és anyátok meg ne bocsátana!

A regényben pedig ez a megbocsátó anya Magyarország, aki megbocsátja azoknak, a felvidéki testvéreknek félrelépését, akik az első órákban azt hitték, hogy jobb lesz, szebb lesz a sorsuk. Amikor pedig kisütött ismét a napfény, akkor érezték és érzik, hogy bizony téved-

tek, nagyot tévedtek. A magyar nap fénye mindennél melegebb, életet és áldást osztóbb.

Dékány András.

Kassák Lajos: Az utak ismeretlenek. Nyugat kiadása, 1934.

Dániel a csavargó egy ősön megállapodik. Beáll napszámosnak Julia kisasszonyhoz. A fiatalok egymásba szeretnek és ahogy nő Julia szerelme, úgy nő Dániel szerepe a gazdaságban. Egyszer aztán egymás karjaiba kergeti őket a szerelem, mire összeházasodnak. A csavargó, a szegények és elnyomottak barátja, végérvényesen letelepszik. Szaporítja a vagyont s így önkéntelenül is összeütközésbe kerül eddigi nézeteivel. Végül mégis csak kitör belőle a régi ember: a sztrájkoló bányászok mellé áll és segít kiharcolni igazukat a kapzsi tőkésekkel szemben. Aztán levonja a következtetést és egy csendes hajnalon meglép. Otthagyja a polgári jó módot, hogy továbbfussa ismeretlen útjait.

Érdektelen szerelmi történet Kassák Lajos új regénye. A két világ közé szorult férfi belső összeütközése éppencsak ennek a margójára van írva. Nem szól bele határozottan a regény folyásába, hagyja futni a vérszegény, helytel-közzel érzelmes mesét. Ahol látszólag cselekvőleg kerül az előtérbe, ott is megelégszik a párhuzamos motívum szerepével: a legtöbb házasság kezdő hónapjaiba beáll egy bizonyos csömör. Itt is inkább ez robbantja ki a végső fordulatot, nem pedig a férfin belül fölülkerekedő osztályöntudat.

A regény különben is fáradt munka. Nem illik Kassák naturalizmusához az északi homály, amit még azzal is túloz, hogy valami irracionális környezetbe helyezi embereit és aztán mártja csak bele Knut Hamsun modorába. Az egésznek ez a mesterkelt elködösítése, belemosása

valami általánosító mesehangulatba, nem talál Kassákhöz. Nincs egy mozzanata, nincs egy alakja, amely pontosan megrajzolva jelennék meg. Legföljebb sejteni lehet vonásaikat, de egy pillanatra sem egyéniségek. Sőt, nem is emberek. Könnyen meglehet, hogy szimbolumok, példázatok. De látni nem látni őket, hinni nem lehet nekik.

Ha fölvette is Kassák egy idegen modor homokzsákját, nem őrzi meg végig. A regény végére ismét visszaesik régi műhelyfogásai közé. Legjobb pontjai itt vannak. A bányász-lázadás például elsőrangú munka. Hangulatban és stílusban ugyan leválk az egészről, de van ereje és dinamikája. Vérbő naturalizmus ez, néha zavar csak meg a túlhaladott futurizmus néhány emlékeztető jele.

Thurzó Gábor.

Katona Jenő : Az aszfalt apostola.
Magyar Kultúra Könyvtár, 3. szám.

A gép uralmának korszaka nemcsak a vezérigazgató-típust, a gangsztert és a flappert, az aszfalt urait és elesettjeit termelte ki, hanem azt is, aki az élet eme hullottjainak, a társadalmi visszasságok megvertjeinek apostolául küldetett, hogy egy évtizedre a maga körében mindenkit megvigasztaljon. Az aszfaltnak ez az apostola Sonnenschein, kinek nevét Németországban ma is áhítattal ejtik ki, kinek szenttéavatásáért tömegek imádkoznak. Fanatikus lélekalkat, olyasféle, mint századokkal előbb Savonarola. Vállal minden harcot, nem ismer félelmet, mikor szólásra nyitja ajkát, minden ellenese felhagy a vitával — százerek patkánybűvölője — minden közelébe került lelket mágiikus hatalmába ejt, szent célja érdekében minden eszköz felhasználását megkísérli. A XX. század eszeveszett dinamizmusa bennezakatol meg-megfáradó szívében. Talán tragikus ember is, hogy ebben a szünet-

len segítenivágyásban, szakadatlan és utolsó idegig menő munkában elkerülje az önmagával való találkozást, önmagába való semmis zuhánást. S ez a bámulatbaejtő, lázas munka csodákat teremt, mert csoda az Berlinben, a műhely, a nyomortanya, a kórház és a börtön metropoliséban, hogy láttára tízezrek szemében mosoly húzódik meg és nyomában tízezrek gondolhatnak újra arra, hogy ők is emberek. Nagyon a gép korában kellett Sonnenscheinnek eljönnie, hiszen amikor olyan korán eltávozott, egész Berlin, vallás és világnézeti különbség nélkül, ott az ő ravatalánál sírta el utójára minden szomorúságát. Felkent, elküldött ember a lélek egész magasfeszültségével, mindenki számára követésreméltó példakép.

Ezt az izgalmasan szép életfolyamatot írja meg Katona Jenő könyvében, némileg követve Sonnenschein hűséges szellemi tanítványának, Ernst Thrasoltnak a mesterről adott útmutatásait. Minden sorában ott vibrál e modern hős iránt érzett szeretete és csodálata, mi kissé keresett stílusát is hamarosan feloldja, mihelyt ez izgalmas élet magánvaló szépségei ragadják el tollát. *Dénes Tibor.*

Négy novelláskötet.

Az első hármát mindjárt közös nevezőre hozza az a körülmény, hogy szerzőjük nő. Egy-egy nőíró markánsabb, erőteljesebb művével kapcsolatban gyakran hallhattuk a megjegyzést: «Olyan jó, mintha férfi írta volna». Jellemző ez a férfi mértékkel mérés nálunk, de sohasem igazságos. A nő írásművészetére nem is jelent dicséretet a férfias jelző. Miért ne lehetne a nőírónak ugyanolyan fontos, de más mondanivalója, mint a férfinak, s miért ne mondhatná el a betűnek ugyanolyan erejével, mint a férfi? — Karin Michaelis, Sigrid

Undset, Selma Lagerlöf és mások, világirodalmi viszonylatban éppen ennek a mondanivalónak szereztek polgárjogot.

E három novelláskötet nem indul ilyen rendkívüli igényekkel, de a nő nevet, a nő sikolt s a nő mosolyog mindháromból.

Brucknerné Farkas Gizella (Vihar után. Miskolc, 1933.) írásai mögött ott bujkál a férfiak háborúja ellen az asszonyi vád. A háború, mint a vihar, felforgatja a családi fészkeket, anyák, gyermekek meleg búvóhelyét. Vagyonlakások nyomorúsága, takargatott tisztviselőszegénység, a «leépítés» s a háború utáni magyar középosztály asszonyának még sok-sok rejtett sebe fakad fel ebben a könyvben.

De a kor panaszán túl mélyebbre hatol az író nő akkor, amikor örök asszonyi problémákat is érint s a női lélek legmélyéről hoz fel könnyfényes gyöngyöket.

Elrontott életek viselésének heroizmus, a meddőség örök tragédiái, az anyai szeretet alázata, a kíméletlen, jogait követelő új nemzedékkel szemben, elfutott szerelem visszazuhanó kísértetei, mind olyan motívumok, amelyek minden asszony lelkével közősek, s amelyek a férfilelek prizmáján egészen más színekben törnek meg.

Az író nő nem kerüli meg a problémákat, tolla csaknem mindig pontosan fókuszba talál. Kevés szóval, sokszor egyetlen mondattal milieut terem. Ime: (Menekült tisztviselőné szilveszteri batusösszejövetelre készül) «... már szépen összekészítette a kosárban a tál felvágottat, gondosan széjjelrakva, hogy seholse látsszék ki a porcellán...»

Mondanivalója sohasem terjed túl a téma érdekkörén, nem érezzük a terjengősséget, de a mesék ötletben sem szegények. A novellák főértéke éppen ebben az egyensúlyban van.

Telléry M. Mária (Édes tizenhét... Singer és Wolffner. Budapest, 1933.)

témában és főleg előadásmódban sokszor érinti a líra határterületét. Női írások általában ritkán mentesek ettől az előadásmódtól. A férfi tényekkel, a nő igen sokszor hangulat-keltéssel keresi a hatást. Akadnak néha kivételesen szép lírai hangok is, amelyek a prózában meg tudják találni a helyüket, bár nagy óvatosságot kívánnak. Egy bizonyos határig minden szépíró számít is erre az érzelem-keltette hangulatra, bár a hatás primer eszközei inkább a történet fordulatosága, dialógusok biztos felépítése.

A kötet novelláinak szerkezete a történet és a keret variálásával sokszor vezet vissza egy alapformára: A szép, tiszta, bizó lélek hirtelen megtorpan az élet valami gonosz formában jelentkező valósága előtt. A megtorpanást legtöbbször könnyes, de megbocsátó gesztus követi, amely az álmok helyett a szürkébb, de való élet elfogadását jelenti. («A mosolygó asszony», «Aki megért, megbocsát», «Reggel lesz» stb.)

A lírai tónusból kemény színeivel biztatóan lobban ki egyik novellája: A fiatal orvos menyasszonyával galambfiókákat szed ki a dúcból. «Galambleves lesz» — mondja a leány s mosolyogva tekeri ki a pihés madárkák nyakát. A férfi borzadva nézi a közömbösen gyilkoló fehér kezét s azonnal és örökre otthagyja a lányt.

A jelenet drámai rövidsége, ereje azt mutatja, hogy az író még sok erőt és bátorságot tartalékol.

A kötet huszonkét novellájának könnyed, szellemes elbeszélő modora, az elbeszélések invenciógazdagsága így is jelentős írói rutinra és friss tollú novellistára mutat.

L. Vértes Lenke (Könnyek kútja. — Káldor könyvkiadó. — Budapest, 1933.) novelláinak fajsúlya értékelés szempontjából nagyon különböző. Legtöbbje átlép a líra határán is és olvadó szentimentalizmusba fullad.

Ilyenek allegorikus meséi s ebben az irányban indul regénytöredéke is. Másutt az író viszont az ellenkező végletbe lendülve, az ízlésnek egészen kényes határterületeit érinti s hangja ilyenkor fülsértően disszonáns. («Tettenérés».) Egy-két novellában egészen séges középutra talál s ezek a novellák a kötet legszerencsésebb darabjai. («Macskakölykök», «Plasztika».)

Írásainak sok személyi vonatkozása nem szerencsés. Az a személyi varázs, amely Móra Ferenc sajátja volt, csak igen kevés íróembernek adatott. Az olvasónak már olyan a természetete, hogy nem mindig érdekli, kék-e az író szeme, vagy barna s hogy történetesen tud-e spanyolul; hanem jobb szeret bizonyos dolgokra a sorok között rájőnni, s akkor is szívesebben keres lelki tartalmat.

Vértes Lenke novelláiban érezhető nagy ingadozások minden esetre keresést jelentenek s az írásokat érték szempontjából talán a legpontosabban így foglalhatnánk össze: műhelytanulmányok.

Berényi Zoltán (Jó ember felébred.— Fórum Szépiró Ujság kiadása, 1934.) novelláiban többnyire a rendkívülit, a bizart keresi s ez a történeteknek mindig valami riport-ízt ad, ami az írásművek irodalmi értékét csökkenti. Általában téves az a felfogás, hogy a novellában feltétlenül rendkívüli dolognak kell történnie. A novella a valóság viszonyainak mesteri ábrázolását tűzte ki célul. Szeretjük a történetet elképzelni, igaznak felfogni. S anélkül, hogy az élet szürke fotografiáját akarnánk kapni, szeretjük, ha az *eleve reálisnak indult történet* nem lendül túl a hihetőn, mert különben az írás hitele meginog.

A kis kötetben egyébként értékben igen különböző írások kerültek egymás mellé. Igen szerencsés «A vadorzók», egészen gyöngye az «Esti kép.»

Egyik versparódiája kitűnően kar-

rikirozza az új népies irány túlzóit. Ime:

«Bánatvégű sej! fokosom mokányra
vetem . . .
Három pandúr cikornyázza harmatos
nevem.
Nevet rám a Jézus Krisztus, öccse
vagyok én;
Ihaj, tyuhaj, lafatyaré, nótás, bús
legény . . .!»

A humor minden esetre szerencsés adomány, amit az író bizonyly nem hagy majd kihaszánlatlanul.

M. Juhász Margit.

Schütz Antal: Isten a történelemben. Szent István-Társulat kiadása.

Ritkán eszmélt rá az emberiség lelkiismeretesebb része oly komolyan a történelemcsinálás köteleességtudatára, mint ma, ritkán mutatott oly hajlandóságot, hogy egyéni életét önzetlenül helyezze a történelmi hivatás oltárára. Talán a közelmúltban lejátszódott események véres tragikumai s ezeknek utóhullámai, a szellemi, államformai és gazdasági válságok intették magábaszállásra. Egy új világszakasz előcsarnokában tapogatózva új történelmi formákat keres, változatlan és örök célok nélkül. Nem tud nekigyürkőzni a feladat megoldásának, nincsenek történelmi eszményei, nem érez személyes szövetséget és közösséget a történelmi multtal, mert nem nevelték arra, hogy érezzen.

A történelmi eszmélés segít történelmet csinálni — mondja Schütz Antal. Könyvében utat nyit a történelem helyesebb látására és értelmezésére, rámutat az örök célokra és eszményekre, melyek a történelmet vezették és mindig is vezetni fogják. Lefolyásában természetfölötti és egyénfölötti erők rejtőznek: egy abszolút személyes Szellem gondolatai és parancsai. Mozzanataiban Értelem öntudatosul. A történelmi tapasztalás

visszavezet Istenhez, akinek művészi elgondolása szerint történnek a tények. Aki az Isten-eszme magaslatáról néz le a történelem tényhalmazára, nem értelmetlenséget lát benne, hanem logikát és szükségképiséget, a tragikumok, háborúk, nyomorúságok és borzalmak mögött a büntető Alkotó arcának kemény arcvonásait. A történelem mozgásának irányítója az Isten, a parancsai szerint élő emberközösség élete: történelem, azaz, az Ő igaz megnyilatkozása. Tehát megvan az örök Cél, mely felé indulnia kell az emberiségnek. A hívő tudja, hogy a történelmi jövő neki nem futurum, hanem imperativus! Mindenkinek bele kell kapcsolódnia a történelembe, képességei szerint vállalnia kell a korból kiérzett új isteni parancs teljesítését.

A tudományos munka nemcsak gondolat, hanem tett, is s a tett maga egy darab történelem. Schütz Antal könyve történelem, útmutatás, egyéni állásfoglalás, történetalakító tényezők tárháza.

Th. G.

Ártinger Imre: Egry József. *Ars Hungarica.* 2. kötet. Budapest, 1932.

A nemrég megindult *Ars Hungarica* c. művészeti könyvsorozat újabb köteteként Egry József festészete került méltatásra. Egry a magyar festészet egyik legérdekesebb magánosa. Ötven év körül jár, de alig tíz esztendeje talált önmagára. Sokáig rossz képeket festett, fiatalkorában Belgiumban és Párisban járt, ott Meunier és Millet babonázta meg, de nem lett igazi festővé. Most évek óta Badacsonytomajon lakik, úgyszól-

ván semmit sem tud európai és magyar művészeti fejlődésről és új képeinek példaadó szerepével mégis erősen belejártott a mai magyar festészet kialakulásába.

Túlzás volna azt állítani, hogy alkotásaiban változatos. Valamennyi képe izgatott és patétikus vallomás a természet szépségéről, akár olajban, akár papíron, különös olajpasztelltechnikájában születik is meg. A fény nyel átítatott, átszellemült, elanyag-talanodott és szilaj expressziókat «irdatlan érzelmi hév» fogja össze. Ennek a művészetnek se őse, se utóda, egészen külsőséges rokonság az, mely az angol Turner-rel összefogja, azonkívül továbbfejleszthetetlen. A részletekkel nem ér rá foglalkozni, képtelen az objektív nézésre. Taormina hegyláncai mögött a Balatont pillantja meg, minden alakban önmagára ismer. Lázás művészet ez s mutatja, hogy a szenvedély a maga elhagyatottságában is mily rendkívüli tettekre képes. Egry különös, kuszált, pantheisztikus látomásai az új magyar festőművészet legsajátosabb értékei közé tartoznak, egy eredeti festő csaknem azt lehet mondani, végzetesen eredeti alkotásai.

Ártinger Imre, a kiváló műgyűjtő teljes képet formál nem mindennapi hősről. A szerző első könyve ez, de a műgyűjtés és a műkritika láthatatlan hajszálcsövekkel való összeköttetését mutatja, hogy gyakorlott, kitűnő szemű, biztos ítéletű író mutatkozik be vele, oly író, ki nemcsak ismertetni tudja a mellékelt harminchárom illusztrációt is, hanem maradék nélkül megértetni is.

Genthon István.

TUDOMÁNYOS IRODALOM

Kornis Gyula : A kultúra válsága.
Budapest, 1934. Franklin. 255 l.

A mű címe már rámutat a kultúra legkülönfélébb területét átfogó tanulmányok vezéreszméjére, a világháború okozta egyetemes fáradtságból és nyomorúságból természet-szerűen felfakadó kultúrpeszimizmusra, amely ma Európa legkiválóbb szellemeit foglalkoztatja. Kornis, a hivatott kultúrfilozófus, a modern «uomo universale» széleskörű szellemi fegyverzetével kapcsolódik be abba a harcba, ami az idevonatkozó bonyolult, sokféle összeágazó problémák megoldásáért folyik. Ezek a problémák — a mai magyarság legidőszerűbb, legvéresebb kérdései — Kornis mindent egységben, összefüggésben vizsgáló szemléltetésében túlnőnek a hazai, sőt európai kereteken és egyetemesebb látókörre ébresztenek.

A vezéreszmét mindjárt gyökerében ragadja meg az első tanulmány «a szellemi munka válsága»-ról. Világos, logikus gondolatmenetben, lépésről-lépésre fejti ki Kornis mindazokat az okokat, amelyek a szellemi munkások mai nyomorát és munkanélküliségét eredményezték. Avatott vezetése mellett rádöbbenünk arra a szomorú ellentmondásra, ami a középosztályba tömörülő szellemi munkások ideális hivatása és a valóság között fennáll. Mert, ha — mindezt Kornis meggyőzően kifejti — a középosztály alkotja a nemzet vezetőrétegét, agyvelejét, tudatos történeti aspirációit, akkor ennek a középosztálynak anyagi függősége és gyengítése (amiben nemcsak az új hatalmaknak, hanem a hazai kormányzatoknak is bőven volt része) a nemzeti szempontból éppen a legöntudatosabbnak, leggerincesebbnek hivatott

réteget ásták alá. Ez az ellentmondás a valóság és eszmény között a diploma, elhelyezkedni nem tudó ifjúság szempontjából még élesebbé válik. Az ember kötelessége, hogy szellemi erőit kifejtse s ezzel a nemzeti aspirációkat is tudatosabbá tegye, így azonban olyan óriásivá nő a kiművelt emberek száma, hogy a mai gazdasági helyzet mellett elhelyezésük, igényeik kielégítése lehetetlenné válik — s mindennek eredménye egy elégedetlen, boldogtalan, szárnyaszegett szellemi proletariátus kifejlődése. A tények igazolásával és Kornis nagy valóságérzékével mégis szembehelyezhetjük az érem másik oldalát is, azokat, akik számára a kultúra nemcsak könyvekből szerzett tudományosságot, hanem elsősorban az önkifejlesztés benső szükségét, tehát lelki értékeit: erőt, feyelmezettséget jelent. Sajnos, ezek a jeles tulajdonságok ma csak negatív irányban érvényesülhetnek: így például a nehéz helyzet türelmes elviselésében, bármely kultúrfeladatot vállaló, önzetlen magatartásban. Kornis sorra veszi azokat az eszközöket, amelyek a szellemi munkások nyomorán segíthetnének, de gyökeres orvoslást csakis az egyetemekre tóduló ifjúság igazságos szelekciójában látja. «Az élet szempontjából sokszor hajlandók vagyunk túlbecsülni az iskolai és a tudományos műveltség értékét. Bárki igen kiváló és a nemzet életében nagyjelentőségű személyiséggé fejlődhetik az egyetemi oklevél pecsétje híján is.» Ezek a szavak összhangban vannak a közelmúlt tapasztalataival, amelyek szerint az agyontanultság helyett mélyebb rétegekben kell keresnünk azokat az erőket, amelyek hivatottak felfrissíteni a magyar faj szellemi erejét.

«Európa és Amerika kultúrpolitikája» a kultúra válságát a két ellentétes szellemi világ összevetésében még élesebb megvilágításba helyezi. Itt látjuk a tőlünk elütő, az európai-tól idegen kultúrák megértésére törekvő, az eddigi határokon messze túlmenő modern történetiszemlélet rendkívüli termékenységét, amely arra is rámutat, hogy milyen összefüggések vannak az eddig elszigetelve vizsgált kultúrtények között. Kornis az új- és óvilág szellemi különbségét kultúrpolitikájuk összevetésével szemlélteti. Személyes tapasztalatok alapján bőven volt alkalma megismerkedni Amerika művelődési eszményeivel, ezek eszközeivel, iskolaügyével, amelyeket nem mint száraz tényeket, hanem az amerikai géniusz jellegzetes vonásainak keretében ismerteti. Éles és tárgyilagos szemmel látja az egyéni versenyre és tisztán hasznossági szempontokra beállított amerikai közművelődés egyoldalúságát, az alacsony sorból hatalmas energiával felfelé törő tömegek szellemi éretlenségét. De ugyanekkor méltán emeli ki az amerikai lélek áldozatkész, szociális lelkiismeretét, amelynek sok-sok kultúrintézményük köszönheti létét. Szédítőek azok az összegek, amiket Amerika az iskolán kívüli népművelés céljaira áldozott. De ugyancsak tanulhat Európa Amerikától a tetterős energiában, a szellem rugalmasságában, az egyéni kezességében, vállalkozó kedvben és magabizó erőtudatban. Kornis rámutat arra, hogy a gazdasági szempontok fontossága természetszerűen előtérbe állítja az európai kultúrpolitikában is az amerikai gondolkodáshoz közeledő szellemet; Amerikában viszont mind több jel mutatkozik már az önzetlen kultúra eszményének megbecsülésére. Így fogja a két világ-rész egymással való kiegészülése megadni az emberi kultúra jövőképet és szellemét.

A kultúrpolitika elméleti kiépítését szolgálják «A kultúra és az értékek formális jellege» és «A kultúra mint államcél» c. tanulmányok. Utóbbi világos célkitűzésében különösen magán viselik a Klebelsberg-korszak magabizó, tetterős szellemét. A szellemnek erejébe, a kultúrának az anyagot is mozgató hatalmába vetett hit hatja át a kultúr állam eszményének értékelméleti és történeti kidolgozását. A «Neveléstörténet és szellem-történet» világosan tisztázza a szellem-történet fogalmát. Szigorúan elhatárolja részint az okokat kutató lelki-ség történetétől, részint a szellem örök formáit, eidosát vizsgáló metafizikától. A szellem-történet az emberi cselekvésekben s a kultúra termékeiben rejlő jelentést, értelmet, érték szerkezetet világítja meg, ami a lelki hatások folytán ölt a kultúrjavakban formát. Kornis monumentális műve, «A magyar művelődés eszményei», a legszebb példa arra, hogy a szellem-történeti vizsgálat a nevelés történetében nem más, mint a művelődési eszmények kutatása. Madách halhatatlan művének, a *mai* ember tragédiájával való szellemes összevetésében a szerző újra felsorakoztatja a kultúr pesszimizmus felhőit, hogy utána, jóleső ellentétképpen az ember és a nemzet jövőjében olyan hittel hívó államférfi mesteri portréját rajzolja meg, mint amilyen Klebelsberg Kunó volt. Kornis, a filozófus-munkatárs világos rendszerezésében teljes hűségben áll itt előttünk Klebelsberg céltudatos, messze a jövőbe tekintő nagyvonalú kultúrpolitikája, halhatatlan érdeme, hogy a nagy kultúr pesszimizmust legyőző általános európai szellemi építkezésbe Magyarországot is bekapcsolta. De előttünk áll az ember is, egy gazdag, érdekes egyéniség, akinek sugalmazó erejében, nagyszerű lendületében, rendíthetetlen hitében és optimizmusában rejlett minden egyébnél nagyobb értéke. E mellett

azonban a történetíró jövendölése is teljes súllyal jut érvényre. «Művei messze túlélnek ennek a korszaknak történeti epizódját, akkor is hirdetni fogják nagyságát, amikor ez a nemzedék, amely a kritikának annyi mérges nyilat lőtte rá, már régen elporladt.» — «A költő és a lélekbúvár» a modern, megértő pszichológia útjain jár, amely a lelki élet egységben való felfogására törekszik. Ez a fajta tudományos pszichológia szoros összefüggésben van a legkitűnőbb gyakorlati lélekismerők, a költők és írók ösztönszerű beleélő képességével, akiknek az élő, konkrét lelket ábrázoló művészetükből igen értékes felismeréseket meríthet. — «A kezdet és a vég» Pauler Ákos szellemi fejlődését fiatalkori naplójegyzetek alapján mutatja be. Éppen az idézetekben közvetlenül szemléltető módszer hozza közelebb hozzánk Pauler, a filozófus és az ember válhatatlan egységét. Milyen hálás feladat volna ezt az erőteljes vonásokban odavetett vázlatot a teljes napló alapján szellemi háttérével együtt kiegészíteni!

Mindezekben s többi kisebb tanulmányában ez a nagy életközelség, a valósággal való szoros összefüggés, az elméleti és gyakorlati gondolkodás ritka egyensúlya s az egyetemes szempontok teszik Kornis írásait a szó legnemesebb értelmében vett igazi modern írásokká, amelyek nemcsak a szakemberek, hanem minden gondolkodó, intelligens ember számára könnyen hozzáférhetőek. Stílusának rendkívüli világossága, a kifejezés mindig szellemes és fordulatossá, könnyedsége, meglevenítő ereje írásainak esztétikai-irodalmi szempontból is nagy értéket kölcsönöznek. E mellett problémáinak világos felvetése, a lényegből kifejtett gondolatmenetek következetessége különösen elősegítik a komoly tudományosságnak legszélesebb körökben való népszerűsítését.

Prahács Margit.

Pauler Ákos Emlékkönyv. Budapest, 1934; valamint még: **Pauler Ákos Emlékszám** az «Athenaeum» XIX. kötetében, 1933.

Az emlékkönyv minden egyes tanulmánya tanubizonyítéka annak a gazdag szellemi örökségnek, amelyet Pauler Ákos a filozófia valamennyi ágában a magyar gondolkodókra, elsősorban tanítványaira és híveire hagyott. Kevésbé az iskolaszerű összetartozás, mint inkább egy nagy elme és egy nagy egyéniség szuggesztív hatása ihleti ezeket a lapokat, amiket a Magyar Filozófiai Társaság elhúnyt nagy vezérének szentel. Ez alól a hatás alól — pro vagy contra — senkisé nem vonhatta ki magát, aki Pauler szellemi légkörébe került. Mindenki megtalálhatta rendszerében az egyéniségéhez legközelebb álló, gondolkodásra ihlető problémákat. Talán Pauler, az ember, túlságosan háttérbe is szorult a műve mögött, talán gondolatainak értelmezésében az írók egyéni szempontjai itt-ott erősebben érvényesültek a kelletténél, de mindez nem érintette a lényegét: e gondolatok rendkívüli elememozdító erejét.

A bevezető tanulmányban *Kornis Gyula* fiatalkori naplójegyzetek alapján hozza emberi közelségbe a filozófus-hivatottságának teljes tudatára ébredő serdülő ifjút. Legmegragadóbbak az idézetek, ahol az emberiség nagy problémáit egyéni, lelki szükségéből végigszenvedő, végigküzdő nagy kereső áll már előttünk, akinek tévedései is csak arra szolgáltak, hogy keresztül vergődve rajtuk, annál világosabban ismerje fel az igazság útját. *Schütz Antal* Pauler tanítását a keresztény bölcsélet követelményeinek szemszögéből vizsgálja. *Brandenstein Béla* tanulmánya teljes áttekintést nyújt a pauleri filozófiáról. *Moór Gyula* igen érdekes tanulmányban mutatja ki, hogy jogfilozófiájának egész problematikáját miként világítja át Paulernek a filozófia mibenlétééről

vallott felfogása. *Nagy József* Platon ideatanának Pauler rendszerében való átalakulását igyekszik kimutatni. Pauler elvonatkozása a valóságtól — nála az igazságot látni annyi volt, mint a valóságot elítélni — az igazságok érvényes szféráját égi magasságba helyezi s így a platonai ideák közvetítő szerepe a való és ideális világ között elesik. E két világ fájdalmas különállásából származik Pauler tragikus világszemlélete, amely a platonizmustól teljesen idegen s amely Pauler-nél annál áthidalhatatlanabb lesz, minél inkább látja korunkban a hazugságok uralmát. *Kecskés Pál* tüzetesen mutatja ki Pauler rendszerében az aristotelesi elvek érvényesülését. *Bencsik Béla* igen érdekesen tárja fel a Pauler ideológiájában rejlő termékeny gondolatokat. Pauler rendszere nem a logikán épül fel, tehát nem panlogizmus, hanem a legáltalánosabb filozófiai elveknek — az úgynevezett dologaxiomáknak — a filozófia egész területén való jogos alkalmazása. A dologelmélet a dolog viszonyainak, tulajdonságainak és fennállási módjainak elméletével együtt alkotja az ideológia tárgykörét. Az ideológia tehát prima filozófia; az idevonatkozó problémák jelentőségének felismerése Pauler eivülhetetlen érdeme. *Schiller Pál* Pauler pszichológiai megjegyzéseiben rejlő sokoldalú ösztönzésekre mutat rá. E sorok írója Pauler esztétikai problémáiból emeli ki azokat a főbb gondolatokat, amelyek nagy távlatot nyitnak meg az esztétikai értékelés kiépítésére. *Mátrai László* szép kis tanulmánya a történeti halhatatlanság kérdését veti fel. Pauler etikájának, esztétikájának, metafizikájának rendszertani helyéből fejti ki a feleletet. A tett fenntartja az embert, de az alkotás teszi halhatatlanná, emeli a metafizikai régiókba. *Prohászka Lajos* mélyenszántó tanulmánya Pauler tragikus életérzéséről mindvégig leköti

figyelmünket. Pauler az ember, jut itt közelebb hozzánk, akinek az antik mintaképet olyan erővel szem előtt tartott világgépébe, mint a kaotikus, nyugtalan modern kor szellemének hideg fuvallata süvít bele a létezés tragikus felfogása. Ő is szembe nézett «a végtelen terek örök csendjével», ember, mégpedig modern ember volt ő is, aki csak hatalmas erőfeszítés árán tudta azt az ijesztő kérdőjelet feloldani, ami a halál pusztításában élénk mered. Pauler gondolkodásának típusa éppen ebben az irányban lehet leginkább útjelző számunkra. Az alkotás ethoszában találta fel Pauler azt, ami a tragikumnak a létből való kiiktatását lehetővé teszi. Az alkotás emel ki bennünket a mulandó lét fájdalmas sodrából. Az alkotásban építette ki magának Pauler is azt a hidat, amelyet a lélek ver magának a lét örvénye felett a maradandóság felé. Végül megemlítjük még *Kerényi Károlynak* az orphikus lélekről írt tanulmányát és *M. Techert Margit* igen ügyes fordítását (Himnusz Porphyrios Plotinos életrajzának 22. fejezetéből), mint amelyek közvetve, a tárgy rokon szellemével hódolnak Pauler emlékének. P. M.

Petrovics Elek emlékkönyv. — 149 képpel, Budapest, 1934.

A Szépművészeti Múzeum főigazgatója, Petrovics Elek ebben a hónapban ünnepelte húsz éves igazgatói jubileumát. A nevezetes dátumot a vezetése alatt álló intézet volt és jelenlegi tisztviselői szép gesztussal ünnepelték meg; hatalmas, dúsan illusztrált emlékkönyvet adtak ki a jubiláns tiszteletére. «Mégeltem azokat az éveket» — ez a Petrovics-idezet a könyv mottója — «melyeket a művészet szolgálatában töltöttem el, a többit álmodtam.» Petrovics Elek pályája, az ideális múzeumigazgató pályája e mondatban foglalható össze, sorsa egygé vált az aréna-úti

épület sorsával. E húsz év legszebb emlékéit a múzeum beszerzési naplói állítják, illetve a csendes termék falai, honnan az ő fáradozásai szerzett műtárgyak mosolyognak le. Az emlékkönyv korlátozott terjedelme miatt nem sorolhatta fel valamennyi szerzeményét, csak a legfontosabbakat. A IV. századi görög művészet-től Despiu-ig egy hosszú sorozat válogatott remekmű kér részt ebben a meghitt ünneplésben.

Az emlékkönyv művészettörténeti tanulmányokat tartalmaz. *Somogyi József* a mezopotámiai Tell Halaf lelőhelyen végzett, nagy meglepetést keltő ásatásokat ismerteti. Kelet régi, rejtelmes művészetének feltárása Tell Halaf révén nagy lépéssel haladt előre, az emlékek maguk esztétikailag is igen jelentékenyek. *Oroszlán Zoltán* a múzeum antik terrakotta-gyűjteményének egyik legszebb darabjával, az öszvéren ülő Szilénosszal foglalkozik, melyről sikerült megállapítania, hogy attikai művésznek közvetlenül a perzsa háború előtti alkotása. *Hekler Antal* az Athéna Giustiniani néven ismert szobrot egy új, érdekes analógia alapján Myron egyik tanítványával hozta kapcsolatba. *Felvinczi Takács Zoltán* a húnok és kínaiak kapcsolatát világítja meg a Nemzeti Múzeumban levő bronzüstök segítségével, melyekről már régebben azt a nézetét nyilvánította, hogy azokat a húnok hozták magyar földre. Hozzátehetjük, hogy e nézete azóta az erősen fellelőült kül- és belföldi hún-kutatásban osztatlan helyesléssel találkozott. *Gombosi György* a velencei Szent Márk-templom előcsarnokáról és annak mozaikjairól írt tanulmányt. *Hoffmann Edith* bemutatja a múzeum birtokában levő rendkívül becses eddig ismeretlen codexet, melynek első fele 1300 körül készült festett passióképsorozat, második fele a legrégebb és legszebb nyomtatott

Biblia Pauperumot tartalmazza. Mindkettő osztrák munka s a szomszédország műtörténetét igen jelentős emlékekkel szaporítja. *Péter András* két szienai eredetű trecento-rajzot határoz meg. *Zichy István* gróf a Képes Krónika miniatúrjeit vizsgálja viselettörténeti szempontból. Ez a nálunk elhanyagolt tudomány szak, melynek közkezen forgó régi monográfiái használhatatlanná avultak, becses megfigyeléseket nyer anjoukori fejezetét illetően ez értekezésben. *Balogh Jolán* Agostino di Duccio firenzei szobrász művészetével foglalkozik, részben eddig ismeretlen emlékek kapcsán. *Meller Simon* Polaiuolo lovasszobortervrajzait ismerteti, *Wilde János* fejlődéstörténeti áttekintést ad a velencei női képmásokról. *Pigler Andor* a barokkművészet ikonográfiájának egyik érdekes, az ókori irodalomba lenyúló fejezetét állította össze. *Szentiványi Gyula* Szerelmey Miklósnak, a biedermeier e elfeledett, kalandos életű és vállalkozó szellemű kőrajzolójának emlékéit elevenítette fel gondos és részletes életrajz keretében. *Rózsaffy Dezső* Munkácsyt kisebb igényű, de a vázlatosság spontán és divatos erénye miatt nevezetes képei alapján méltatja. Valamennyi tanulmány idegen nyelven is napvilágot látott.

Genthon István.

A magyar esztétikai tudomány újjá-születése.

Hosszú esztendő, elmélyedt tudós munkája után jelentette meg Mitrovics Gyula 1928-ban *A magyar esztétikai irodalom története* című nagy munkáját. Míg dolgozott rajta és fáradhatatlan kutató munkával szinte kis disszertációk és cikkek mozaikjából alakította ki a szép magyar gondolatmenetét, és a tudós szomorúságával látta, miként sikkad el egy-egy reménnyel teljes elindulás és miként torkollik

a közöny, a megnemértés és felületes dilettantizmus semmijébe egy-egy annyi reménnyel biztató, tudományos kísérlet. S míg külföldön a kedvező légkör és a természetes fejlődés egyre-másra eredményezte a szépről szóló nagy rendszereket, addig idehaza ez a tudomány közpréda lett, mindenki azt hitte, ért hozzá, tehát senki sem értett hozzá és felületes esztétizáló fecsegésbe fült minden. De hiszen ez természetes is volt, mert hiányzott a tudomány egészséges fejlődéséhez szükséges összefogó erő és keret, mely először önmagában tisztázza a végső elveket, az eredményeket rendszerbe foglalja, köztudatba viszi, hogy ezzel a közösségre hasson, a nemzeti kultúra esztétikai megtisztulását előmozdítsa és az ízlést fejlessze.

Mitrovics Gyula rájött a nemzeti esztétikai tudomány elsőrendű szükségességére és alig öt évvel könyvének kiadása után a *Magyar Pszichológiai Társaság* kebelében, mint önálló szakosztályt, megalapította a mult esztendő őszén az *Esztétikai Társaságot*. A gondolat és az alapítás műve időben, sőt a tizenkettedik órában jött. Nemcsak az a néhány megszámlált sereglett Mitrovics köré, aki kezdettől fogva inkább vállalta az esztétikáért a magántudós nem mindig dicsőséggel teljes jelzőjét, hanem azok is jöttek, akik most indultak el vagy utólag kívánják pótolni a tudományos esztétikai gondolkodást. Hiszen semmi akadály sem volt, hogy az esztétika minden irányának művelője megtalálja helyét az adott keretek között, mert bár a *Pszichológiai Társaság* nyújtotta azt, de korántsem kívánta, hogy tagjai csupán a pszichológiai esztétikát műveljék. S a tudományos igényűek után a tanulni és az örök szépre vágyó nagyközönség is bekapcsolódott és a mult esztendő ősztől havonként megtartott felolvasó ülése-

ken szinte zsúfolásig megtöltötte a Fészek Klub előadótermét. S hihetõleg örömmel tette, hiszen az esztétika minden ágának művelője megszólalt és megszólalóban van, hogy csak az eddig elhangzott felolvasókat említsük, Benedek László, Horváth Henrik (művészettörténeti esztétika), Mitrovics Gyula (általános esztétika), Mester János (esztétikatörténet), Dénes Tibor (filozófiai esztétika), Baránszky-Jób László (stilustörténet), Csanád Sándor (művészetfilozófia), Rédey Tivadar (színházkritika), Kozocsa Sándor (irodalmi kritika), Németh Antal (színházesztétika), Grandpierre Emil (poetika), Ferenczy Irén (esztétika és orvostudomány). A jövő esztendőben pedig már a felolvasások is egységes terv szerint csoportosulnak, amennyiben az esztétika végső elvei és határkérdései lesznek a vizsgálat tárgyai s ez egységesen elgondolt előadásorozatból könyv lesz, mely az elkövetkező magyar esztétikai mű irányát igyekszik megmutatni.

A fiatal Társaság munkája e rövid idő ellenére nem merült ki csupán felolvasásokban, hanem ennek az esztendőnek a kezdetén megindította az *Esztétikai Füzetek* című havi folyóiratot, melyben mindenkor egy-két esztétikai tanulmányt közöl. Ezzel a vállalkozásával a magyar esztétikai irodalom nagy szegénységét igyekszik pótolni és eddig úgy látszik, célt ér vele, mert a nagyközönség és a tudós körök is egyaránt szívesen fogadták.

Az *Esztétikai Társaság* programjában azonban nemcsak a tudományos kiadói tevékenység van benne, hanem a heti kritikai újság megindítása is, még pedig azzal a becsülettel szándékkal, hogy kialakítsa az egészséges és minden mellétekinteten felülemelkedő magyar kritikai légkört, azt, melyben a szép nem senyved el, de virágjába szökken.

Tudományos irodalmunk újabb termékei.

Ligeti Lajos a kiváló mongológus nyelvész, aki 1928-ban indult el hároméves mongóliai expedíciójára, most adta ki útjáról az előzetes francia nyelvű beszámolót (*Rapport préliminaire d'un voyage d'exploration fait en Mongolie chinoise 1928—1931*, Budapest—Leipzig 1933). Elsősorban nyelvészeti, történelmi és a mongol lámakolostorok vallásos életére vonatkozó kérdések érdekelték. Nem célunk itt, hogy a helyszíni kutatása közben felmerülő tudományos problémákat ismertessük, mert ezek jórészt még feldolgozatlanok s útjáról a közeljövőben úgyis külön könyvben fog beszámolni *Ligeti* a nagyközönségnek. Csak rászeregnénk mutatni tudományos életünk újabb nagy teljesítményére. *Ligeti* kutatási területe kiterjed azokra a népekre is, amelyek a magyarság őstörténetében közvetett (vagy közvetlen) szerepet játszottak. Ilyenek a Kr. u.-i évszázadokban fellépő hiung-nuk, akiket keleten a kínai birodalom szív fel magába. Nyugati águk pedig, mint hún nép jelenik meg Európában. Birodalmuk helyén a zsuanszuank lépnek fel s 400 körül Kr. u. már az Irtisztól Koreáig uralkodnak és a VI. sz. második felében egy részük, mint avar nép bukkann fel Magyarországon, előzőleg kimozdítva helyükből a Dnjeper és Pripet folyók vidékén lakó nyelvileg még egységes ősszlávokat.

Ezekre a népekre s más mongoltörök, iráni nomád hordákra bőven van adat a kínai és mongol irodalomban, amelynek *Ligeti Lajos* ma már világhírű ismerője.

*

Moór Elemér «*A magyar nép eredete*» (Szeged, 1933.) c. könyvét kritikailag tanulmányának nevezi, amelyben cá-

folni igyekezik *Németh Gyula*, *Zichy István*, *Moravcsik Gyula* őstörténeti kutatásainak eredményeit. *Moór* főbb állításai következők: A magyar őshaza nem terjedt túl az Uralon, azt a Bjelaja és mellékvizei környékén Baskiriában kell keresnünk. Julián barát a XIII. sz.-ban nem magyarokkal, hanem vogulokkal találkozott. Az ősmagyarság gazdálkodási viszonyairól írt fejezetben a magyarsággal érintkező bolgártörök népet «letelepült életmódot folytató parasztnépnek» akarja megtenni, akinél «a ló nyilván még akkora szerepet sem játszott, mint az Alföld honfoglalás előtti szláv lakosságánál». Ha ez igaz volna, a bolgártörökséget és az ősmagyarságot egészen más életformájú népnek kellene látnunk, mint azt az őstörténeti kutatások elénk állították. Azonban *Moór* elfelejti azt, hogy a nomádizmus nem zárja ki a földművelés egy bizonyos fokát és formáját. Csak az általa idézett forrásoknál maradva megemlítjük, hogy Schwartzt Turkesztánról írt munkájában olvashatunk arról, hogy a kazak-kirgizek tavasszal a folyók mellől a hegyek felé vonulnak a nyári szállásokra állataikkal, de néhányuk hátra marad a vetések védelmére és gondozására. Az őszi idők beálltával pedig visszajönnek a termények betakarítására. Az Altáj, Pamír nyúlványaiban nomádkodó kara-kirgizeknek is van földművelése a védetebb völgyekben. Ezekből az adatokból pedig senki sem merné a kirgizeket paraszti népnek nevezni. Egy letelepült életmódot folytató népet el sem lehet képzelni az ázsiai népvándorlások útvonalában. A bolgártörökök lótenyésztését pedig a szlávok lótenyésztésénél alacsonyabb szintre helyezni teljes képtelenség. Hiszen e tárgykörhöz tartozó szláv jövevényszavaink, mint abrak, jászol egy istállózó lótartásra mutatnak, amely minden bizonnyal, még

számbelileg is messzire alatta maradt az eurázsiai steppék népeinek lótenyésztésénél. Egy polgár népnél pl. — az oguzoknál vagy oguroknál, amely nép a magyarokkal az Ural vidékéről elköltöző onogurok rokona — Ala-jontlu (tarka lovú) nevű törzset találunk, amint ezt Németh Gyula kimutatta.

Egészen bizonyos, hogy *Moór Elemér* könyve még sok vitára ad alkalmat s őstörténéseink többször visszafognak térni rá.

*

Őstörténeti irodalmunk egyik jelentős terméke *Asztalos Miklós* könyve a székelyekről. (*A székelyek őstörténete letelepülésükig*, Erdélyi Tudományos Füzetek 45. sz.) A székely kérdés a magyar történelem egyik legtöbbször vitatott és legbonyolultabb problémáinak egyike. A romantikus történet szemlélet képviselőitől kezdve a mai magyar történetírás vezető alakjaiig sokakat foglalkoztatótt ez a kérdés. *Asztalos* elsősorban Hóman Bálint idevonatkozó tanulmányaiból kiindulva (Hóman a székelyeket az avarokkal idesorodott onagurok ivadékainak tartja) két eddig nyitvahagyott kérdéscsoportra kíván feleletet adni. Az egyik a magyarországi székely telepek létrejöttének, a másik az erdélyi székelységnek a magyar állam életébe történt bekapcsolódásának kérdése. Anélkül, hogy követnénk azt az utat, amelyen *Asztalos* haladva eredményeit elérte, itt csak főbb eredményeire mutatunk rá. Fejtegetései alapján a székelység ősi területét a Küküllő folyók mentén, a mai Székelyföld határától inkább nyugatra és a Marostól keletre kell keresnünk. *Asztalos* erről a területről tételezi fel a keletebbre költözés lehetőségét. A Magyarországról történt telepítést — amely álláspontot eddig főleg filológusok és ethnográfusok kép-

viseltek — több tény kizárja. Elsősorban az, hogy «a székelység nem hozza magával a királyságbeli berendezkedést, hanem települési területeit törzsi, vérségi szervezetben, mint ősi szállásföldet szállja meg». Figyelemre méltó itt a székelyeknek az egyházzal szemben való jogállása. «Ha a székelységet az ország különböző területeiről telepítették volna át Erdélybe, nyoma lenne okvetlenül annak, hogy a régi püspöki fennhatóság igényét rá az új területen is megkísérelte volna fenntartani». *Asztalos* fejtegetései alátámasztására egy eddig történeti szempontból meglehetősen elhanyagolt tudományág: a településföldrajz eredményeit is felhasználja. Az éles logikával s a rendelkezésre álló források adatainak elsősorú értékesítésével készült tanulmány a Hóman-Szekfüék után kibontakozó történetészgeneráció legjava termései közé tartozik.

*

Ortutay Gyula a folklórlista szemszögéből a parasztlélek «alapvető és általános: állandó érvénnyel ható jegyeit» kutatja *A magyar lélek alapvonásai népi kultúránkban* (Szeged, 1933.) c. tanulmányában. Azzal a köztudatban lévő hiedelemmel szemben, hogy a magyar paraszt reális természetű három alapvető lelki tulajdonságot állapít meg. Folklore anyagunkban kollektív szellem tükröződését látja, amikor az énről szóló dal vagy mese a közösség sorsát vetíti elénk. A magyar lelkiiséget szerinte a szemléletforma totalitása; azaz reális és irreális, racionális és irracionális motívumok közös, egyidejű jelentkezése s végül a vallásos alaptermészet jellemzi. Azonban közelebbről nézve a kérdést azt kell látnunk, hogy ezek a tulajdonságok egyáltalán nem speciális magyar adottságok s ellehetne mondani Európa bármelyik népéről. De még

a reális természetnek sem mondanak ellent, amit legjobban azzal bizonyítunk, ha az *Ortutay* által is felhozott betlehemes játékokra hivatkozunk, ahol az áhítatos beállítást nagyon is megzavarja az életfelfogás vaskossága. Olyan itt az eset, mintha Assisi Szent Ferenc ájtatossága a villoni áhítattal keveredne. Mi inkább valami kontemplatív, meditáló hajlamot látunk a magyar parasztnál s ebben gyökeredzik vallásossága is. Ez az, ami elválasztja nyugattól s hozzákapcsolja Kelet-európa emberéhez.

A fenti jelenségek taglalásánál sokkal fontosabb lett volna kimutatni *Ortutay*nak ezek formai megnyilatkozásait, azután szembeállítani a környező területek népének idevonatkozó megnyilatkozásával. Így kiderült volna, hogy mit kapunk szomszédainktól és mit tekinthetünk ősi örökségünknek, ami a magyar lélek alapvonásainak kutatásánál elsőbrendű feladat.

A tanulmány egyébként a szerzőnek folklóre anyagunkban való nagy tájékozottságát bizonyítja s mint előadás a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának vitaestjén hangzott el.

Ha már a Szegedi Fialatokat említjük, emlékezzünk meg 1934-es *Kis Kalendáriumukról*. Ezt a pompás kis könyvet egyformán sorozhatjuk a tudomány és művészet területére. Elődeit a tudósok méltán állíthatták a bennük közölt eredeti dalok alapján a magyar folklóre forrásmunkái közé. Ugyanezt mondhatjuk az 1934-es kötetről is. A kalendárium csinos kiállítása s *Buday György* fametszetei azután még annál jobban emelik a könyv értékét. Elstylizált metszetei meglepő összhangban vannak a közölt népdalokkal. Látszik rajtuk, hogy ugyanazzal az áhítattal és átéléssel készültek, mint amilyen áhítattal és ösztönösen buggyantak fel ezek a dalok a hódmezővásár-

helyi tanyák népének ajkáról. *Buday* most is bebizonyította, hogy nemcsak páratlan formaérzékkel rendelkezik s nemcsak a szövegéhez tud alkalmazkodni (v. ö. pl. az Aranyballada és a Kis Kalendárium illusztrációit), hanem ezenkívül önmagának is súlyos és korszerű mondani-valói vannak, amit illusztrációiról minden figyelmesebb érdeklődő leolvashat.

A kalendáriumokat általában a ponyvairodalom termékei közé szokás sorolni, amelyeknek szépirodalmi és tudományos tartalmuk igen sovány. A Kis Kalendárium kivétel képez. Noha bátran állíthatjuk, hogy a ponyvára való, — elsősorban az intellektuelek ponyvájára — de ott nem népámitást jelentene, hanem kulturális tettet s egészen biztos mindenki szívesen őrizné az 1934-es esztendő elmúltával is. Élénken bizonyítja a Kolozsvárról Szegedre menekült Egyetem néhány lelkes és tudós hallgatójának áldozatkészségét s egy bizonyos munkatöbblet vállalását: tanyai kiszállásokat, néphivatali tanácsadást, amiért bizonyára örökké hálásak lesznek azok a rétegek, akiknek szelleme a Kis Kalendáriumban megnyilatkozik. Még ha nem is képesek annak látható tanujelét adni. *Gunda Béla*.

Az első lépés a világháború felé.
Az 1911-i marokkói válság története.
Irtá: **Török Pál**.

A magyar történettudomány érthető okokból elsősorban a magyar mult monografikus feldolgozását, vagy szintetikus összefoglalását tartja feladatának. Mégis kívánatos, hogy az egyetemes történet munkaterületein is egyre nagyobb számmal jelenjenek meg történetíróink, mert ezeken a munkamezőkön vívhatják ki elsősorban azt a tiszteletet, amit magyar történettudományunk módszerbeli fejlettségével joggal megérdemel.

Sok ilyen irányú részletmunka után várhatjuk csak az egyetemes történet új szintézisét, magyar történetíró tollából. Ezért fogadjuk örömmel Török Pál kitűnő tanulmányát az 1911. évi marokkói válságról.

Török Pál egyetlen síkban, a diplomáciai akták szövevényes, bonyolult vonalain nyomozza a Marokkóért folytatott nagyhatalmi versengés történetét. Önmagában is értékes munkájának jelentőségét azzal kívánja fokozni, hogy a marokkói eseményekben, Franciaország és Németország drámai feszültségű küzdelmében a világháború felé tartó eseménylánc első szemét fedezi fel. Ez természetesen a perspektíva kérdése. Mások előbbre, esetleg későbbre helyezik a lánc első szemét. Sőt a magunk részéről a kérdésfeltevésnek nem látjuk teljes jogosultságát: a láncnak a mult felé nincsen vége. A marokkói válság története kissé szűk medernek látszik arra, hogy a világháború felé hőmpölygő vizárt vezesse. Ha kiválasztjuk a folyó sodrából az összeütődő és egymást taszító vízmolekulák egy sorát és akármilyen hosszúságban sorvetjük, semmi bizonyítékot nem szeretünk az egész folyó viselkedésére. Török Pál tanulmányának igazi értéke az, ami a kiindulópont és a végkövetkeztetés között van: az európai diplomácia történetének egy válságos — s ez a válság valóban szimptomatikus — szakaszát vizsgálja a diplomáciai aktakiadványok tükrében. Az ellentmondó források hitelét gondosan mérlegeli, megállapításaiiban objektív. Sok, már a köztudatba is felszivódott tévedést helyreigazít. (Cambon és Kinderlen beszélgetése három forrás alapján; Vilmos császár szerepe a Panther kikötésében.) Néhány általános érvényű, finom megjegyzést tesz a diplomataék lelki összetételére, a diplomácia és a sajtó, a sajtó és a közvélemény viszonyára.

Török Pál tanulmánya bizonyosan figyelmet fog kelteni a történettudomány nagy nyugati műhelyeiben is. Kutató módszerének finomsága és teljes tárgyilagossága, előadásának stílusbeli értékei feltétlenül kívánatosá tennék művének angol, német és francia nyelven való kiadását. Bennünk, s bizonyára olvasóiban is, pedig várakozó érdeklődés ébred Török Pál újabb, a legutolsó évszázad diplomácia-történetének területén végzendő kutatásai iránt, mert ezekre a kutatásokra hivatottságát ezzel a tanulmányával igazolja. *mf.*

Vádak és Tények. — Tanulmány Magyarország háborús felelősségéről. Irta: ifj. Arató István. — Királyi Magyar Egyetemi nyomda, 1934.

A háborús felelősség kérdésének a külföldön hatalmas irodalma van. Gyakran ellenünk élezzik ki ezt a kérdést s így különös érdeklődésünkre méltó, miképpen háríthatjuk el az elfogultság vagy tájékozatlanság által sugalmazott vádakot magunkról. Ifj. Arató István tanulmánya a kérdés nemzetközi irodalmának figyelembe vételével, perdöntő akták felsorakoztatásával és megdönthetetlenül szilárd következetességgel tisztázza Magyarországot a háborúért való felelősség súlyos vádja alól.

A világháborúnak vannak távolabbi és vannak közelebbi okai. Távolabbi: a nagyhatalmak politikai és gazdasági versengése s az ezzel járó évtizedes feszültség. Közelebbi: a szarajevói merénylet, illetőleg a Monarchia konfliktusa Szerbiával.

A háborúért való felelősség kérdése vizsgálható történeti, jogi vagy erkölcsi síkban. A történeti kutatás kétségtelenül fontosabbnak fogja tartani a távolabbi okokat, mint a közelebbieket. Végleges ítéletre ma még — megfelelő távlat és teljes forrásanyag hiányában — aligha vállalkozhatik.

Arató István a *jogász* módszereivel

elemzi a kérdést. Megállapítja, hogy a háborúért való felelősségnek jogi szempontból voltaképp értelme sincs. A háború előtt érvényes nemzetközi jog ugyanis az egyes államok casus belli-jét semmiképp sem korlátozta. A háborús támadás nem volt a nemzetközi jog megsértése. A háborút megindító fél elmarasztalása tehát csak úgy lehetséges, ha a páriskörnyéki békeszerződéseknek a háborúért való felelősségre vonatkozó rendelkezéseit új nemzetközi jog forrásának tekintjük és *viszszaható* elővel is felruházzuk. Ha ezt nem tesszük, akkor a nemzetközi jog csak bizonyos károk jóvátételére ad jogi alapot.

Mint hogy a történeti síkon korai még a háborús felelősségről ítélnünk, bírói ítéletre pedig határozott jogi alapunk nincs, a háborúért való felelősségnek csak *erkölcsi*, morális síkon van értelme.

Arató tanulmánya sorra cáfolja azokat a sokszor képtelen vádakot, amelyeknek alapján Magyarország erkölcsi felelősségét megállapították, sőt sokhelyütt mai napig fenntartják. A *legképtelenebb* e vádak között az, hogy Ferenc Ferdinánd meggyilkolása a magyarság műve. (R. Chélar: Is fecit, cui prodest!) Képtelen, mert nyilvánvaló s aktákkal is bizonyítható, hogy Ferenc Ferdinánd trialisztikus tervei megsemmisítették volna a szerbek nagyszláv ábrándjait, sőt a Monarchián kívül élő szlávok nemzeti, nyelvi és vallási szervezetét is fenyegették, amint ezt számtalanszor hangoztatta a szerb sajtó, tudták a szerb titkos egyesületek is. A *második vád* szerint a háború okozója Tisza István gróf, mert ő tette lehetővé a szarajevói merényletet, ő akarta a hadüzenetet, ő fogalmazta az ultimátumot s később sem mérsékelte a háborús szenvedélyeket. Ezzel szemben tény az, hogy Tiszának a boszniai adminisztrációra befolyása alig volt, azzal elégedetlen is volt, a

közös minisztertanácsban s az uralkodóhoz intézett felterjesztéseiben az európai államférfiak közül egyedül ő ellenezte a háborút, az ultimátumot kívánságára enyhíteni kellett, nyomtatékosan hirdette, hogy a Monarchia Szerbia területéből annektálni semmit sem fog, ellenezte a bűvhajó-harcot, sőt a ránkényszerített háborút szerette volna mielőbb befejezni. A *harmadik vád*: a Monarchia általános mozgósítása kényszerítette hasonló lépésre Oroszországot, az első nagyhatalmat, amely a Monarchia és Szerbia konfliktusába beleavatkozott. A diplomáciai okmányok gondos, kritikai vizsgálata azonban azt mutatja, hogy Oroszország általános mozgósítása *megelőzte* a Monarchiáét. S ez természetes is, minthogy a Monarchiának nem, de Szerbiának és Oroszországnak igenis voltak olyan politikai törekvései, amelyek háború nélkül nem voltak elérhetőek: az öszzes szlávok egyesítése, a tengerszorosok kérdése.

Arató István értékes tanulmányának jó hasznát vehetik, akik a háborús felelősség bonyolult kérdésében az igazságot megismerni és külföldön sikerrel hangoztatni kívánják.

Mérey Ferenc.

Bobula Ida dr.: A nő a XVIII. század magyar társadalmában. 1933. Budapest, 200 l. Kiadja a Magyar Társadalomtudományi Társulat.

Bobula Ida a magyar nőkérdés történetének egyik legalaposabb művelője. Most megjelent, külsejében is tekintélyes könyve — minden jel erre vall — csak nagyobb töredék készülő többkötetes művéből, mely áttekintést fog nyújtani a magyar nő egész történetén.

Mindenekelőtt roppant olvasottságát említjük. Alig van oldal a könyvben, melynek alján jó néhány utalás forrásművekre ne irányítaná figyelmünket. Bobula Ida szemlato-

mást nem tud betelni a dús anyaggal. Ez az eleven mű voltakép látványos s egyben tanulságos panorámája egy sereg adatnak, mely prózában vagy versben, kiadott művekből idézve, vagy levéltárak kézírataiból felkutatva, a társadalomban elhelyezkedett nő életét egy század keretében jogilag, műveltségbelileg megvilágítja. Amellett azonban Bobula Ida — mádártávlatból — visszatekintést nyújt a multba, előrepillantást a további másfélszáz esztendő eredményeire s reményteljes kilátást nyit a távolabbi jövőbe is. A kép, melyet — Európára is kiterjedve — fest, főként részleteiben lebilincselő. Leszűrt eredményei is számottevők, de ezek akkor kapnak majd igazibb hátteret, ha a jeles könyv régebbi s későbbi századokról megírt köteteknek egyik áthidaló ízévé válik. Addigra a lelkes szerző is jobban uralkodni fog majd e rengeteg témán, mely még most szinte őserdőként terül el könyvében.

Főként az teszi rokonszenvesé, hogy mértéktartó s kevés benne az egyoldalúság. Igen jó érzéke van ahhoz, hogy meglássa, mennyire a kenyérharc s az annyira áhított első-ség hiúsága játssza a legfontosabb szerepet férfi és nő életében, s hogy végeredményben sorsuk — mind e hatalmi kérdésben, viaskodáson túl — mennyire egymásra utalt. Bár művének természete szerint értehetően a nő kapja nála az első helyet, sehol túlzott ábrándosság, elfogult ellenszenv nem vezet, s diszkrét nőies-sége, néhol finom humora érdekesen színezi férfinak is dícséretére való tájékozottságát. Ha más érdeme nem volna ennek a szép tanulmánynak, mint gazdagon felhalmozott kultúr-történeti anyaga, máris a hézagpótló művek között kellene említenünk. Ezt az anyagot a kutatás szorgalma s a szemlélet tárgyilagossága teszi szinte teljessé, s a tiszta, költői magyar stílus kétszeresen vonzóvá.

A munka létrejöttében *Hóman Bálint*, *Angyal Dávid*, *Lábán Antal*, *Jánossy Dénes*, *Pleidell Ambrus*, *Czeke Marianne*, *Kolosváry Bálint*, *Szandtner Pál*, *Rugonfalvi Kiss István* — s akit külön megemlít, mert «ez a marék búza is az ő vetéséből való» — *Klebensberg Kunó* gróf voltak segítségére a szerzőnek. Támogatásuknak nem csekély viszonzása ez a könyv. *Szentmiklósi.*

Vig Albert: Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta.

A mai korszellem megköveteli, hogy az egyoldalú szakoktatás és az általános népnevelés feladatai az állam és a nemzeti társadalom érdekében feltétlenül *összhangba* hozassanak s az ipari oktatás és a közművelődés problémái egy általános koncepció keretében oldassanak meg.

E nehéz feladat megoldása — a jövő célkitűzéseinek irányítása szerint — az iparoktatás multján és jelenén épül fel; a tökéletes munkának a multból kibontakozó láncolat szemébe kell szervesen belekapcsolódnia.

Vig Albert nagy érdeme, hogy munkájával ezt lehetővé teszi. Széleskörű alapokon világtörténeti megvilágítással kísért tanulmányában bemutatja az iparnak és az oktatásügy eszméinek fejlődését a legrégebbi gyökerekre visszamenően, a történelmi korok szellem- és gazdaságtörténet kereteibe illesztve. Bemutatja a szoros kapcsolatokat, amelyek a gyakorlati élet és a társadalom között mindenkor fennállottak s amelyek az idők változásai alatt különbözőképpen alakultak.

Igen nagy szolgálatot tett Vig Albert műve annak az újabb pedagógiai iránynak, amely nálunk is arra törekszik, hogy egyoldalú szakképzettség mellett a *nemzeti művelődés* részeseivé is tegye az ipari oktatás neveltjeit. *Pozsonyi-Filsch Zoltán.*

A hónap szellemi élete.

Április—Május.

Tisza István emlékének kultusza.

Az elmúlt hetek talán legjelentősebb kulturális eseménye volt Tisza István szobrának leleplezése. Az igen monumentális, de esztétikailag vegyes megítélésben részesült szobor leleplezése alkalmából az egész magyar társadalom mintegy már történeti távlatból tekintett vissza Tisza István nagyszabású, tragikus egyéniségére. Ez alkalommal politikájának egyik leghűségesebb képviselője és eszmei hagyatékának hordozója, Berzeviczy Albert, mondott emlékbeszédet. Hangsúlyozta, hogy ezt az emléket Tiszának nemcsak azok szeretete és kegyelete emelte, akik életében hívei voltak, hanem ez az emlék engesztelés és igazságszolgáltatás egyszersmint egy emberrel szemben, aki vezetőállásban egymaga igyekezett elhárítani a háborút, akit megrágalmaztak mint a háború előidézőjét és aki e rágalmat némán tűrte ártatlan áldozatként, mert — hite szerint — ennek így kellett történnie. — A szoborleleplezés alkalmával Tisza egyéniségét és szellemi hagyatékát két tanulmány is méltatja Akadémiánk folyóiratában.¹

«A szlovenszkoí magyar középosztály.»

Igen pontos és rendkívül figyelemreméltó szociográfiai rajzát adja a felvidéki magyar középosztály helyzetének kisebbségi életünk egyik fiatal publicistája.² Figyelmeztet annak elparlagiasodásából, szellemi hátramaradásából származó komoly veszedelemre. A kisugárzó erőnélküli magyar kisebbség tovább élhet, mint sok nemzetiség a háború előtt, de nem lehet többé hatása és jelentősége: a magyar kisebbség nyelvi tömege megmaradna s e tényre Prága önmagát igazolva, rámutathatna a külföldön, de a kisebbség, mint magasrangú nemzeti aktivitás eltűnnék s a hatalom kényre-kedvre játszhatnék vele. Ilyen körülmények között az is érthető, hogy Prága örömmel felkarol minden magyar mozgalmat, amely a «paraszttság megmentése» jelszavával indul útnak, ami magában véve üdvös és szép dolog volna, ha nem a középosztály elleni éllel történnék. A magyar paraszt egyelőre nincs veszélyben a felvidéken. A középosztály az, amely nehezen bírja az ostromot. Pedig mindenki, aki a felvidéken kisebbségi sorsban él, a legaszékusabb gondolkodásmód mellett is megállapíthatja, hogy a magyar életformában, ha előnyös oldalaival, teljes pompájában és a salakelemek kiesésével érvényesülhet, óriási hatóerő van s gyakran a magyarság ellenségeit is megszelidíti.

¹ Berzeviczy Albert: Tisza István. *Budapesti Szemle*, május 1. Balogh Jenő: Az igazi Tisza. *Budapesti Szemle*, május 1.

² Szvatkó Pál: A szlovenszkoí magyar középosztály. *Magyar Szemle*, május.

Az osztrák rendi kísérleten túl az új államszervezeti törekvéseket elvi alapjaikban jellemzi Kovrig Béla: Új rendiség felé című tanulmánya.¹ Rendiségről szól és rendiségről beszél minden tényező, aki az új élet keretét, a társadalomnak új életformáját kutatja, de elveti a szocializmusnak minden változatát. Rendiségről szólnak, mintha az egyetlen eszmét, irányt, szervezetet jelentene. Pedig ahány szociális reformgondolat, annyi «rendiség». A tudós tanulmányíró a történelmi, a fasiszta, a hitleri, továbbá az Othmár Spann nevéhez fűződő rendiség értékítéletét mondja ki, amikor kifejtí a Quadragesimo Anno pápai körlevélben jelentkező keresztény hivatásrendiség alapelveit. — Ugyanitt érdekes bemutatást nyer a keresztény rendi állam ausztriai publicisztikája, elsősorban Der christliche Standestaat és az Österreichische Wochenhefte folyóiratok alapján.²

Erdélyi jelen, erdélyi múlt.

Az erdélyi írók új, külön szervezkedéséről, amely a régi integer magyar kultúrát akarja összekötő láncként átszarmaztatni az új generációra, számol be a trianoni magyarság előtt ez új írói kör vezére³ és adja elő az új alakulás motivumait. — Az erdélyiség, a sajátos transzilvánizmus történelmi alapjai is új beosztást nyertek.⁴ — Alapos dokumentálással mutat rá egyik protestáns vallástörténészünk⁵ Erdély és Magyarország multjában egyaránt jelentkező protestáns vallási türelemre, amely az általános türelmetlenség korában nem volt kisebb hazánkban, mint a katolikus részről jelentkező türelmes lelki beállítottság és — a szerző szerint — örökre tiszteletre méltó emléke marad.

Az olasz korporációs rendszer.

Új olasz követünk rendkívül érdekesen világítja meg az olasz korporációs rendszer létrejöttét és szerkezetét.⁶ A liberális rendszer, amely a század elején élte virágzásának korát, a szabad versenyt engedte érvényesülni. Az állam csak akkor avatkozott a gazdasági erők küzdelmébe, amikor a rend fenntartása avagy olyan igazságtalanság megtorlása vált szükségessé, amely a fennálló törvényekbe ütközött. Az állam tehát csak rendőri szerepet játszott, a verseny pedig mindjobban a harc jellegét öltötte és megszületett az osztályharc fogalma. Az orosz bolsevizmus példája viszont azt mutatja, hogy lehetetlen megoldani a tőke és a munka harcát azáltal, ha a vezetést a hatalom minden eszközeivel együtt a kettő közül az egyik — jelen esetben a munkásosztály — átveszi.

Mussolini elgondolkodása tehát, egy oly rendszer felépítése volt, amelynek alapja a béke és egyensúly, irányítója pedig a csakis egyetemes célokat szem előtt tartó páratlan államhatalom. «Tutto nello Stato, tutto per lo Stato. niente contro lo Stato»; mindent az állam foglaljon magában, minden az államért legyen és semmi sem történjék az állam ellen. Ez a néhány szó kifejezi

¹ *Magyar Szemle*, május.

² Csapody Csaba: A keresztény rendi állam publicisztikája Ausztriában. Ugyanott, május.

³ Berde Mária: «Erdélyi Írói rend» *Magyar Szemle*, április.

⁴ Asztalos Miklós: Transzilvánizmus. *Budapesti Hírlap*, április 8.

⁵ Rácz Lajos: Vallási türelem Erdély és Magyarországon. *Protestáns Szemle*, április.

⁶ Villani Lajos báró: Az olasz korporációs rendszer. *Magyar Szemle*, április.

a győzelmes fasiszta forradalom integrális államelméletét és ennek kellett érvényt szerezni a gazdasági életben is. Azaz helyesebben szólva, az új rendszert elsősorban a gazdasági életben kellett megvalósítani, mert hisz a fasiszta elgondolás szerint, melynek helyességét vitatni nem lehet, a modern állam létalapját a munka és a termelés képezik és ehhez kell alkalmazkodnia az állam egész berendezkedésének.

A faszizmus elgondolásának megvalósításával empirikus és csak akkor rögzíti meg őket törvények alapján, amikor a tapasztalat már igazolta azokat.

A korporációs rendszer kiépítésére vonatkozó első törvény tehát csak 1926-ban jelenik meg, azaz négy esztendővel a Marcia su Roma után. Ezt követi 1927-ben a munkaalkotmány — Carta del Lavoro. Utóbbi már felöleli a korporációs állam egész elgondolását, de nem törvényes intézkedéseket, hanem csak vezérelveket tartalmaz. Nem törvény tehát, hanem alapvető jogforrás, amelynek jogi jelentősége — hogy hasonlattal éljünk — az, ami volt az emberi jogokat tartalmazó proklamációé a francia forradalom idejében. A fasiszta nagytanács, amidőn a Carta de Lavoro-t kibocsátotta, azt úgy jellemzi, hogy az a fasiszta forradalom alapvető okmánya. (Documento fondamentale della Rivoluzione fascista). A benne lefektetett elveknek nagy részét azóta már számos törvény átültette a gyakorlati életbe, azonban a nagy mű — a korporációs rendszer tökéletes megvalósítása — befejezve még nincs. De minden év, sőt minden hónap közelebb visz a nagy célhoz. Teljes azonban már a *Carta del Lavoro* óta a nemzeti erők összefogása gazdasági téren és ezt az összefogást a faszizmus jegyében a Duce olyan zseniálítással valósította meg, hogy a széthullás veszélye többé nem fenyeget.

A népszaporodás válsága.

A Központi Magyar Statisztikai Hivatal igazgatója, Kovács Alajos, keményen megrója a már ismertetett pesszimiztikus felfogást a dunántúli magyar népszaporodásról és vele kapcsolatban a magyarországi svábság erőviszonyairól. Azt mondja, hogy Illyés Gyula véleménye «egy különben jóhiszemű, de rendkívül sötétben látó, a statisztikához egyáltalán nem értő költő képzelődése». A vitát ismertető úgy véli,¹ hogy ebben a kérdésben a nagy magyar poéta doctus, Babits Mihály, mondta meg a legigazabb igazságot: «Az élmény hitelesebb, mint a statisztikák.» Az élmény igazsága pedig az, hogy a Dunántúl magyarsága sorvad. A magyarság, a magyar faj törzsökös eleme, az ősi magyar parasztság fogy. Ez az a lényeges állítás, amit a statisztika nem tud megérteni, mert csak a «népesség» fogalmával dolgozik. Vidáman és gondtalanul sorozza a magyarság állományába az évtizedről-évtizedre valóban elmagyarosodó idegen tízezreket és a magyarság asszimilációs gyarapodásának iramától mámorosan nem látja, miként pusztul maga az asszimiláló erő.²

A hitlerizmus magyarországról nézve.

Egyik kiváló katolikus pap-publicistánk³ vonja meg a jezsuiták hazai folyóiratában, a német katolicizmus helyzetének élet elemzése után, annak

¹ Németh Imre: Költő és statisztikus. *Nyugat*, április 1.

² Illyés Gyula: Magyarok megmentése. *Nyugat*, április 16.

³ Nyisztor Zoltán: A katolikus Németország a nemzeti forradalom előtt és után. *Magyar Kultúra*, április 5.

mai mérlegét. A német nemzeti forradalom előtt volt egy büszke, erős politikai párt a katolikus érdekek védelmére, volt egy pompásan virágzó egyesületi élet és egy szabad, hatalmas sajtó. A nemzeti forradalom után nincs többé politikai képviselő, haldoklik az egyesületi élet és halálos ájultságban hever a sajtó. Ez a német katolicizmus tiszta mérlege, amelyet a tények alapján felállítani lehet!

A hitlerizmus és katolicizmus békés áthidalását megkísérlőkről mondja ezzel kapcsolatban legkiválóbb katolikus szociológusunk, Szekfű Ignác:¹ megértjük ezeket, akik nem tudják és nem akarják elhinni, hogy arról a csodálatos gondolatömegről és erőforrásról, mely a Birodalom katolikus elgondolásában rejlik, az új Németország lemondhatna. A tények pedig ezt látشانak mutatni, hogy valóban nem vesz róla tudomást s napról-napra távolodik tőle.

A hitlerizmus hazai terjedéséről írja a magyar föld népének egyik legkiválóbb fiatal ismerője,² hogy amint a szociáldemokrácia idegen volt és maradt a magyar paraszt egész gondolatvilágától és ezért reményeit is inkább a magyar föld népének pillanatnyi ingadozására építette, éppen így az újabb külföldi politikai rendszereknek hazai apostolai a falu népének alkalmas lelki diszpozícióját egy nemkevésbé idegen szellemű, idegen ruhába öltöztetett irányzat érdekében akarják kihasználni. Bár korai volna még azt állítani, hogy nagy tömegekben már tudatosná vált vagy éppen formát öltött ez az új gondolat, a veszély mégis imminens — kevésbé a mozgalom átütő ereje, mint inkább a falusi ember lelki fogékonysága és spontán előkészítettsége miatt. A dunántúli a sváb parasztság és részben a szomszédos magyar lakosság körében már komolyabb eredmények mutatkoznak, míg az Alföldnek inkább tiszántúli részén a nagyobb tömegekben élő mezőgazdasági munkásság között hódít, bár helyenként kisbirtokos elemeket is magával ragad. A kérdés politikai fejleményei legjellegzetesebb, legszélsőségesebb, de egyúttal legmagyartalánabb kifejezésre a nyilaskeresztes mozgalomban jutottak.

Egy naplórészlet.

Az Osztrák-Magyar monarchia utolsó külügyminiszternek, ifjabb Andrassy Gyula grófnak, kiadatlan naplójából találunk a Magyar Szemle-ben egy rendkívül érdekes részletet,³ amelyben Ferenc Ferdinánd trónörökös és Andrassy beszélgetése van lerögzítve a magyar politikai élet egyik fontos fordulópontján. Az Országos Andrassy Bizottság különben elhatározta a fennmaradt napló kiadását, mert a háborúelőtti Magyarország történetére nagyértékű forrásmunkát lát benne s egyben alkalmasnak tartja arra, hogy az elhunyt nagy államférfinek a közvélemény által félreismert alakját megvilágítsa.

¹ A Harmadik Birodalom Teológiája. *Katolikus Szemle*, április.

² Kerék Mihály: Hírek a mai faluból. *Magyar Szemle*, április.

³ Pethő Sándor: Andrassy és Ferenc Ferdinánd. *Magyar Szemle*, április.

Színház.

A pelikán.

*Tennyson Jesse és H. M. Harwood
színműve a Nemzeti Színházban.*

Már rég nem csodálkozunk azon — sőt inkább a hiánya tűnnék fel, — hogy angol szerzők a maguk «jobb köreit» nem győzik elég ridegnek, kép-mutatónak és gögősnek rajzolni. Most e kevésbé ismert nevű szerzők tollából Angliában tíz éve bemutatott s a kontinensre elsőnek hozzánk átszármazott színműben is a családi szeretetlenség életfogytiglani áldozataként szenved előttünk a gyermeke boldogságáért ismételtelen tulajdon vérére hullató Wanda asszony, ki még a hűtlenség hamis vádját is magára veszi, csak hogy férje családjának zsarnoki gyámkodását lerázza, s a végén a maga ébredező boldogságát mégis újra áldozatul kell vetnie, megint a fia jövőjéért.

Hamisnak a színmű lélekrajzát nem mondhatjuk, abban inkább a felvonásokra kiterjedő körülményeskedés fáraszt, amit kevésbé udvariasan akár unalomnak is mondhatnánk. Túlságosan is megbizonyíttatik, amiben ily hosszadalmas érvelés nélkül sem igen kételkednénk, hogy: a nagyképűség és peckesség e fojtogató légköre fiatalasszonyra nézve valami üdvösnek nem mondható, továbbá, hogy: az ilyen családban enyhítő körülménynek aligha tekinthető, ha férfitagjai többnyire — tábornokok. Némi színpadi mozgalmasság csak két jelenetbe kerül, ezek meg egy kissé teatrális véletlenekre vannak bízva. Kivált az unoka kétségtelen törvényességének felismerése a szélhűdött tábornok-nagyapa által, tartozik ama jelenetek közé, melyek a nézőtéri elérzékenyülést túlságosan is előre kiszámítják s melyekben a hatás fele a színpadra begördített toloszékben már mintegy adva van.

Az előadás legnagyobb értéke Váradi Aranka nagy benső átélésű és eszközökben takarékos, árnyalásban annál gazdagabb, előkelő játéka. Még a bágyadtabb részekben is lekötött tökéletes művészi odaadása és egyéni jelentékenysége. Mellette a fiatal Ungvári László tűnt fel teljesen még ki nem forrt, de épp a döntő helyeken ösztönnek és értelemnek szerencsés együttdolgozására valló színészi munkájával. Petheő Attila angol férje nincs híján némi magyar főszolgabírói íznek, Forgács Antal francia férjjelöltje meg éppen egy kissé segédjegyzőre sikerült. Hettyey Aranka a kiállhatatlan előkelőség páthosát jól, néha a szükségesnél valamivel talán hevesebben is üti meg, Gál Gyula kellő tekintéllyel mutatja meg a merev családfit, páncélmellű szmókingban, majd annak roncsát, pongyolában. Gömörly Vilma az epizódban csupa halk humor és szeretetreméltóság. Teljesen a maga helyén van Nagy Adorján higgadt játéka. Csathó Kálmán rendezésének főérdeme a légkör biztos megteremtése, Pünkösti Andor fordításáé pedig az írói ízlés és kifejezőerő.

Ifjúság.

Eugen O'Neill életképe a Vigszínházban.

Úgynevezett pubertás-dráma. Csakhogy hiányzik belőle mindaz, amit ehhez a fogalomhoz évtizedek tapasztalata alapján hozzáfűzni eleve hajlandók volnánk. Nincs benne erotikus célzatosság, nincs ideggyógyászati nagyképűsködés sem. Közelebb áll *Romeo és Juliá*-hoz, mint a *Tavaszbredésé*-hez. Közelebb költői melegségben és megilletődésben is. O'Neill a színpad puritánságának forradalmárai közül való — éppen Amerikában, melynek számláját a színpadi

plakátstílus kifejlesztésében a leg-súlyosabb tétel terheli.

Visszakanyarodik egy emberöltő-vel, a századforduló éveire, melyekre Amerika mai ötvenéveseinek kamasz-kora esik. A légkör a lagymatag békéé, a szellemi serkentések (Ibsen, Swinburne, Wilde, Shaw műveivel) a vén Európából kerülnek át ebbe a légkörbe. Miller lapkiadó családjának életéből pillantunk be néhány mozzanatra, különösen a család matrandus siheredének «lázdása» körül. Ez a békebeli «ifiúr» valósággal az örök kamaszvér képviselője. O'Neill a valódi író emberséges, melengető humorával rajzolja az egész családot, a ház rendjét biztosító nőket s a házirend ellen lépten-nyomon bűnöző férfiakat, egyforma szeretettel mindkét nem apraját-nagyját s legcirógatóbb gyengédséggel az «eszmei és érzéki lázdát», az olcsó fertővel előszőr találkozó s abból a tiszta szerelem menedékébe a maga emberségéből eljutó diákokat. Nem problémázza körül a mondanivalóját, elmond mindent nyíltan és világosan, mintha csak azt akarná megmutatni, hogy a hétköznapi művészi igazsága fölér minden teatrális kihegyezettséggel. A darab láttán sokan Csehovot emlegették. Van is köztük valami rokonság a magasabb írói látás körébe vont aprószerelességek színpadi értékesítése tekintetében.

Harsányi Zsolt előkelő szintű fordítása híven adja vissza ezt a szellemet. Nagyjából az előadás is erre törekszik. Góth Sándor rendezése csupa odaadás, csak itt-ott téved némi drámai túlhangsúlyozásba. Apaszerepében színészül és derekasan helytáll, itt is csak a középszerűség hitelesebb rajzához kívántatnék egy kissé több önfeláldozás. Góthné a döntő fordulókön egyszerű bensőségével megkapó, de egy-egy mondása még pesties értelemben vett «bemondás»-sá stílustalanodik. Raj-

nai borközi kedvessége szeretetre-méltó, csak a «faun»-mozdulatok kísértetjárása ne zavarná megint élvezetünket. Tőkés Anna a hervadozó mátkaindulatok finom rajzával remekel. Szörényi Éva a holdsugaras, tiszta, gyermeki szerelem hangját meggyőzően üti meg, Dayka Margit pedig az «anno dazumal» bártünderikító figurájában egyenest meglep friss leleményével és jóízű humorával. Végül: a süvölvény diák megszemélyesítője, egy Csók István nevű ifjú színész, nagyon kedvezően mutatkozik be, a legénykedés mélyén a gyermeki gyámoltalanságot megkapó hitellel érzékelteti. Friss és keresetlenül kedves a Szombathelyi Blanka csitri leánykája. Kár, hogy a színháznak ez a mesteri munkája ennyire az évadvégre szorult s hogy a javaidót holmi vörös bestiák és társaik foglalják le előle.

A sziget.

Harald Bratt színműve a Belvárosi Színházban.

Furcsább és ravaszabb drámai «összeütközés», mint amely ezt a kör-mönfont színművet hajtja és tragikai végre juttatja, alig képzelhető. A diplomatak világának testületi szelleme ütközik itt össze a polgári erkölcs-felfogással, de végiglen azt érzed, hogy mind a kettő annyira színpadi-lag használhatóvá van hamisítva, hogy harcukba lelkünkkel bekapcsolódni képesek nem vagyunk s már csak a szerző matematikai játékára figyelünk. Ebben van is sok ügyesség, kivált ahogyan nyakra-főre megakadályozza, hogy a csomó a józan ész által várt módon idő előtt megoldódjék. Így aztán az estét unalmasnak valóban nem könyvelhetjük el, legfeljebb a végén távozzunk azzal a benyomással, hogy holdbeli diplomaták és marslakó «polgáriak» ádáz ügyeihez asszisztáltunk.

Játéklehetőségeikért, jelenetekért

és felvonásvégekért történik itt minden s mindezek terén a pompásan kidolgozott előadás derekasan ki is tesz magáért. Beregi Oszkár nagykövete a legmondosabb és legegységesebb ízü karakterrajz, amit ettől az örvedetesen megtisztult művészetü tehetségétől az utóbbi időkben látunk. Nagy György «polgári» önérzete is merőben emberi és őszinte, az a Páger játéka is, noha a szerző céljaihoz mérten túlságosan is önleleplező. Boray finom — karikatúrát ad, Soltész Annie ezúttal a mérséklet erényével lep meg kellemesen. Végül a kezdő Gordon Zitában finom jelenséget és sok jóval biztató játékkésztséget ismertünk meg.

Sas-utca.

Hendrik Hausen vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Lakatos László, ki itt — higyjük el — csupán «átdolgozó», úgy eltüntetette eredetijének netalán megvult hollandus zamatát, hogy nyakig belekerülünk a pesti textilokrácia világába. A helyi színek és ízek rendre hitelesek is, maga a prosperitási had-

járat, melyben apák és fiúk nemzedékének tusáját a cégalapító nagymamának okossága és szívjósága csitítja el, bizonyára kevésbbé hiteles, inkább csak: mese a rőfös-világból, felnőtt gyermekek számára.

Az egész — mind anyagában, mind eszközeiben — mélyen alatta áll annak a színvonalnak, melynek tiszteletbentartására e színház érdemes irányítóját művészi multja bizvást kötelezhetné. Egyenetlenségek és elcsúszások ezúttal még a felszolgálásban is akadnak. Gombaszögi Ella a magáéból megnöveli és megemesíti a nagymama figuráját, Muráti Lili is a saját friss egyéniségével ad zamatot az amerikai kisasszonynak, akit «mintha már láttunk volna» jó egynéhányszor. Nagy Györgynek lelkiek felé dolgozó művészete itt sehogysem lel talajára, Sarkadi vizsont operetti túlzásaival a másik végletet képviseli. Végh Sári szépen beszél, de a rajzban bizonytalan. Báthori Giza nemes játékában van valami Sas-utcán-felüli. Ezt különben — mint a darab sorsát is — a Sas-utca lesz hivatva eldönteni.

Rédey Tivadar.

Zene.

Három olyan hangversenyről is számolhatunk be, amelyek az általános magyar zenekultúra megalapozásának szempontjából valóban nagy fontosságúak. Örömmel látjuk, mikép izmosodnak évről-évre a fővárosi iskolai énekkarok, mikép hódítanak maguknak mindig nagyobb tért a magyar zenéletben. Hangversenyeiken úgy gyűlnek össze tanárok, növendékek, a közönség, mint egy nagy család tagjai, mintha minden egyes, kedvesen komolykodó «szereplő» valamikép mindnyájunkhoz tartozna. Nem lehet ezeken a hangversenyeken unatkozni egy pillanatra sem, amit sok felnőtt hangversenyéről nem állítha-

tunk. Már maga a látvány is, a sok kedves, üde gyermekarc egy csokorban, szívet, lelket vidító. Ebben azután első helyen áll *Sztojanovits Adrienne* leánykahada, a várbeli Szilágyi Erzsébet-líceum kedves magyarruhás alsóbb osztályú csoportja. Ez az iskola különben már a külföldön is aratott sikereket, most is teljesen önálló műsorral álltak ki. Kitűnő vezetőjük fáradhatatlan buzgalommal kutatja fel a klasszikus és magyar kórus-szerzemények legjavát, úgyhogy növendékei már Palestrina, Lasso, Monteverde, Bach, Kodály iskolájában csiszolt zenei ízléssel lépnek ki az életbe. De szóhoz jutnak műsorukon

a fiatalabb zeneszerző-gárda *Molnár Antal, Kósa György, Veress Sándor, Kerényi György*, kórosszerzeményei is, amelyek mind olyan mértékben találnak tetszésre, amilyen mértékben ismerik és meg tudják közelíteni a gyermek lelki világát. A két kis Kósa-kórust és Veress Sándor csángó nép- és gyermekdal-feldolgozásait például úgy adták elő az iskola legapróbb énekesei, hogy szinte leritt róluk, mennyire a szívükből fakadnak a kis kórusok szövege, dallama, pompás humora. Ilyen derűs dallamok, kacagtató szövegek varázsolják át az énektanítást kedves gyermekjátékká, aminek mégis hasznos és komoly az eredménye: az öntevékeny, veleélő, velejátszó zenélés elsajátítása. Ezért csak az tud jó gyermekkórusokat írni, aki nem leereszkedik a gyermeklélekekhez, hanem felemelkedik hozzá; a tiszta derűjéhez, a boldog, gondtalan kacagásához és a legnagyobb kincséhez: a ragyogó, gyönyörű mesevilágba való hitéhez.

A második gyermekkar-hangversenyt a «Magyar Kórus» és az «Énekszó» zenei folyóiratok rendezték, hogy a kiadásukban megjelent szerzeményeket tizennégy iskola kórusával bemutassák. Magyar nyomda, magyar kiadó az új magyar énekkultúra szolgálatában! Nagy vívmány ez a mai nehéz időkben és olyan rövid mult után, mint amilyenre a magyar gyermekkarok rámutathatnak. Így bontakozik ki mindég erősebben Kodály Zoltán munkásságának korszakalkotó jelentősége. Az ő gyermekkórusai nyomán lendült fel az egész ország énekes kultúrája. A folyton szaporodó egyházi énekkarok hívták életre a «Magyar Kórus»-t, az új magyar egyházi zene lapját, az iskolakar-éneklés főorgánuma, az «Énekszó» pedig az éneklő ifjúság ügyének irányítását szorgalmazza. Évről-évre nagyobb a szükséglet a kórosszerzeményekben, amikből a legjavát ki-

válogatni, olcsó kiadásukat lehetővé tenni a két új folyóirat legfőbb feladata. A hangversenyen előadott egyházi és világi szerzemények bizonyítják, hogy az elhintett mag termékeny földre hullott. Lelkes és kitűnően képzetten zenészek gondoskodnak az áldásos munka folytatásáról.

A harmadik hangversenyen a székesfővárosi polgári iskolák működtek közre, ahol szintén kitűnő teljesítményeket hallottunk. Itt-ott még felüti fejét a nem idevaló, vagy a szürke, unalmas régi dalárdahang, de ezeket már diadalmasan harsogja túl a «Lengyel László Játék» pompásan csengő, friss lendületű fiúkórusa (Liget-utcai polg. fiúiskola) vagy a «Pünkösödölő» kedves leánykórusa (Koronaőr-utcai polg. leányisk.). A legnemesebb fajtája a versenységnek folyik itt, mert nem az egyéni sikerekért, hanem a közösség, az iskola becsületéért folyik.

*

A *Filharmonikusok* rendkívüli hangversenyükön nagyszabású műsort játszottak végig. *Vaszy Viktor* kitűnő vezetésével tolmácsolták Beethoven III. Leonora nyitányát, Dohnányi Fis-moll suite-jét, majd egy *Stravinsky*-bemutató (Hegedűverseny) következett. Nem tudjuk, hogy a szerző vagy az előadók hibájából, de a műnek igen kevés hatása volt. *Stravinsky* régebbi nagy világsikereinek igen kellemetlen következménye, hogy minden új művétől valamiféle rendkívüli alkotást várnak, a tény pedig az, hogy minél idősebb lesz, annál kevésbé tudja beváltani a hozzá fűzött reményeket. E művében a hangszertechnikai, ritmikai hajmeresztő nehézségek halmozása, a legkisebb jólhangzás szinte készakart kínos kerülése még érdekesnek is alig mondható. Így a nagy munka, erőlködés dacára, a fejtetőre állított koncertáló hangszernek minden esztétikai kifejező értéke kárba veszett.

Mindezekért bőven kárpótolt a «*Psalmus Hungaricus*»-nak keletkezése tíz esztendős jubileuma alkalmából való gyönyörű előadása. Az Egyetemi Énekkarok és a Palestrina kórus egyesítésével még eddig nem hallott monumentális, megrázó erővel jutott érvényre a 20. század egyik legnagyobb művészi alkotásának elemi hatása. Nincs ember, akit a lelke mélyéig meg ne mozdítsanak, ezek a fenséges hangzatok, ezért csak hála-sak lehetünk Vaszy karnagynak, aki ihletett tolmácsolásával egy ünnepi félórát szerzett a Vigadó teremt teljesen megtöltő hallgatóságnak.

*

Molinari Bernardinoval, Olaszország egyik legnevesebb karmesterével már a múlt évben volt szerencsénk

megismerkedni. Idei hangversenyén a filharmonikusokat dirigálta. Sajnos, képességeit műsora csak igen egyoldalúan mutatta be, mert majdnem kizáróan a virtuóz, eleven mozgású, lendületes, hangfestő zenei stílusok jutottak szóhoz. Ezekben természetesen nagyszerűen érvényesült Molinari vezénylésének magávalragadó temperamentuma, ritmikus gerincesége, mindent megelevenítő, átszínesítő ereje. A latin szellem nagy forma-érzéke azonban erősen háttérbe szorítja nála a nagyobb elmélyedést kívánó zenei problémákat. De ezt nem akarjuk hátrányára felelni, mi ránk magyarokra nagyon is rá fér, ha a germán zene túltengésével szemben gyarkrabban van részünk a latin népek zenéjének, zenei felfogásának közelebbi megismerésében. *Prahács Margit.*

Képzőművészet.

A Nemzeti kiállítás.

A kultuskormány által rendszerített, évenként ismétlődő Nemzeti kiállítás, melyet a Műcsarnok látott falai között vendégül, a végóráit élő szezon legkiemelkedőbb művészeti eseménye volt. Ez a kiállítás hivatva van arra, hogy a magyar művészet aktuális állapotát, mintegy keresztmetszetét a szélsőjobbaldali csoportoktól a szélsőbaloldalig bemutassa s ezért, éppen polifonikus hangszerelése miatt, igen nagy jelentőségű. Idén Csánky Dénes vállalkozott arra a hálátlan feladatra, hogy a legelégedetlenebb emberfajta, a művészt békitse meg egymással, még hozzá oly módon, hogy e békítés révén művészetünk jelenlegi képe tárgyilagosan kerüljön a közönség elé.

Nem kételkedünk Csánky rátermettségében és szervező erejében, tehát akkor, midőn megállapítjuk, hogy a kiállítás lényegesen gyengébb a múltévinél, a magyarázatot reá

másutt kell keresni. A színvonal súlyyedésének okát nem nehéz megtalálni. A legjobb művészek egy része teljesen elmaradt a kiállításról, mások rosszabbul szerepelnek, mint általában. Oka ennek viszont az, hogy az idejéig, különösen annak második fele, sokakat rendkívül igénybe vett. A tizennyolcra s a Kutnak kiállítása például rövid idővel ezelőtt zajlott le s az erők nagyrészt lekötötte. Ez pedig így nincsen rendjén. Konzervatívnak és modernnek egyaránt a Nemzeti kiállításra kellene tartalékolnia az év legsikerültebb három alkotását. Mindössze hármat, ennyit engedélyez egy-egy művészről a zsűri. Akkor nem történe meg, mint most, hogy a bemutatott tárgyak fele színházi műnyelven szólva: vatta.

A nagy összebékülés évről-évre ismétlődő jelenetét a kritika is békés és megbocsájtó hangokat pengetve szokta kísélni. Ezekben a nehéz időkben valóban nehéz az embernek rá

szánia magát arra, hogy a silány műveket kipellengérezve még azt a kevés vevőt is elriassza, ki a látáhatáron feltűnik. Pedig érdemes lenne egyszer megfordítani a sorrendet, nem a legkiválóbb művekről írni, hanem a leggyengébbekről, melyek époly tanulságosak, ha nem tanulságosabbak, mint az előbbiek. A Nemzeti kiállításon kiváló példák akadnának rá s hogy akadhatnak, ez is azt mutatja, hogy a művészek nem tartalékkolták erejüket erre a nagy együttes bemutatkozásra.

Teremről-teremre haladva körülbelül az alább felsorolt művészek és művek azok, melyekért érdemes a kiállítást megtekinteni. Az első teremben Mattyasovszky-Zsolnay László impresszionista finomságú leányarcképe, Karlovsky Bertalan rajzos hatású férfitörtréja, Iványi-Grünwald Béla színes cigányvárosa, Vaszary János olasz tájképe és Csók István Villámlás a Balatonon c. virtuóz színkezelésű vászna. A másodikban Szőnyi István szépen komponált klasszikus tárgyú képe, Patkó Károly, Berény Róbert és Aba-Novák Vilmos vásznai. A harmadikban Heintz Henrik franciás kompozíciója, Vidovszky Béla finom interieurje. A következőben a szobrok állanak, melyek közül Medgyessy Ferenc szép női alakja és Mikus Sándor portréja érdemes az említésre, sajnos, csak ennyi. Az ötödikben Pekáry Istvának Csontváryra emlékeztető mesehangulata, a hatodikban Bernáth Aurélnak két és Csánkynak egy képe tűnt fel, ugyanitt Szőnyi és Aba-Novák újból szerepel. Kevesebb jót rejtegetnek a magasabb sorszámú termek, meg lehet említeni még Tornay János, Derkovits Gyula, Kmetty János és Dézi Huber István műveit.

A Szépművészeti Múzeum grafikai kiállítása.

Művészeknek s a művészettel szorosabb kapcsolatban állóknak készült a Szépművészeti Múzeum grafikai kiállítása, mely a rajzoló eljárások fejlődését mutatja be, technika szerinti, tehát szokatlan, de rendkívül tanulságos csoportosításban. A tollrajz, a szén-, kréta-, ólomvessző-, nyersgrafit-, ceruza- és ecsetrajzok s ezeknek egyesítései legkiválóbb művelőik révén szólalnak meg. Külön gyűjteményt alkotnak a szobrászok és iparművészek rajzai, a műhelytitkokban gazdag korrektúrák és nagyítások s főképp a másolatok, levonatok és hamisítványok érdekesekek. A legutóbbi csoportban szinte detektív munkát igényelő leleplezés egy Orazio Sanmachini-kép után készült rajzhamisítvány. Sanmachini képét Agostino Carracci rézbe metszette, miáltal a kompozíció természetesen tükörképbe tevődött át. Ezt a rézmetszetet másolta le valaki frissen vázlatos rajz alakjában: igen ám, de ez is tükörképe az eredetinek, tehát nem lehet a kép vázlata, mert annak visszája, de a metszetei sem, mert a metszethez készült vázlatok természetesen a kész metszet tükörképei. Így semmi más nem lehet, mint a metszet másolata, frissesége pedig gyanussá teszi mesterének jó-hiszemőségét. Ehhez képest szinte otrombául hat, hogy valaki — mint egy másik rajz tanúsítja — az 1624-ben meghalt Donemico Fetti nevében vázlatot hevenyészett egy oly nyomtatvány hátára, mely 1680-ban készült. A pompás kiállítás dr. Hoffmann Edith tájékozottságát és gondosságát dicséri.

Genthon István.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.

Ingyen «Napkelet»

Folyóiratunk jutalmazni óhajtja azt az állhatatos kitartást, amellyel előfizetőink a *«Napkelet»* mellett nemcsak állanak, de újabb híveket is igyekeznek toborozni a keresztény nemzeti irodalom e nagymultú és harcos orgánumának. Kiadóhivatalunk ezért elhatározta, hogy mindazok, akik *öt új előfizetőt* szereznek a *«Napkelet»-nek*, *egy évig teljesen ingyen* kapják folyóiratunkat. Hisszük és reméljük, hogy ez az ösztönzés a *«Napkelet»* további, fokozott erősödéséhez fog vezetni és megkönnyíti nagy célkitűzésének megvalósítását a mai válságos nehéz időkben.

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA
BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI-UTCA 28.

A LEGUJABB RENDSZERŰ SZEDŐGÉPEKKEL FELSZERELT
GRAFIKAI INTÉZET * KÖNYVKÖTÉSZET
BETŰÖNTŐDE * GALVANOPLASZTIKA
ÉS TÖMÖNTŐDE

RENDELÉSRE KÉSZIT:

KÖNYVEKET

FOLYÓIRATOKAT

ILLUSZTRÁLT KIADVÁNYOKAT, VALAMINT

A KERESKEDELEM MINDEN ÁGÁHOZ

SZÜKSÉGES NYOMTATVÁNYOKAT

**IZLÉSES KIÁLLÍTÁSBAN
MÉLTÁNYOS ÁRAKON**

200

Értesítjük t. Olvasóinkat, hogy a *f. évi június hó 4—6-án* tartandó

Magyar Könyvnap

propagandamunkájából a NAPKELET is részt vesz s a Piarista-épület előtt (IV. Váci-utca 27—33.) a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségével közösen felállítandó sátrunkban rendkívül olcsó áron árusítjuk kiadványainkat. Áraink a következők:

Napkelet Lexikona (csekélyszámú fennmaradt

készlet)	48.—	P helyett 8.—	P
Kiadványaink közül az egyes szám	1.80	«	« —.30
«	«	a kettős szám	3.60
«	«	«	« —.50
Mintaszám a Napkeletből (5 szám)	12.50	«	« —.40

Ezen árak csak a Könyvnapokon érvényesek.

Olvasóink közül többen érdeklődtek, hogy hol szerezhetik be Tormay Cecile legújabb regényét. Itt közöljük, hogy «A csallóközi hattyú» a Könyvnapon (sátrunkban) is kapható.

A Magyar Könyvnap alkalmával a NAPKELET munkatársai és szerkesztőségünk tagjai készséggel állanak a t. Olvasóink rendelkezésére.

Kérjük a NAPKELET hűségese barátait és olvasóit, hogy lapunk érdekében ismerőseik körében propagandát kifejteni s bennünket sátrunkban nagybecsű látogatásukkal megtisztelni szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel:

a *NAPKELET* kiadóhivatala.

KÖNYVNAPRA

olcsó, új kiadásban megjelenik

TÖRÖK SÁNDOR

AZ IDEGEN VÁROS

A mai magyar fiatalság regénye. Ára egészvászonkötésben **2 pengő 65 fill.** Ez a regény, amely a NAPKELETBEN került először közlésre s olvasóink egy kitűnő magyar tehetség nagyszerű művét ismerték meg benne, az új magyar regényírás egyik legszámottevőbb alkotása. A FRANKLIN-TÁRSULAT az egész magyar olvasóközönség kívánságának tesz eleget, amikor e pompás regényt a júniusi könyvnapra olcsó propaganda-áron hozza forgalomba.